

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

**TEKSTİL SEKTÖRÜNDE SURİYELİ ÇOCUK EMEĞİ:
İSTANBUL ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

SEVGİ CEREN LORTOĞLU

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

**TEKSTİL SEKTÖRÜNDE SURİYELİ ÇOCUK EMEĞİ:
İSTANBUL ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

SEVGİ CEREN LORTOĞLU

Danışman: DR. ÖĞR. ÜYESİ MİRİŞ MERYEM KURTULMUŞ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ Anabilim Dalı ÇALIŞMA EKONOMİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi SEVGİ CEREN LORTOĞLU'nun TEKSTİL SEKTÖRÜNDE SURİYELİ ÇOCUK EMEĞİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.05.2019 tarih ve 2019-16/20 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 21.10.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	M. MERYEM KURTULMUŞ	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. SELMİN KAŞKA	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi EMEL COŞKUN	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyisim	: Sevgi Ceren Lortoğlu
Anabilim Dalı	: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı	: Çalışma Ekonomisi
Tez Danışmanı	: Dr. Miriş Meryem Kurtulmuş
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans Tezi, Ekim, 2019
Anahtar Kelimeler	: Göçmen çocuk istihdamı, tekstil sektörü, çocuk emeği

ÖZET

TEKSTİL SEKTÖRÜNDE SURİYELİ ÇOCUK EMEĞİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Günümüzde dünyanın en önemli toplumsal sorunlarından biri olarak uluslararası göç, göçmenler ve göçmenlerin istihdamı pek çok çalışmaya konu olmakta ve araştırılmaya değer bulunmaktadır. Uluslararası göçün nedenleri, göçmen istihdamı, göçmenlerin çalışma koşulları, geline ülkelerde yaşanan siyasi, toplumsal ve ekonomik değişimler birçok disiplin tarafından incelenmektedir. Ancak giderek daha fazla çocuğun aileleri ile birlikte ya da refakatsiz uluslararası göçe dahil olması göçmen çocukların çalışmasını gündeme getirmiştir ve bu sorun henüz yeterince ele alınmamıştır.

Bu çalışmanın amacı göçmen çocuk emeğini tekstil sektöründe çalışan Suriyeli çocuklar özelinde incelemektir. Bu amaç doğrultusunda tekstil sektöründe çalışan Suriyeli çocuklar ile yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve çocukların gözünden çalışma yaşamlarına ilişkin bulgular elde edilmeye çalışılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Sevgi Ceren Lortoğlu
Field : Labour Economics and Industrial Relations
Programme : Labour Economics
Supervisor : Dr. Miriş Meryem Kurtulmuş
Degree Awarded and Date : Master- October, 2019
Keywords : Child, migration, Textile sector, child labor

ABSTRACT

SYRIAN CHILD LABOR IN TEXTILE SECTOR: THE CASE OF ISTANBUL

One of the most important social problems of the contemporary world, the problem of international migration, migrants and employment of migrants has been the subject of many studies recently and it is worth researching. The reasons of international migration, employment and working conditions of immigrants, political, social and economic changes in the host countries are examined by many disciplines. However, more and more children are involved in international migration with their families or with unaccompanied and they involve in labour market but this immigrant child labour problem hasn't been researched adequately yet.

The aim of this study is to examine the immigrant child employment problem in terms of Syrian children working in textile sector in Istanbul. For this purpose, face-to-face interviews were conducted with Syrian children working in the textile sector by using a semi- structured question form and the working lives of children from their own eyes were tried to be understood.

ÖNSÖZ

Çalışma yaşamının çok geniş bir alanında çocuk emeğinden faydalanılmaktadır. Bu durumun önlenmesine ilişkin ulusal ve uluslar arası birçok kuruluş tarafından yapılan çalışmalar var olan sorunu ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Özellikle birçok açıdan dezavantajlı sayılan ve bu nedenle emek sömürüsünde tercih sebebi olan göçmen çocuklar çalışma yaşamının en kötü koşullarında çalışmaya mecbur kalmaktadırlar. Son dönemlerde Türkiye'ye yapılan göçler, daha fazla çocuğun aileleri ile ya da refakatsiz bir biçimde uluslararası göçe dahil olmasına sebep olmuş ve dolayısıyla göçmen çocukların çalışmasını gündeme getirmiştir. Bu çalışma özellikle son dönemlerde yoğun bir biçimde Türkiye'ye yapılan Suriye göçü kapsamında göçmen çocuk emeğini tekstil sektöründe çalışan Suriyeli çocuklar özelinde incelemektedir.

Çocuk emeği sorununa ilişkin farkındalık yaratmak amacıyla ele aldığım bu çalışmamda soruna yönelik literatüre küçük de olsa katkı sağlayabilirsem amacıma ulaşmış olacağım.

Öncelikle çalışmamın başından sonuna kadar belirsizliklerimi, heyecanımı ve kaygılarımı anlayarak sabırla ve tüm birikimiyle beni destekleyen ve çalışmamın tamamlanmasını sağlayan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Miriş Meryem Kurtulmuş'a teşekkür ederim.

Değerli önerilerinden yararlandığım ve çalışmamda yol gösterici olan Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu'na ayrıca tez jürimde yer alan Doç. Dr. Selmin Kaşka'ya ve Doç. Dr. Emel Çoskun'a, çalışma kapsamında görüşme yaptığım Suriyeli çocuklara ulaşmam konusunda yardımcı olan Ercüment Akdeniz'e bu süreçteki katkıları için teşekkür ederim.

Yine dayanışma içinde olduğum ve her zaman olmayı dilediğim değerli arkadaşlarım Müjge'ye, Nihan'a ve Dünder'a teşekkürü borç bilirim.

Varlıkları ile güç bulduğum, bütün öğrenim hayatım boyunca desteklerini ve emeklerini benden esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Son olarak hayatlarına ortak olmama izin veren, değerli zamanlarını benim için ayıran, pırıl pırıl minik kalplerini bana tüm içtenlikleri ile açan, görüşme yapma şansı bulduğum Suriyeli çocuklara sonsuz teşekkür ederim.

İstanbul, 2019

Sevgi Ceren LORTOĞLU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLUĞUN TARİHİ VE ÇALIŞMA

YAŞAMI İÇERİSİNDE ÇOCUK

I. ÇOCUĞUN TANIMI VE ÇOCUKLUĞUN TARİHİ	4
II. ÇOCUK EMEĞİ KAVRAMI VE TARİHSEL OLARAK ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA YAŞAMINA DAHİL OLMA NEDENLERİ	7
III. KAPİTALİZM VE ÇOCUĞUN İŞÇİLEŞMESİ.....	10
A. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE NEDEN OLAN YAPISAL SORUNLAR	13
IV. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ ULUSAL VE ULUSLARARASI MEVZUAT.....	18
A. ULUSLARARASI MEVZUAT	18
1. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	19
2. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi.....	19
3. BM Ekonomik ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi	20
4. Avrupa Sosyal Şartı	21
5. Avrupa Topluluğu Temel Sosyal Haklar Bildirgesi	21
6. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Sözleşmeleri	22
B. TÜRKİYE'DE ULUSAL MEVZUAT	24
1. Anayasa	25
2. İş Kanunu.....	25
3. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu	25
4. Mesleki Eğitim Kanunu.....	26

5. İlköğretim ve Eğitim Kanunu	26
6. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu	26
7. Türk Borçlar Kanunu	27
8. Sendikalar Kanunu	27
9. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: GÖÇ VE GÖÇMEN EMEĞİ

I. GÖÇ VE GÖÇMEN KAVRAMLARI VE ULUSLARARASI GÖÇÜN TARİHİ.....	29
II. TÜRKİYE’DE GÖÇMENLERİN HUKUKSAL KONUMU	32
III. ULUSLARARASI GÖÇ KURAMLARI	36
A. NEOKLASİK EKONOMİNİN MAKRO VE MİKRO KURAMLARI.....	37
B. GÖÇÜN YENİ EKONOMİSİ KURAMI.....	39
C. İKİYE BÖLÜNÜŞ EMEK PİYASASI KURAMI	41
D. DÜNYA SİSTEMİ KURAMI	44
E. İLİŞKİLER AĞI (NETWORK)KURAMI	45
F. KURUMSAL KURAM	47
G. KÜMÜLATİF NEDENSELLİK	48
H. GÖÇ SİSTEMLERİ KURAMI	49
IV. KAPİTALİZM GÖÇ VE GÖÇMEN İŞÇİLER.....	50
V. KAPİTALİZM VE GÖÇMEN ÇOCUK EMEĞİ.....	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÇOCUK EMEĞİNE BAKIŞ

I. TÜRKİYE’DE ÇOCUK EMEĞİ	59
II. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE ÇOCUK EMEĞİ.....	63
III. TÜRKİYE’DE GÖÇMEN ÇOCUK İSTİHDAMI.....	73
IV. TEKSTİL SEKTÖRÜNDE ÇOCUK EMEĞİ VE GÖÇMEN ÇOCUK İŞÇİLER	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEKSTİL SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN SURİYELİ ÇOCUK İŞÇİLER: ALAN ARAŞTIRMASI YÖNTEMİ VE ELDE EDİLEN BULGULAR

I. ALAN ARAŞTIRMASININ AMACI VE ARAŞTIRMA SORUNSALI	82
II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE KISITLARI.....	82
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE VERİ TOPLAMA SÜRECİ.....	84
A. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	84
B. ÇOCUKLARIN DAHİL OLDUKLARI ARAŞTIRMALARDA ETİK SORUNU	85
C. VERİ TOPLAMA SÜRECİ	87
IV. SAHA ARAŞTIRMASINDA ELDE EDİLEN BULGULAR	89
A. ÇOCUK İŞÇİLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	90
1. Demografik Dağılımları	90
2. Aile Yapıları ve Ailelerin Çalışma Durumu.....	92
B. ÇOCUK İŞÇİLERİN GÖÇ SÜRECİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	93
1. Zorlayıcı Göç Koşullarına İlişkin Görüşleri.....	93
2. İstanbul’da Yaşadıkları Süre ve Barınma Durumları	94
C. ÇOCUK İŞÇİLERİN EĞİTİM DURUMLARINA İLİŞKİN BULGULAR	96
1. Eğitim Durumları.....	96
2. Eğitimi Bırakma Nedenleri ve Devam Etmeye İlişkin Görüşleri.....	97
D. ÇOCUK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA YAŞAMINA İLİŞKİN BULGULAR	99
1. Türkiye’de İşe Giriş Süreci ve İş Geçmişi.....	99
2. Çalışma Nedeni ve İşe Devama İlişkin Görüşleri	101
3. İş Değiştirme Nedenleri.....	102
4. Çalışma Şartları ve İşveren İle İlişkileri	103
5. Aldıkları Ücret ve Aile Bütçesine katkıları	104
E. ÇOCUK İŞÇİLERİN BEKLENTİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	107
1. Geleceğe İlişkin Beklentileri	107
2. Geldikleri Ülkeye İlişkin Beklentileri	108
3. Geri Dönmeye İlişkin Görüşleri ve Beklentileri.....	109

SONUÇ	112
KAYNAKÇA.....	115
EKLER	126

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Türkiye’de Çocukların Eğitime Katılım ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı, 2012 (Bin)	68
Tablo 2: Çalışma Nedenine Göre Okula Devam Eden ve Etmeyen Çocuklar, 2012 (Bin).....	69
Tablo 3: Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı (5-17 yaş, 2012).....	70
Tablo 4: Cinsiyet ve Yaş Bazında Türkiye’deki Suriyeli Sayısı-2019	74
Tablo 5: Görüşme Yapılan Göçmen Çocuklara Yönelik Bilgiler.....	91
Tablo 6: Aile Yapıları ve Ailelerin Çalışma Durumları	92

KISALTMALAR

DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
ERIC	The Ethical Research Involving Children
IPEC	International Programme on the Elimination of Child Labour
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UÇM	Uluslararası Çocuk Merkezi
İSİG	İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Merkezi

GİRİŞ

İnsanlığın varoluşundan beri devam eden göç olgusu insanların çeşitli sebepler ile yaşadıkları yerden bir başka yere gitmeleri olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik, siyasi, askeri, dinsel ve çevresel nedenlerden dolayı insanlar daima göç etmişlerdir ve bu göç hareketliliği devamlılığını koruyacaktır. Fakat günümüzdeki insan hareketliliği yaşanan birçok dönemden farklı olarak devletlerin sıkı, caydırıcı politikalarına rağmen hızlı ve çeşitli bir biçimde ilerlemektedir.

Kısıtlamalar ve düzenlemeler göç akışına mani olmamış ve yasadışı yollar ile hedeflenen ülkelere girişler sağlanmaya çalışılmıştır. Böylelikle oluşan düzensiz göç akımı sonucunda göçmen işçiler işgücü piyasalarına da dahil olmuşlardır. Bu durum endüstrilerin, küresel meta zincirlerinin emek gücü kaynağı olarak göçmen istihdamına yer vermesini beraberinde getirmiştir.

Dolayısıyla günümüzde dünyanın en önemli toplumsal sorunlarından biri olarak uluslararası göç, göçmenler ve göçmenlerin istihdamı pek çok çalışmaya konu olmakta ve araştırılmaya değer bulunmaktadır. Uluslararası göçün nedenleri, göçmen istihdamı, göçmenlerin çalışma koşulları, geline ülkelerde yaşanan siyasi, toplumsal ve ekonomik değişimler birçok disiplin tarafından incelenmektedir. Ancak giderek daha fazla çocuğun aileleri ile birlikte ya da refakatsiz uluslararası göçe dahil olması göçmen çocukların çalışmasını gündeme getirmiştir ve bu sorun henüz yeterince ele alınmamıştır.

Bu çalışmanın amacı göçmen çocuk emeğini tekstil sektöründe çalışan Suriyeli çocuklar özelinde incelemektir. Bu amaç doğrultusunda tekstil sektöründe çalışan Suriyeli çocuklar ile yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve çocukların gözünden çalışma yaşamlarına ilişkin bulgular elde edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye de kuruluş yıllarından itibaren göç hareketlerine sahne olan ve bu göç hareketleriyle sosyal yapısı şekillenen bir ülke olmuştur. Özellikle son dönemlerde sınır

komşularında meydana gelen siyasi karmaşaların sonucu olarak çok sayıda göç almış ve göçmen istihdam etmek durumunda kalmıştır. Gerçekleşen bu göçler bir devlet politikasını da gerekli kılmıştır. 1980’li yıllar ile beraber göç alan ve aynı zamanda göç veren ülke konumunda yer almaya başlayan ve bu bağlamda transit ve düzensiz göçmen istihdamının kilit noktalarından olan Türkiye’ye son dönemlerde Suriye’de gerçekleşen iç karışıklığın neticesinde 2011 yılında başlayan Suriyelilerin kitlesel göçü geçmiş deneyimlerden farklı olarak nitelendirilebilecek özellikler taşımaktadır.

Suriyelilere yönelik uygulanan “açık kapı” politikası ile birlikte İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Daire Başkanlığı 2019 Eylül ayı verilerine göre Türkiye’de kayıtlı Suriyeli sayısı 3 milyon 666 bin 59 kişiye ulaşmıştır. Başlangıçta Suriye’deki savaşın uzun süreli olmayacağı düşünüldüğünden herhangi bir statüye dayanmaksızın “misafir” olarak adlandırılan ve insani gerekçeler ile kabul edilen Suriyeliler ilerleyen dönemlerde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu rejimi ile Geçici Koruma Statüsüne sahip olmuşlardır. Bu statü ise yalnızca insani hizmetleri sağlamaya ve temel ihtiyaçları gidemeye yönelik olmuştur.

Düzensiz göçmen emeği olmanın verdiği tüm zorluklar ile mücadele etmek zorunda kalan bu göçmenler, özellikle son dönemlerde Türkiye emek piyasasına eklemlenen Suriyeliler, en kötü koşullarda çalışmaya mecbur bırakılmaktadırlar. Bu noktada çocuk göçmenlerin yetişkinlere nazaran daha ucuz, tam bağımlı ve güvencesiz işgücü olması ayrıca kolaylıkla ile işten çıkarılabilir ve/veya işe alınabilir olma durumları sermaye açısından tercih edilme nedenlerini artırmaktadır. Dolayısıyla günümüzün en büyük problemlerinden biri olan çocuk işçiliği sorunu göçmen çocuk işçiler ile daha da pekişmektedir.

Bu çalışma kapsamında uluslararası göçün en önemli boyutlarından biri olan göçmen çocuk emeği Türkiye’de tekstil sektöründe istihdam edilen Suriyeli çocuklar bağlamında çeşitli boyutları ile ele alınacaktır. Bu araştırma, çalışma hayatına dahil olmuş Suriyeli göçmen çocuk işçilerin mevcut çalışma koşullarını ve bu koşulların çocukların hayatlarına etkisini kavramak amacıyla yapılmıştır.

Bu kapsamda birinci bölümde çocuk ve çocukluk kavramlarının anlaşılması açısından kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Çocuk ve çocukluk kavramı ele alınmış, çocuk emeği üzerinde ulusal ve uluslararası mevzuat incelenmiştir.

İkinci bölümde ise göç kavramı ve uluslararası göç tarihi incelenmiş, Türkiye’de göç ve göçmenler hukuksal boyutu ile ele alınmış ve göçmen emeği kavramı kuramsal ve kavramsal açıdan tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Türkiye’de çocuk emeğinin tarihsel bağlamda anlamı ele alınmış ve günümüzde tekstil sektöründe çocuk emeği ve göçmen çocuk işçi istihdamı çeşitli boyutları ile ortaya konmuştur.

Dördüncü bölümün tekstil sektöründe Suriyeli göçmen çocuk işçilerle yapılan saha araştırmasının amacı, kapsamı ve kısıtlarına değinildikten sonra araştırmanın yöntemi ve veri toplama sürecine ilişkin detaylar paylaşılmıştır. Bu bölümde son olarak tekstil sektöründe çalışan 12 Suriyeli göçmen çocuk ile yapılan yüz yüze yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular beş alt başlık altında sunulmuştur. Tekstil sektöründe çalışan göçmen çocuk işçilerin demografik özellikleri, eğitim durumları, göç süreçleri, çalışma yaşamları ve geleceğe yönelik beklentilerine ilişkin sahadan elde edilen bulgular sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLUĞUN TARİHİ VE ÇALIŞMA YAŞAMI İÇERİSİNDE ÇOCUK

I. ÇOCUĞUN TANIMI VE ÇOCUKLUĞUN TARİHİ

Çocuk kavramı geçmişten günümüze çeşitli tanımlar ve değişen algılar ile şekillenerek gelmiştir. Çocuk ve çocukluk kavramlarının açıklık kazanması aslında insan ve toplum arasındaki ilişkiler bütünü neticesinde şekillenmektedir. İnsan ve topluma ilişkin bilimlerin kümesi olan sosyal bilimlerin amacı insan doğasını keşfetmektir. Bu keşif ile ortaya çıkan sosyal olguları gerçekleştirdiği dönemin koşullarından ayrı bir bütün olarak değerlendirilemez. Sosyal olgular toplumsal yapıların oluşumuna ve varyasyonuna yol açmaktadır (Koroğlu, 2016). Bu doğrultuda sosyal bilimlerin ayrıldığı disiplinler çocuk ve çocukluk kavramları açısından önem arz etmektedir.

Psikoloji disiplini göre çocuk; anne karnından doğum ile beraber ergenlik dönemine kadar geçen süreyi kapsayan zamanda yaşayan insandır (Akyüz, 2006: 66).

Sosyoloji disiplinine göre, her insan bebek olarak dünyaya gelir ve bebeklik bir biyolojik bir gerçekliktir. Ancak birey sürekli bakıma gereksinim duymamaya başladığında bebeklikten çıkmaktadır. Ardından çocukluk dönemi başlamaktadır (Özarslan, 2016: 27).

Hukuk literatüründe ise çocuk kavramı yaş faktörüne bağlı olarak tanımlanmaktadır. Ülkemiz tarafından da kabul edilmiş olan BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1. Maddesi uyarınca 18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak nitelendirilmiştir (BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1990). Yine aynı şekilde Türk Ceza Kanunun 6. Maddesi ise çocuğu “18 yaşını doldurmamış kişi” olarak tanımlamaktadır (Türk Ceza Kanunu, 2004).

BM Çocuk hakları sözleşmesine göre 18 yaşın altındaki herkesin çocuk olarak kabul edilmesi evrensel bir kabul olarak nitelendirilmektedir. Fakat çocuk kavramı her ne kadar evrensel kabul görmüş olsa da bu kavramı belirli bir çerçevede tanımlamak güçtür. Bazı çalışmacılar çocuğun tanımının biyolojik yaş ile oranlı olarak yapılması savunulurken kimi çalışmacılar ise çocuk kavramı toplumsal bir kurgu olarak ele alınmaktadır (Çatak, 2006: 11). Çocuk kavramının tanımlanmasından doğan farklılıkların asıl sebebi çocuk kavramını tanımlarken kullanılan ölçütlerin farklı olmasıdır (Bekdaş, 2009: 4). Çocuklar daha öncede bahsedildiği gibi toplumun parçasıdır ve bu nedenle toplumu yansıtan heterojen bir grupturlar. Kimi zengin kimi yoksul, kimi kız kimi oğlan olan çocuklar toplum gibi sonsuz bir çeşitlilik içerisindeirler. Ancak bu çeşitliliğin dışında kalan tek şey hepsinin birer çocuk olduğu gerçeğidir (Franklin, 1993: 16). *Çocuklar toplumda sessiz ve temsilcisz bir azınlıktırlar* (Vardin ve Brody: 1979 akt Franklin, 1993: 15).

Genel itibariyle çocuk kavramı çalışmamız kapsamında bahsettiğimiz gibi belirli bir yaş ile sınırlandırılan ve bu yönde tanımlanmaya çalışılan bir kavramdır. Bu çalışmada çocuk 18 yaşına kadar olan bireyler olarak ele alınmaktadır.

Çocukluk ise çocuğun aksine biyolojik değil toplumsal bir olgudur (Postman, 1995: 3). Herhangi bir döneme ait evrensel nitelikler taşımamaktadır. Bu kavram geçici bir kavramdır ve kanıtlanması mümkün değildir. Tarihsel olarak değişen kültürel bir olgudur (Franklin, 1993: 21). Çocuk ve çocukluk kavramları temelde iktidar ile ilişkili kavramlardır. Çocuk kavramı belli bir yaşı temsil etmekten çok bir iktidar ilişkisini belirtir. Bu kavram başlangıçtan itibaren düşük statüye sahip olanları tanımlamak için kullanılmıştır (Franklin, 1993: 23).

Çocukluk kavramına geniş kapsamda ve tarihsel açıdan baktığımızda ise Ortaçağda çocukluk kavramı ile başlayabiliriz. Neil Postman'a göre Ortaçağ, çocukluk kavramının yetişkinliğe hazırlık ve çocuk gelişimi gibi kavramları barındırdığı bir dönem değildir. Bu dönemde okuryazarlık, eğitim ve ayıp gibi kavramların olmaması çocukluk kavramının da oluşmamasını etkilemiştir. Çocukların hayatta kalma oranlarının bu dönemde düşük olması çocuk ve ebeveyn arasındaki bağın varlığından söz etmemizi de pek mümkün kılmamaktadır. 16. yüzyıla gelindiğinde matbaanın ortaya

çıkması ve artan okuryazarlık ile beraber yeni bir iletişim ortamı şekillenmiştir ve bu da yeni bir çocukluk anlayışını ortaya çıkarmıştır. Yeni çocukluk anlayışının öncesinde çocuğun doğumu ve yedi yaşına gelmesi ile beraber bebeklik evresi bitmekteydi. Çocuk, yetişkin olarak nitelendirilmekte ve yetişkinliğin gereklerini yerine getirmesi beklenmekteydi. Bu durum bize göstermektedir ki Ortaçağ döneminde çocukluğa dair bir anlayış ve çocukluk fikri yoktur (Postman, 1995: 21-22).

Postman'a göre matbaanın icadının belli bir zaman sonrasında çocukluk kavramı oluşmaya başlamıştır. Bu süreçte çocukluk yetişkinlik sürecinin tamamlanmamış evresi olarak nitelendirilmiştir ve böylelikle arada kalan bu kavram çocukluk dünyasının oluşmasını sağlamıştır (Postman, 1995: 23). Fransız nüfus bilimci Aries bu dönemde çocuğa önem verilmediği, çocukların tam olarak önemsiz varlıklar olarak görüldüğü yanılığının doğru olmadığını ve çocukluğun kendine has bir tarzının olduğunu fakat bu çağda eksik olanın bilinç düzeyi olduğunu belirtir. Aries Meryem'in kollarındaki küçük İsa figürünü modern anlamda çocuk kavramının yansıması olarak örneklendirmiş ve bunun sanatta ve dinde dışa vurulduğunu söylemiştir (Tan, 1993: 24).

Çocukluk kavramı uzunca bir süre kendi kararlarını alamayan, yetişkin olmamış zayıf ve eksik bir durum olarak nitelendirilmiştir (Sağlam ve Aral, 2016:46).

17. yüzyıla kadar çocuk ve bağımlılık kavramı iç içe geçmiştir. Bir kimsenin çocukluk çağından uzaklaşması için en temelde ekonomik özgürlüğünü eline alması genel kabul olmuştur. Bu dönemde çocuklar geçici süre uşaklar sınıfı olarak değerlendirilmiştir (Tan, 1993: 17).

Böylelikle söylenebilir ki çocukluk anlayışındaki değişim 16 ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde çocukluk zayıflık, çaresizlik ve akıldışılık olarak nitelendirilmiştir. Yetişkinlere çocukluk masumiyetini koruma ve zayıflığı güçlülüğe dönüştürme yetkilerinin verildiği bu dönem çocukluk açısından birçok değişikliği de içeren bir dönem olmuştur (Franklin, 1993: 24). Bu dönemlerde ekonomik değişimler gerçekleşmiş ve sosyal ve ekonomik hayattaki bu değişimler ailenin de yapısını değiştirmiş, çocuk ölümleri azalmış ve aile bağları dolayısıyla çocuğa olan bağ da artmıştır. Çocukluk üzerine yeni fikirler ortaya atılmış ve çocukluk kavramı artık

aktifleşen bir kavram halini almıştır. Kısacası insanoğlu çocuğu keşfetmiştir. Çocuk hep vardı ama insanoğlu çocukluğu keşfetmiştir (Onur, 1993: 4).

Aries, bu dönem öncesinde çocukların çağdaş sanatta küçük erkek ve kadınlar olarak resmedilirken bu dönemden sonra çocuk resimlerinde farklılıklar meydana geldiğinden bahsetmektedir (Franklin, 1993: 24). Çocukları ve çocukluğu tanımlayan özel bir dilin belirlenmesi, çocuklar için özel kıyafetler gibi bir takım değişikliklerin bu dönemde oluştuğunu söylemektedir. Fakat bu dönemde çocukluk kavramı burjuvazi ve aristokrasiye özgü bir kavramdır. Daha alt tabaka ve sınıflar için çocuk kavramı açısından büyük değişikliklerden bahsetmek mümkün değildir (Tan, 1993: 24).

Çocukluk kavramının değişmesi ile beraber eğitim ve okula yönelme, çalışma hayatında eskisi kadar var olmama gibi yenilikler de oluşmaya başlamıştır. İlk çocuk kavramı oğlan çocukları özelinde şekillenmiş, “çocukluk” kavramı ile gelen yenilikler kız çocukları için uygulanmamıştır. Gelişen burjuvazi de yalnızca kendi oğullarının bu yenilikçi tarzda eğitilmesini istemekteydi. Çünkü bu durum gelişen teknolojik değişimler ile başa çıkmalarını sağlayabilirdi. Kız çocukları evde iş öğrenen ve böylelikle okul eğitimine ihtiyaç duymayan bir kesimdi. Aynı şekilde çalışan işçi çocukların da okuma yazma eğitimlerine ihtiyaçları yoktu. Tüm bunların toplamında söylenebilir ki çocukluk kavramı oluşumu ile beraber toplumsal sınıflara göre de farklılıklar göstermiştir (Çatak, 2006: 11).

II. ÇOCUK EMEĞİ KAVRAMI VE TARİHSEL OLARAK ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA YAŞAMINA DAHİL OLMA NEDENLERİ

Çocuk çalışması kavramı dönemsel olarak farklı niteliksel özellikler göstermektedir. Üretim süreci ve emek piyasası dikkate alınarak sanayi öncesi toplumlar, sanayi sürecine geçiş sürecindeki toplumlar ve sanayi toplumlarında çocuğun çalışması birbirinden niteliksel olarak birtakım farklılıkları barındırmaktadır.

Çalışma, hayatı idame ettirebilmek için temel eylemlerden biridir. Günümüzde çalışma ve çocuk kavramları yan yana gelmesi istenmeyen iki kavramdır ve çocuğun

yaşam biçimine uygun olmayan bir fonksiyondur. Fakat ne yazık ki çocuk emeği kavramı yeni bir kavram değildir.

Çocuk çalışmasının tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Çocuk çalışması, avcı-toplayıcı toplumlardan günümüze, tarihin her döneminde varlığını sürdüren bir olgudur (Makal, 2006:1). Tarihte ilk yazılı örneklerde çocukların çalıştırıldığı uygarlıklar Mezopotamya'da görülmüştür (İnal, 2014: 35). Bu dönemlerde ailelerine destek olan çocukların varlığından bahsetmemiz de mümkündür (Başaranbilek, 1993: 56).

Roma ve Antik çağda da çocukların çalışma durumu yine aynı şekilde zor ve ağırdı. Örneğin Roma'da madencilik ağır koşullara sahip bir meslek olarak değerlendiriliyor, babadan oğula geçmesi nedeniyle çocuğun babasının yaşantısından başka bir yaşantı seçme hakkı bulunmuyordu (Çatak, 2006: 12).

Bu durum Ortaçağ ve erken modern dönemde de bu şekilde süregelmiştir. Çocuklar aile içerisinde veya aile dışındaki alanlarda sömürülmüş hatta köle olarak dahi çalıştırılmışlardır. Zaman içerisinde çocukların çalıştırılması “niteliksiz” işlerde varlığını sürdürmüştür (İnal, 2014: 35).

Feodalite çocuk çalışmasının çıraklık ile şekillendiği bir dönemdir. Çocuklar esnaf ve sanatkarların yanında çırak olarak çalışmışlardır. Usta olan kimse aynı zamanda aile ferdi sayılacak bir konumda bulunmaktadır (Çöpoğlu, 2001: 39).

Çıraklık kurumu esasen geleneksel toplumlarda çocukları usta-çırak ilişkisi ve geleneksel emek ilişkileri içinde zanaat edinmeye dönük olarak lonca sistemi içine, dolayısıyla bir meslek grubu içine girmeleri anlamını taşımaktadır. Bu anlamda çıraklık kurumu özel bir toplumsal formasyona özgü ve bu çerçevede içinde anlamı olan bir kurum niteliği taşımaktadır. Geleneksel zanaat üretim sistemi içinde, çıraklar kuralları çok katı kurallar ile şekillenmiş bu kurum aracılığı ile yetiştirilmek amacıyla meslek grubuna katılırlardı. Her meslek grubu da gerek kendi meslekleri için gerekli yeteneği ve gerekse mesleklerini icra edecek kişi sayısını denetim altında tutmak amacıyla çıraklığa girişi oldukça önemli ölçüde denetim altında tutarlardı (Rule ve Grey, 1987).

Çıraklık süresi öğrenilen zanaata göre değişiklik göstermekteydi. Çırak çalışır, ustanın evine yerleşir ve eğitim süresi boyunca onunla yaşardı. Eğitim süresi sonunda çırağın başarılı olması halinde dükkan açma hakkı vardı (Huberman, 2013: 66-67). Sanayi öncesi dönem göz önünde bulundurulduğunda işyeri açıp üretime geçmek için gerekli olan sermayenin çok yüklü bir miktar olmasına gerek yoktu (Huberman, 2013: 67).

Pierre Brizon (1977: 42) bu dönemdeki çocuk çalışmasının karşılığı olan çıraklığı şöyle anlatmıştır; çıraklık dükkanın kapının önünü temizleme, kalfaların bütün eşyalarını temizleme ve düzenleme, kalfaların ve ustaların yiyecek ve içeceklerini getirme, işyerini açacakları ve kapatacakları için sabah erken kalkıp akşam geç yatma, zanaatı dışında verilen angarya işleri yapma ve bu durumdan dolayı tembellik ve dik başlılık etmeme gibi yükümlülükleri içerisine alan bir sistemdir. Görülüyor ki usta çırak ilişkisi her ne kadar ailevi temelli bir ilişki olsa da çocukların çalışma biçimi olan çıraklık zor ve ağır şartları da içinde barındırmıştır.

Makinaların insan hayatına girmediği dönemde hammadde, sanayileşme ile beraber işçi sıfatını alacak kimselerin evinde işleniyor, kadınlar ve çocuklar bu süreçte yardımcı olarak çalışıyor ve özellikle çocukların çalışması sanayileşmeyle beraber gelen 8-10 saatlik gibi belirli bir çalışma saat ile belirlenmiyor, rekabetin ezici gücü henüz varlığını göstermediği için çalışma biçimi gereksindikleri ölçüde gerçekleşiyordu (Engels, 1997: 47).

Avrupa’da sanayileşme öncesi evlerde sanayi üretimi yapılmıştır ve çocuklar bu üretimin içerisinde ücretsiz aile emeği olarak yer almışlardır (Erder, 1995: 8). Sanayileşme ile birlikte ev üretimi yerini fabrikada çalışmaya bırakmıştır.

Sanayi Devrimi ile beraber ekonomik güçlerini kaybeden küçük zanaat yaşamının usta ve kalfaları ile topraklarını terk ederek fabrikaların bulunduğu bölgelere göç eden çiftçiler, yeni oluşmaya başlayan fabrika sanayinin vasıflı ve yarı vasıflı işgücünü oluşturmuşlardır (Işıkçı ve Karatepe, 2016: 72). Toplumsal yapıda meydana gelen bu önemli değişiklik çocuk emeğinin sömürüsünün ciddi bir biçimde önünü

açmıştır. Sanayi sonrasında Batı ülkelerinde gelişen fabrika yaşamı içerisinde, çocuk emeği yaygın bir biçimde kullanılarak istismar edilmiştir (Makal, 2006:2).

Çalışmamızın bir sonraki başlığı olan kapitalizm ve çocuğun işçileşmesinde bu tarihsel çerçeve ayrıntılı bir biçimde anlatılmaya çalışılmıştır.

III. KAPİTALİZM VE ÇOCUĞUN İŞÇİLEŞMESİ

Çocuk emeğinin sömürüsünün sınıflı toplumlar ile başladığını (Başaranbilek, 1993: 56) ancak 18. yüzyılda sanayi devriminin başlaması ile çocukların işçileştirildiğini ve sömürünün farklı bir boyutta arttığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla çocuğun işçileşme sürecini açıklayabilmek için öncelikli olarak bu sürece sebep olan hakim kapitalist üretim sürecinden bahsetmek gerekmektedir.

Marx, kapitalist ilişkilerin analizine meta kavramını açıklayarak başlamıştır. Üretilen ürünlerin kişisel tüketimden ziyade pazar için ayrılması meta üretim biçimini tanımlamaktadır. Kapitalist bir toplumda akla gelebilecek hemen hemen her şey alınıp satılan birer metadır. İnsanların emek güçleri de bu sistem içerisinde metalaşmış ve böylelikle işçiler sistemin sömürüsüne maruz kalmıştır (Marx, 2009: 47).

Mandel, emeğin metalaşmasını kapitalist ekonomik dönüşümün üçüncü evresi olarak nitelendirmiştir. Evrelerden ilkinin üreticilerin üretim araçlarından koparılması, ikincisini burjuvazinin doğuşu, üçüncüsünü ise emeğin metalaşması olarak açıklamaktadır. Üçüncü dönüşümü, varlığının devamı için emeğinden başka hiçbir şeyi olmayan ve emeğini bu nedenle satan bir sınıfın ortaya çıkışının sonucu olarak değerlendirmektedir (Mandel, 1999: 47).

Marx, kapitalizm ve emek arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmektedir; üretim ve geçim araçlarının sermaye olabilmesi için bir takım koşulları beraberinde getirmelidir (Marx, 2009: 677). Bu koşullar iki türden meta sahibini oluşturmaktadır. İlki, başkasının emeğini satın alan üretim araçları sahipleri, ikincisi ise emeklerini satan özgür emekçi kesimi. Bu iki kesim kapitalist üretim sisteminin temellerini oluşturmakta, üreticileri ücretli emeğe dönüşmektedir. Yığın halinde, aniden ve zorla geçim araçlarından

uzaklaştırılan insanlar, proleter olarak emek piyasalarında yer almak zorunda bırakılmışlardır (Marx, 2009: 677).

Kapitalist üretim için gerekli olan emeğin temin edilme hikayesi aslında emekçinin üretim araçlarından nasıl yoksun bırakıldıklarının hikayesidir (Huberman, 2007: 185). Makineleşen işgücü bilgi-emek temelli usta-çırak ilişkisini, işçi- işveren temelli ücret-emek ilişkisine dönüştürmüştür (Çöpoğlu, 2002: 41).

Özetle çıraklık kurumu esas olarak geleneksel toplumlarda çocukları usta-çırak ilişkisi ve geleneksel emek ilişkileri içinde zanaat edinme anlamından sanayileşmeyle birlikte bazı ülkelerde tamamen çözülmüş ve ortadan kalkarak yerini başka kurumlara terk etmiş, bazı ülkelerde ise nitelik değiştirerek sanayi için gerekli emeğin yetiştirildiği formel eğitim kurumları haline dönüşmüştür. İşverenlerin çocukları ücretli emek olarak çalıştırmalarının nedenleri üzerinde yapılan açıklamalar daha çok konunun ekonomik boyutunu vurgulamaktadır (Erder ve Lordoğlu, 1993: 12).

Dolayısıyla kapitalist sistemin temelinde sermayenin özel şahısların elinde toplanması ve bu sermayeden yoksun olan işçilerin ücret alarak bu şahısların yanında çalışması yatar. Üretimin gerçekleşmesi için emek gücüne ve üretim araçlarına ihtiyaç duyulur. Sistem, üretim araçlarına sahip olanların, emek gücüne sahip olanların artı değerlerine bir hak olarak el koyması yani emek sömürüsü temeline dayanır. Sermayeyi elinde bulunduran işveren ile emek gücüne sahip olan işçi arasında ücrete dayalı bir sistem vardır. Ücret işveren için masraf iken işçiler için gelirdir. Bu nedenle işveren masrafı kısacak birçok yol arar. Tam da bu noktada ucuz iş gücü ihtiyacı belirir (Aren, 1990). Çocuk çalışmasının nedenleri arasında işverenin bu ucuz işgücü arayışı sebep gösterilebilir.

17. yüzyılın ortalarında gerçekleşen sanayi devrimi üretim teknolojilerinde gelişme göstermiş ve üretim seri halde yapılmaya başlanmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte işbölümünün gelişmesi, iş için gerekli olan vasıfları en aza indirmişdir. Eski üretim biçiminde olduğu gibi yapılan iş tüm incelikleri ile bir ustanın elinden çıkmak yerine fabrikalarda geliştirilen sistemler ile iş belirli parçalara bölünmüştür ve her bir işçi, işin belli bir parçasını yapar hale gelmiştir. Bu durum önemli bir vasıf

gerektirmediğinden vasıfsız işgücünün istihdamını beraberinde getirmiştir. Vasıfsız işgücü ihtiyacı ise ucuz emek olan kadın ve çocuklar ile giderilmiştir (Boybek, 2009:79). Karın en yüksek seviyeye ulaşması için ücretin en az maliyetle temin edilmesi gerekir. Bu, çocuk işgücünü bu pazarda talep haline getiren nakit bir kaynağa çevirmiştir. Makine kullanımında fiziksel ve ruhsal olarak uygun olan çocuk işgücü kapitalist üretim sisteminin önemli bir emek gücü olmuştur (Uluoğlu, 2010: 53).

Sermayedar açısından işçinin değeri makinanın değerinden daha aşağıdadır. Çünkü makinaların bir yatırım bedeli vardır fakat insanlar için böyle bir durum söz konusu değildir. Bu nedenle makinanın bakımına verilen önemin insanlara verilmesi gereği duyulmuyordu. Sermayedar en ucuz işgücünü arıyor, bu arayışın sonucu ise kadın ve çocuk emeğinin istihdamını beraberinde getiriyordu. Aile fertlerinin kazancının yetmemesi ve ucuz emek olması nedeniyle çocuklar ev yaşantısından çıkıp fabrikalara ve madenlere emekçi olarak girmeye başlamışlardı (Huberman, 2013:200-205)

Kapitalist üretim sistemi ile beraber yaşanan kötü çalışma koşullarından belki de en fazla etkilenen küçük bedenleri ile yükledikleri büyük iş yükünün altında kalan çocuklardı. Hem küçük yaşta hem de kötü koşullarda ve uzun saatler çalışan çocuklar bu sistemin içinde sömürülen en önemli kesimlerden birini oluşturmaktaydı.

Örnek olarak Belçika’da bu dönemde 10-12 yaşlarında sayıca fazla birçok çocuk çalıştırılmaktaydı. Briket imalathanelerinde çalışan çocuklar hava koşullarından korunmayacak derecede kötü yapılardaki barakalarda kalmaktaydılar. Yine keten imalathanelerinde çalışan çocukların bir süre sonra yoğun sıcakta çıplak ayak ile çalışmaları nedeniyle kangren oldukları, kibrit imalathanelerinde yaşları 5’e kadar düşen çalışan çocukların yoğun fosfordan dolayı kemiklerinin olumsuz etkilendiği bilinmektedir. İngiltere de çocukların çalışmaya başlama yaşları 7-8 olarak değişmekte ve günlük çalışma saatleri 15-16 saati bulmaktaydı (Boybek, 2009: 80).

Bu dönemde çocukların çalıştırılmasının gün geçtikçe daha kötü bir hal alması neticesinde ilk sosyal politika önlemleri alınmaya çalışılmıştır. 1779’da Zürih Kantonunda alınan sosyal politika önlemi ile beraber 13-19 yaşındaki çocukların

yalnızca ana baba ve komşularının yanında dinsel otorite kontrolü ile çalışabilecekleri kararlaştırılmıştır (Karataş, 1993: 80).

Aynı şekilde Türkiye’de 1802 tarihinde çıkarılan Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları adlı yasa ile çocukların günlük çalışma saatleri 12 saat olarak belirlenmiş, gece çalıştırılmaları yasaklanmış, okuma yazma öğrenmeleri için eğitime devam etmeleri sağlanmıştır (Talas, 1997: 266).

Bunların dışında sanayileşmiş ülkelerde çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik ulusal ve uluslararası birçok düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen, çocuk işçiliği özellikle de üçüncü dünya ülkelerinde hala en önemli sorunlardan biri niteliğindedir.

Çocuk işçiliği günümüz toplumlarının en büyük problemleri içerisinde değerlendirilmektedir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012). Birçok açıdan işverenler çocuk işçi çalıştırma talepleri vardır. Çünkü;

- Çocuk işçi yasadışı sayılması nedeniyle hukuksal yükümlülükleri sağlamadan, yetişkinden çok daha ucuza hatta bazen emeğinin karşılığı mal ile ödenerek çalıştırılabilir.
- Eğitim almaya gerek duyulmaksızın en niteliksiz işgücü sayılır.
- Tam bağımlı ve güvencesizdir.
- Esnek bir işgücüdür. İş ile ilgili herhangi bir güvencesi olmaması nedeniyle kolaylıkla işe alınıp aynı kolaylıkla işten çıkarılabilir.
- Fazla mesaiyi, ücretlerin eksik ve geç yatırılması gibi sorunları yetişkinlere oranla daha kolay kabullenebilir (Çatak, 2006: 19).
- Meslek öğrenmenin doğal zorunluluğu olarak görülüp karın tokluğuna ya da ücretsiz çalıştırılabilir (Şahin, 2012: 4).

A. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE NEDEN OLAN YAPISAL SORUNLAR

Çocukların ücretli emek olarak çalışmaları ülkelere ve\veya sektörlerle göre farklılaşmaktadır. En önemli ve kapitalist sistem ile doğrudan ilişkili olan ve işverenlerin çocuk işgücü talebinin yanı sıra sistemin emek gücü ve üretim araçları

arasındaki sömürü düzeninin sebebiyet verdiği ve ülkelere ve\veya sektörler göre değişen ve çocukları çalışma mecburiyetinde bırakacak farklı etmenlere de değinmekte yarar vardır. Bunları yapısal sorunlar olarak nitelendirebilir. Ailelerin yoksul olması, işsizlik, eğitim yetersizliği, göç, enformel sektörün yaygınlığı, geleneksel kültür vb. birtakım yapısal faktörleri beraberinde getirerek çocuk işçiliğın varlığına ve devamlılığına sebep olmaktadır.

Geç kapitalistleşen ülkeler için bu nedenlerden biri olan yoksulluk, ailelerin gelir düzeylerinin düşük olması nedeni ile geçimlerini sağlayamamalarına ve çocuklarının kazandığı paraya ihtiyaç duymalarına sebep olmaktadır (Şahinli ve Şahbaz, 2013: 33). 182 Sayılı ILO sözleşmesi de çocuk işçiliğının büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadede çözümün sosyal gelişmeye ve yoksulluğun azaltılması gibi etmenlere bağlı olduğunu ifade etmiştir (ILO 182 Sayılı Sözleşme, 1999). Yoksulluk ve çocuk işgücü arasındaki ilişkide bu iki değişkenden hangisinin belirleyici faktör olduğu tartışma konusudur. Aslında bu iki değişkenin birbirini etkilediği açıktır (Yıldırım, 2008: 13). Çünkü yoksulluk ile mücadele eden aileler çocuklarını çalıştırarak gelir elde etmek çabası içerisindeyler. Bu açıdan bakacak olursak yoksulluk çocuk işçiliğının nedenidir. Diğer yandan çocukların çalışması ucuz işgücü sağlaması sebebiyle yetişkin çalışanları aktif işgücünün dışında bırakmaktadır. Bu açıdan bakacak olur isek de yoksulluk çocuk işçiliğının sonucu olarak değerlendirilir (Kılıç, 2009: 77). Buradan hareketle söylenebilir ki çocuk işçiliği ve yoksulluk bir bütündür. Çalışan çocuklar işveren ve ailelere fayda sağlamaktadır fakat aslında vasıfsız ve düşük ücretli çalışan çocuklar yoksulluğu kalıcılaştırmaktadır (Yayla, 2017:420).

İşsizlik çocuk işçiliğine sebep olan diğer önemli bir etmendir. Aile, içerisindeki yetişkin üyelerinin düzenli bir işten ve geçimlerini sağlayacak bir gelirden yoksun olmaları sonucu geçinebilmek için tüm kaynaklarını harekete geçirmek zorundadır ve bu durum çocuk emeğinin önünü açmaktadır (Tunçcan, 2000: 244). İşsizliğin sonucu olarak ortaya çıkan çocuk emeği tıpkı yoksulluk gibi bir kısır döngüyü beraberinde getirir. Bir yanda iş piyasasına dahil olamayan yetişkinler varken diğer bir yanda ise yedek işgücü ordusu olarak görülen çocuklar iş piyasasına dahil edilmekte ve

yetişkinlerin iş imkanlarını azaltıp düşük ücrete tamah etmelerine sebep olmaktadır (Bekdaş, 2009: 40).

Bir diğer etmen olan eğitim ile alakalı sorunlara bakacak olursak eğitim sorunu hem çocuğun çalışma nedeni olup hem de ondan olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. İhtiyaç sahibi olan aileler eğitimin uzun dönem getirisine karşın çocuğun kısa dönemde çalışarak sağladığı gelirin daha uygun olduğunu düşünüp çocuklarının çalışmasını teşvik edebilmektedir. Eğitimin maliyetli olması, ulaşılabilirliğindeki zorluk ve eğitilmiş kesimin işsizlik oranlarındaki artış da bu durumu tetiklemekte ve çocuk işçiliğini artırmaktadır (Erbay, 2007: 35). Bazı durumlarda ise aile çocuğu okutmak istemesine rağmen masrafları nedeniyle okutamamakta ya da çocuk bir yandan eğitimine devam etmeye çalışırken bir yandan kendi okul giderlerini karşılamak için çalışmak zorunda kalmaktadır (Şişman, 2003: 8).

Nedenler arasında geleneksel kültürün de çocuk işçiliği üzerinde etkisi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Kırsal alanda çocuk erken yaşta yetişkin özelliklerini edinmektedir. Ailesi tarlada çalışan çocuk ailesine evde veya tarlada yardım ederek aslında ücretsiz aile işçisi olmaktadır. Toplumsal anlamda ise bu yapı normal karşılanmaktadır. Göç sonrası şehre yerleşen aile için tarlada veya evde çalışan çocuğun işyerinde ücret karşılığı çalışması arasında bir fark yoktur. Hatta çalışma yaşamında ücretli olarak yer alma aileye maddi katkı sağlaması nedeniyle daha çok kabul görmektedir (Şişman, 2003: 9).

Yine göçün çocuk emeği sömürüsü üzerine ciddi bir etkisi olduğunu söylemek gerekir. 1980 sonrası sosyal devlet uygulamalarının bırakılmasıyla beraber tarım sektöründe ciddi krizler yaşanmış ve tarımdaki devlet desteği giderek azalmıştır. Tarımdaki sübvansiyonların kaldırılması tarım ile uğraşan köylüyü geçim sıkıntısına sürüklemiş ve kente göç etmesine sebep olmuştur. Bu göçler nedeni ile şehre yerleşen aileleri gecekondulaşmanın yoğun olduğu bölgelere yerleşmiştir. Bu bölgeler çalışma alanlarına yakın olması nedeniyle yerleşim için uygun görünmektedir. Ancak bu bölgeler devletin altyapı ve diğer hizmetlerin mahrum bırakılmıştır ve altyapı yetersizliklerinden kaynaklı okul ve okullaşmaya da uzak bölgeler sayılabilir. Bu durum çocukların okula gitmek yerine çalışma hayatına dahil olmalarına neden

olmuştur. Köy hayatında eğitimden yoksun olan ailelerin çocukları kentte de okullara ulaşamaz hale gelmiştir (Bekdaş, 2009: 26).

1980 sonrası uygulanan iktisat politikaları ile birlikte enformel istihdam yaygınlaşmıştır. Firmalar rekabet sürecindeki fiyatları düşürebilmek için emek maliyetlerini düşürmeye yönelmiş, ücret esnekliği temelde fason ilişkiler üzerinden şekillenmiştir. Bu durum fiyat rekabetini arttırmış ve işgücü maliyetlerini düşürmek için kayıt dışılığın önünü açmıştır. Tam bu nokta ucuz işgücünün önemli bir bölümünü oluşturan çocuk işgücü sömürsünü de beraberinde getirmiştir (Bekdaş, 2009: 20).

Ücretli emek olarak çalışma, parça başı gelir getirisi, işin düzenli veya düzensiz olması, yetenek geliştirici işler olması ya da eğitim sisteminin tamamlayıcısı ya da tam aksi rekabet edicisi olarak değişik çalışma türlerini içerebilmektedir. Bu durumlar neticesinde çıraklık kavramı çocuk çalışmasının farklı bir boyutu olarak üzerinde durulması gereken bir kavramdır.

Çıraklık kavramının temeline kabaca bakacak olursak lonca sistemi içerisinde meslek edinme amaçlı usta-çırak ilişkisine dayalı bir sistem olduğunu ve bu sistemin günümüzde sanayi toplumları ile beraber ülkeden ülkeye göre şekil değiştirdiğini söyleyebiliriz. Kimi ülkelerde sistemin varlığı son bulmuş, kimilerinde ise bu sistem sanayinin ihtiyacını karşılayacak emek halini almıştır. Bu kavramda bakılması gereken en önemli nokta bu çocukların çalışmasının gerçek anlamda yeteneklerini geliştirici bir çıraklık sistemi ile mi yoksa ucuz işgücü çalıştırma niyetiyle çıraklık adı altında çocuk işçiliğinin önünün açılması mı olduğu sorudur (Erder ve Lordoğlu, 1993: 12).

Bugün tarım toplumunun çözülmeye başladığı, kırsal-kent göçünün hızla yaşandığı toplumlarda ise geleneksel anlamda “çıraklık” kurumundan bahsetmenin ne denli doğru olduğu tartışma konusudur. Ancak bu toplumların kentlerinde yaygınlaşan küçük ölçekli sanayilerin niteliği ve yapısal özellikleri üzerinde yapılan tartışmalar bu işletmelerin geleneksel toplumlarda gözlendiği “zanaat” üretiminden farklılıklarını açıkça ortaya çıkarmaktadır. Ancak yine de bu toplumlardaki işyerlerinde yaygın olarak kullanılan çocuk emeğinin “çıraklık” adı altında istihdam edildiği de gözlenebilmektedir (Erder ve Lordoğlu, 1993: 12).

Geri kalmış ve gelişmekte olan ÷lkelerin çoğunda çalışan çocuklar yalnızca “işçi” olarak nitelendirilmeyebilir. İşte tam olarak bu durumda çocukların ıraklık adı altında çalıştırılması işçiliğin farklı bir boyutu olarak değerlendirilebilir. Bunun dışında kız çocuklarının ev işlerinde, erkek çocuklarının bir kısmının sokakta çalışması da bu kapsamda değerlendirilebilir. K÷y ve kent kapsamında ocuk işg÷c÷ farklı anlamlar içermektedir. Geleneksel açıdan ocuk işg÷c÷ ailenin geçimini sağlamasında bir katkı olarak g÷r÷l÷p kabul g÷r÷yorken kentleşme ile beraber bu kabul g÷rme farklılık kazanıp yetişkinlik d÷nemi için bir hazırlık ve eğitim aracılığı ile kazanılan bir yeterlilik olarak değerlendirilmektedir (G÷ng÷r ve Erdurak, 2007: 4-5).

Toplumda ve geçmişten bu yana benimsenen ocuk çalışması sayesinde ıraklık kavramı yine toplum tarafından yadırganmamıştır. Bu durum ise zanaat ÷ęrenmek amacı ile çalışan ocuk ve işçi olan ocuk arasında farkın g÷zetilmesini zorlaştırmıştır (Erder ve Lordoğlu, 1993).

Enformel sekt÷rdeki ocuk işçiliğinin başka bir boyutu olan enformel ıraklık eğitimden ziyade çocuğun işileştirilmesidir. Emeği ıraklık adı altında s÷m÷r÷len çocukların işverenlerin ise asgari yaş sınırına ilişkin hukuksal mecburiyeti ihlal etmesine ve bunun ıraklık adı altında yasal halde yapılmasına olanak sağlamaktadır (Tunçcan, 2000: 9).

÷zetle ocuk şehirde sistemin çarkına katılmakta, aileye yardım etmek veya meslek ÷ęrenmek adı altında çalıştırılmaktadır.

Sonuç olarak uluslararası s÷zleşmelerde ocuk işçiliğin tanımına bakacak olursak, ILO 138 sayılı İştihadama Kabulde Asgari Yaş S÷zleşmesine g÷re “15 yaşın altında ailesine katkıda bulunmak ve hayatını idame ettirebilmek için çalışma hayatına atılan çocuklar”ın ocuk işçi olarak nitelendirildiğini g÷r÷r÷z. Bazı istisnai durumlarda bu asgari yaşın 13’e kadar d÷şebileceği fakat sebebi nedeni ne olursa olsun 13 yaşında çalışma yaşamına giren her çocuğun ocuk işçi olarak değerlendirileceği belirtilmiştir (ILO 138 Sayılı S÷zleşme,).

ILO’nun 2006 k÷resel raporuna g÷re çalışan ocuk sayısı 2000-2004 yılları arasında 246 milyondan 218 milyona gerileyerek %11 oranında d÷řm÷řt÷r. Fakat ocuk

emeği sorunu bir takım resmi sayısal veriler ile açıklık kazanabilecek yeterlilikte bir sorun değildir. ILO'nun azalma olarak nitelendirdiği veriler aslında bir bakış açısı sorununun yanlış çıkarımlarıdır. Bu sorun nicel olarak ortaya konulan verilerden kaynaklıdır. Bu nedenle eksik ve yetersiz veriler ile yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Gün, 2017:103). Türkiye özelinde bakacak olursak İstatistiklere göre, özellikle 2000 sonrası dönemde daha önceki yıllar ile kıyaslandığında çocuk işçiliği oranlarında bir düşüş söz konusudur (Gül, Türkmen ve Nizam, 2019: 924)

ILO'nun desteğiyle DİE tarafından gerçekleştirilen Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 1999 yılında Türkiye'de 6-17 yaş aralığındaki çocuk işçi sayısı, 1 milyon 635 bindir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin en son 2012 yılında yayınladığı Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre ise, Türkiye'de 6-17 yaş aralığında toplam 893 bin çalışan çocuk bulunmaktadır. İstatistikler 1999 yılından 2012 yılına gelindiğinde ise veriler Türkiye'de çocuk işçi sayısının neredeyse yarı yarıya azaldığını ortaya koymaktadır. Ancak bazı araştırmalara göre, çocuk emeği kullanımının ev içi alanda yoğunlaşmasının bir sonucu olarak oranlar düşmüş gibi görünse de aslında herhangi bir düşüşten bahsedilemeyeceği yönündedir (DİSK-AR, 2015). Ayrıca, Türkiye'de çocuk işçiliğinin enformel sektör işlerinde yoğunlaşması, takibinin zor olması ve sanayi sektörü gibi mekansal olarak halka açık olmayan sektörlerde görünürlüğünün kolay olmaması (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 33) gibi nedenlerin çocuk işçiliği oranını var olan gerçekliğin altına çektiği söylenebilir.

IV.ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ ULUSAL VE ULUSLARARASI MEVZUAT

A. ULUSLARARASI MEVZUAT

Çocuk işçiliği basit çözümleri aşan karmaşık ve zorlu bir alandır ve bu nedenle çocuğun yararını ve çocuk insan haklarına bağlılık gözetilerek özenli ve kapsamlı bir biçimde ele alınmalıdır. Bu kısımda çocuk, çocuk çalışması ve çocuk işçiliğine ilişkin olarak uluslararası örgütler ve Türkiye'de ki temel yasal düzenlemeler ve tanımlar üzerinde duracağız (Yayla, 2017: 415).

1. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Birleşmiş Milletlerin İnsan Hakları Komisyonu tarafından oluşturulan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 1948 yılının 12. ayında kabul edilmiştir . Türkiye ise bu bildirgeyi 06.04.1949 tarihinde onaylamıştır. Bildirgenin bazı maddeleri çocuğa ilişkin bazı düzenlemeler içermektedir (TBMM, 2019).

Örnek olarak 23/1 maddesi “herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır” ifadesine yer vermiştir (BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948). Aynı şekilde 23/3 maddesinde “herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır” ifadesi yer almaktadır (BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948). Bu maddeler çocuk işçiliği açısından bakılacak olursa düşük ücretli ve kötü koşullarda çalıştırılan çocuklar için dikkate alınması gereken maddeler içerisinde düşünülebilir

Yine bildirgenin 25/2 maddesi de “Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar” şeklinde bir ifade içermektedir (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948).

Bildirge’nin 26/1. maddesinde ise, “herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğu; eğitimin en azından temel eğitim aşamasında parasız ve zorunlu olması gerektiği; teknik ve mesleki eğitimin herkese açık olması gerektiği” vurgulanmıştır (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948). Bu madde çalışmak zorunda olduğu için eğitime devam edemeyen çocuk işçiler için göz önünde bulundurulması gereken maddeler arasında değerlendirilmelidir.

2. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi

BM Çocuk Hakları Bildirgesi 20 Kasım 1959’da Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmiştir (TMBB, 2019). Bildirinin 2. Maddesinde “çocuk, özel olarak korunur, yasalar ve başka yollarla sağlıklı ve normal biçimde, özgürlük ve saygınlık koşullarında bedensel, zihinsel, ahlaki, manevi ve toplumsal olarak

gelişmesine olanak sağlayacak fırsat ve kolaylıklardan yararlanır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda, çocuğun çıkarları önde gelir” ifadesine yer verilmiştir (BM Çocuk Hakları Bildirisi, 1959). Bu maddeden de anlaşıldığı üzere çocuğun yasalarca yani devletçe korunması gerektiğinin yanı sıra bu yasalarda çocuğun çıkarlarının yasaları belirlemede önemli olduğu vurgulanmıştır.

Yine aynı şekilde 7. Madde de “Çocuğun, en azından ilköğretim aşamasında ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almaya hakkı vardır. Çocuğa, genel kültürünü geliştirmeye yarayacak ve eşitlik temeli üzerinde yeteneklerini, yargı gücünü, manevi ve toplumsal sorumluluk duygusunu geliştirmesine ve yararlı bir toplum üyesi olmasına olanak sağlayacak bir eğitim verilir” (BM Çocuk Hakları Bildirisi, 1959) ifadeleri ile çocuğun eğitim hakkının önemi vurgulanmıştır

Bildirgede yer alan 9. Maddede ise “çocuğun ihmal zulüm ve istismarın her türlüşüne karşı, hiçbir şekilde ticaretin konusu yapılmaması, asgari bir yaştan önce istihdam edilmemesi, sağlığına, eğitimine, bedeni, fikri ve ahlaki gelişmesine engel teşkil edecek bir meslek veya işte çalıştırılmaya zorlanmaması ve istihdamına izin verilmemesi gerektiği” vurgulanmıştır (BM Çocuk Hakları Bildirisi, 1959).

Bildirgenin 10. Maddesinde geçen “çocuk ırk, din ve başka herhangi bir ayrımcılığı besleyen uygulamalardan korunur” (BM Çocuk Hakları Bildirisi, 1959) ifadesi göçmen çocuk emeği üzerine günümüzde uygulanan ayrımcı politikalar açısından önemle üzerinde durulması gereken bir madde olarak değerlendirilebilir.

3. BM Ekonomik ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Bu sözleşme Birleşmiş Milletler tarafından 1976 tarihinde yürürlüğe sokulmuştur. Sözleşme onaylayan ülkelere karşı yaptırım gücü içerir. Türkiye bu sözleşmeyi henüz onaylamamıştır (TBMM, 2019).

Sözleşmenin 10/3 maddesinde hiçbir ayırım yapılmaksızın bütün çocuklar ve gençler için özel koruma ve yardım tedbirleri alınması gerektiği vurgulanmıştır (BM Çocuk Hakları Bildirgesi, 1959).

Bildirinin 13/1 maddesinde herkese eğitim hakkı tanındığı maddesi de yer almaktadır. Ayrıca sözleşmecı devletlerce eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmek amaçlı verilmesi gerektiğı ifadesi de yer almaktadır (BM Ekonomik be Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1976).

Ayrıca sözleşmede belli bir yaş altı çocuğun çalıştırılmasının cezai sonuçları olması gerektiğı vurgulanmıştır (BM Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1976).

4. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı (ASS), Avrupa Konseyine üye devletler arasında 18 Ekim 1961’de Torino’da imzalanmış ve 29 Şubat 1965’de uluslararası alanda yürürlüğe girmiştir (Çiçekli, 2002: 12).

Şartın 1/7. maddesinde çocukların ve gençlerin bedensel ve manevi tehlikelere karşı korunma hakkına sahip oldukları belirtilmiştir (Avrupa Sosyal Şartı, 2006).

Ayrıca 7. Maddede çocuk ve gençlerin zarar görmeyeceğı derecede hafif işler dışında çalıştırılma yaşının 15’den aşağıya inmemesi, tehlikeli sayılacak işlerde bu yaşın daha da artması, eğitimlerini engelleyecek işlerde çalıştırılmamaları ,genç çalışan ve çıraklara adil bir ücret ödenmesi gerektiğı ve ödeneklerden yararlanma hakkı tanınması gerektiğı belirtilmiştir (Avrupa Sosyal Şartı, 2006).

Şartta ayrıca 18 yaş altı çalışanlara yılda en az 3 hafta izin verilmesi, ulusal yasalarca belirlenen belirli işler dışında gece çalıştırılmamaları gerektiğı ifade edilmiştir (Avrupa Sosyal Şartı, 2006).

5. Avrupa Topluluğı Temel Sosyal Haklar Bildirgesi

Avrupa Topluluğı Temel Sosyal Haklar Bildirgesi 1989 tarihinde Strasburg zirvesinde onaylanmıştır (Dur, 2006: 58). Bu bildirge kapsamına çocuk ve gençlerin korunma hakkı da dahildir. Bildiride hafif işler dışında çalışma yaşının zorunlu eğitim yaşı sonlanmadan başlayamayacağı bunun da 15 yaşın altında olmayacağı belirtilmiştir.

18 yaş altında çalışan çocukların belirli işler dışında gece çalıştırılmaması gerektiği, ayrıca çalışan çocukların çalışma şartları, eğitim ve ücret gibi konularda korunmaları gerektiği vurgulanmıştır (Çöpoğlu, 2001).

6. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Sözleşmeleri

1. Dünya Savaşı sonrası 1919 Versailles Barış Anlaşmasıyla kurulmuş olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), savaş döneminde işçi sınıfının savaşa desteği ve savaş süresi boyunca kötü koşullarda hayatlarını sürdürmelerinin sonucu olarak bu koşulların devam etmemesi gerekliliği ile kabul edilmiştir (Talas, 1997: 80).

Aynı doğrultuda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), çocuk emeği üzerine birçok sözleşme ve tavsiye kararı yayınlamıştır. 1932 yılında ILO'ya üye olan Türkiye 1950-2014 yıllarına kadar 59 ILO Sözleşmesinin onaylamıştır. ILO'nun çocuk işçiliğini önlemek amaçlı çalışma yaşı ile ilgili sözleşmelerine bakacak olursak belirli bir yaşın altında çalışmanın için amacıyla asgari çalışma yaşına sözleşmede yer verdiğini görürüz. Çalışma yaşının belirlenmesi, çalışılan sektöre göre farklılık göstermektedir (Talas, 1997: 80).

Tarım işlerinde en az çalışma yaşı ile ilgili 1921 kabul tarihli 10 sayılı sözleşmeye göre yaş sınırı 14 olarak belirlenmiş olmakla birlikte ileriki yıllarda yapılan çeşitli düzenlemeler en az çalışma yaşı 15 olarak kabul edilmiştir (ILO 138 Sayılı Sözleşme). Tirimci ve Ateşçi sıfatıyla çalışanlara ilişkin sözleşme 1921 tarihinde kabul edilmiştir (ILO 15 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi). Sözleşmeye göre 18 yaşının altındakiler gemilerce Tirimci ve Ateşçi sıfatıyla çalıştırılması yasaklanmıştır. Fakat zorunluluk durumunda 18 yaşından küçük fakat 16 yaşından büyük olması şartıyla çalışma yaşı esnetilmiştir (ILO 15 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi). Deniz işlerinde en az çalışma yaşı ile ilgili 1936 kabul tarihli 58 sayılı sözleşmeye göre, aynı aile fertlerinin çalıştığı gemiler hariç, diğer gemilerdeki işlerde 15 yaşından aşağı çocukların çalıştırılmayacağı, en az çalışma yaşının 15 olduğu belirtilmektedir (ILO 58 Sayılı

Asgari Yaş Sözleşmesi). Sanayi işlerinde çalışma yaşı 1937 kabul tarihli 59 sayılı sözleşme ile 15 yaş olarak belirlenmiştir. Maden işlerinde çalışma yaşı 1965 kabul

tarihli 123 sayılı sözleşmeye göre en az 16'dan aşağı çocukların çalıştırılmayacağı, en az çalışma yaşının 15 olduğu belirtilmektedir (ILO 123 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi). Sektörlere yönelik yaş düzenlemeleri yanı sıra ILO 138 sayılı sözleşme İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme'sinde çalışma yaşını zorunlu eğitimin bittiği yaşın altında olmaması (en az 15 yaş) gerektiği kabul edilmiştir. Ancak ekonomik durumu elverişsiz olan üye ülkelerde işveren ve işçi örgütlerinin anlaşması neticesince asgari yaşın 14 olabileceği istisnai bir durum olarak belirlenmiştir (ILO 138 Sayılı Sözleşme).

Yine aynı şekilde sağlık ve güvenlik ile ilgili maddeler içeren ILO sözleşmeleri de vardır. 1946 tarihli 77 sayılı sözleşmeye göre her türlü özel ve kamu sanayi işlerinde 18 yaşından küçüklerin işe alınması öncesi sağlık kontrolünden geçmeleri gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca çocukların 18 yaşına kadar düzenli olarak kontrollerinin yapılması gerektiği de sözleşmede belirtilmiştir (ILO 77 Sayılı Sözleşme).

18 sayılı Sanayi Dışı İşlerde Gençlerin Sağlık Yoklaması Hakkında Sözleşme, ILO tarafından 1946 yılında kabul görmüştür. Sözleşmeye göre sınai işlerde çalıştırılacak genç işçiler işe uygunluğu tasdiklenmedikçe o işte çalıştırılmaması gerektiği belirtilmiştir. Bu sağlık kontrolleri 18 yaşına kadar yılda en az 1 kere yapılacaktır (ILO 77 Sayılı Sözleşme).

Yine aynı şekilde 115 sayılı Radyosyondan Korunma Sözleşmesi, 16 yaşından küçüklerin bu yerlerde çalıştırılması yasaklanmıştır (ILO 115 Sayılı Sözleşmesi)

127 sayılı Tek İşçinin Taşıyabileceği Yükün Azami Ağırlığı Hakkında Sözleşmenin 7. Maddesinde ise 18 yaşından küçük işçilerin ağır yükleri bedenlen taşıması yasaklanmıştır (ILO 127 Sayılı Sözleşmesi)

136 sayılı Benzen ile ilgili Çalışma Usulleri Hakkında sözleşmede çocukların benzin ile çalışan işlerde çalıştırılması eğitim amaçlı olmadığı takdirde yasaklanmıştır.

ILO çocuk istihdamı konusunda çeşitli düzenlemeler geliştirmiş ve bu doğrultuda “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı”nı (International Programme on the Elimination of Child Labour-IPEC) başlatmıştır (Tat, 2016). Bu

program dünya çapınca yürüttüğü birçok programla çocuk işçiliğini önlemeye çalışmaktadır. IPEC temelde işçi, işveren ve sivil toplum kuruluşlarıyla beraber hareket edip çocuk işçiliği ile mücadele etme niyetinde olan ülkelere yardımcı olmak amacı taşımaktadır. Fakat ILO/IPEC önceliğini en kötü koşullardaki çocuk işçiliğinin önlenmesi olarak görmüş ve 182 sayılı “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesini” kabul etmiştir (Tat,2016).

Çocuk işçiliğinin günümüzdeki durumu göz önünde bulundurulduğunda bu programların sorunun çözümünde etkili araçlar olduğunu söylemek güçtür. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 2017 yılı raporuna göre, tüm dünyada 152 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. 152 milyon çocuktan 73 milyonu ise tehlikeli işlerde çalışmaktadır. (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2017).

B. TÜRKİYE’DE ULUSAL MEVZUAT

Pek çok ülkede mücadele edilmeye çalışılan çocuk işçiliği olgusu, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal bir sorundur. Çocukların çalışması çoğunlukla eğitim alanının dışında olmalarına ve ileriki yaşamları için gerekli olacak donanımdan da yoksun kalmalarına karşılık gelmektedir. Çocukların uzun saatlerde ve ağır çalışma koşullarında çalıştırılması, uzun vadede bu çocukların üretken bireyler yerine yardıma ve desteğe muhtaç kişilere dönüşmelerine neden olmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 10). Uzun zamandan beri Türkiye’de de çocuk işçiliğini azaltma yolunda önemli çalışmalar yapılmaktadır.

Fakat gerek mevzuat eksikleri gerekse mevzuatın etkin uygulanamaması çocuk işçi işçiliğinin önlenmesini ve kontrol altına alınmasını güçleştirmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2013). Bu kapsamda Türkiye’de çocuk işçiliğine yönelik yasal mevzuat değerlendirilecektir.

1. Anayasa

T.C Anayasa'nın çalışan çocukları kapsayan 50. Maddesine göre “Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz; küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar”.

2. İş Kanunu

4857 sayılı İş Kanunu çalışan çocuklara ilişkin asgari yaş, sağlık kontrolleri, ücretli izin gibi bir takım düzenlemeleri içermektedir. Bu kanunun 71. Maddesine göre 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak “14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullara devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler” ifadesi yer almaktadır (4857 Sayılı İş Kanunu).

Aynı kanunun 73'üncü maddesinde sanayi sektöründe çocuk ve genç işçilere yönelik olarak şu düzenlemeye yer verilmiştir: “Sanayiye ait işlerde on sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır” (4857 Sayılı İş Kanunu). Yine kanunun 87'inci maddesinde ise “14 yaşından 18 yaşına kadar (18 dahil) çocuk ve genç işçilerin işe alınmalarında işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi” hükümleri bulunmaktadır (4857 Sayılı İş Kanunu).

3. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

Kanunun 69. Maddesine göre sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların gece çalıştırılmasını yasaklanmıştır. Kanunun 173'üncü maddesinde “12 yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamının memnun olduğu ve 176. maddeye göre; “mahalli belediyelerce bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda on sekiz yaşın altındaki çocukların çalışması yasaktır” ibaresi yer almaktadır (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1930).

4. Mesleki Eğitim Kanunu

Kanunun 9'uncu maddesinde “İlköğretimi bitirmiş olanlar, bir mesleğe hazırlanmak amacı ile çıraklık dönemine kadar işyerlerinde aday çırak olarak eğitilebilirler” ibaresi yer almaktadır fakat aynı kanunun 10. Maddesinde ise çıraklığın şartlarından bahsetmektedir. Bu şartlar 14 yaşını doldurmuş fakat 19 yaşından gün almamış olmak, bünyesi ve sağlık durumu gireceği işe uygun olmak ve en az ilköğretim mezunu olmak şeklinde sıralanmaktadır (Mesleki Eğitim Kanunu, 1986).

Kanuna göre, çıraklığa başlama yaşını doldurmamış olanlar “aday çırak” olarak nitelendirilirler. Çırak ve aday çıraklar öğrenci olarak değerlendirilmektedir ve bu nedenle öğrencilik haklarından yararlanıp işyeri işçi sayısına dahil edilemezler. Aldıkları eğitimin süresi 8-10 haftalık bir süre olmak zorundadır (Mesleki Eğitim Kanunu, 1986).

5. İlköğretim ve Eğitim Kanunu

Bu kanunun 59. Maddesi çalışan çocuklar ile ilgili düzenlemeleri içeren maddedir. Maddede “İlköğretim çağında olup da zorunlu temel öğretim kısımlarına devam etmeyenlerin resmi ve özel işyerlerinde veya her ne biçimde olursa olsun ücretli veya ücretsiz çalıştırılması yasaktır” şeklinde ifade edilmiştir (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961).

6. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu

Kanunun 12. Maddesi çocuk çalışmasına yönelik düzenlemeleri içermektedir. Bu maddeye göre 18 yaşından küçük çocuklar eğlence, oyun, içki ve benzeri amaçlı umuma açık ve açılması izne bağlı yerlerde on sekiz yaşından küçükler çalıştırılmaz ibaresi yer almaktadır (Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, 1934).

7. Türk Borçlar Kanunu

Kanunun 330'uncu maddesi 18 yaşın altındakilerin gece ve hafta tatillerinde çalıştırılmalarının yasak olduğunu belirtmiştir. Yine aynı kanunun 318. Maddesinde ise usta ile yasal vasisi arasında çıraklık sözleşmesi yapılacağı, sözleşmede yapılacak iş, çıraklık nevi ve süresi, günlük çalışma süresi, ücret ve diğer ödemeler ile deneme süresinin belirtileceği ibareleri yer almaktadır (Türk Borçlar Kanunu, 2011).

8. Sendikalar Kanunu

Bu kanunun 20. Maddesine göre 16 yaşını dolduran ve sendikalar kanuna göre işçi statüsünde değerlendirilen kişilerin sendikaya üye olabileceği ve 16 yaşını doldurmamış olanların ise üyeliklerinin kanuni temsilcilerinin yazılı izni ile gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir (Sendikalar Kanunu, 2012).

Çocukların çalıştırılmasına yönelik yasalar işin ahlak, mutluluk, sağlık ve güvenliklerini sağlamak ve çocukların iş yaşantısının zararlarından etkilenmelerini azaltmak için oluşturulmuşlardır. Serbest piyasa ekonomisini savunanlar için bu yasalar emek pazarının bir kusurudur. Örnek olarak The Times gazetesinin yazarı Digby Anderson okul öğrencileri arasında yasadışı çalışan çocukları “mükemmel bir haber” olarak değerlendirmiştir. Örnekte de görüldüğü gibi serbest piyasa ekonomisini savunanlar tarafından bu tür yasalar kabul görmemektedir (Franklin, 1993: 143). Yasaların ne denli işlediği ve denetlendiği ise tartışılabilir bir boyuttur.

9. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu

2012'de yasalaşan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun amacı, işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut olan iş sağlığı ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesidir (Lordoğlu, 2017: 23).

Kanunda; kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dâhil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanacaktır (md. 2/1) şeklinde

belirtilmiş fakat bazı faaliyetleri ve kişileri kapsam dışında bırakmıştır (İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 2012).

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: GÖÇ VE GÖÇMEN EMEĞİ

I. GÖÇ VE GÖÇMEN KAVRAMLARI VE ULUSLARARASI GÖÇÜN TARİHİ

Alman ekonomist August Lösch, dünyadaki varlığımızın zamanını bizim seçme şansımızın olmadığını fakat dünyadaki yerimizi seçmekte serbest olduğumuzu, doğru yeri seçmemizin ise bize başarılı ve mutlu bir yaşamın kapılarını araladığını düşünmektedir (Tekeli, 2008: 7). Fakat gerçeklik ne yazık ki tam olarak böyle değildir. Çünkü göçler tarihsel olarak bir çok kez kıtlık, savaş, işsizlik, mülksüzleştirme gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Gün, 2017: 73).

Genellikle olumsuzluklar ile ortaya çıkan göç kavramını inceleyecek olursak Lee, Göç Teorisi (A Theory of Migration) isimli makalesinde göçü; “genel olarak yaşanan yerin kalıcı ya da yarı kalıcı olarak değiştirilmesi” şeklinde tanımlamıştır (Lee, 1969: 285). Mangalam göçü; “göçmen olarak adlandırılan bir topluluğun, daha önceden hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir değerler seti ya da değerlendirilmiş amaçlar temelinde verdikleri kararlar, etkileşim sistemlerinde değişikliklerle sonuçlanacak şekilde bir coğrafi konumdan diğerine doğru görece sürekli olarak uzaklaşması” olarak tanımlamıştır. (Mangalam, 1968: 8).

Toplumbilimciler göçü toplumsal değişimler ile nüfusun mekanda yeniden dağılması olarak tanımlarlar. Herhangi bir mekan değişikliğine göç diyebilmemiz için öncelikli olarak etki yaratacak düzeyde anlamlı bir uzaklık ve süreklilik sağlamalıdır (Erder, 2006:271).

Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration-IOM) ise göç kavramını en geniş anlamıyla ; Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri olarak tanımlamaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009).

Göç olgusunun kahramanı göçmendir. Göçmen kavramı ise Türk Dil Kurumunca şu şekilde tanımlanmaktadır. “Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden muhacir” (Yıldırım, 2015:44).

Göçmen kelimesi en geniş anlamı ile gönüllü olarak veya kişisel nedenler ile kendi köken yerini terk edip belirli bir hedefe yerleşmek üzere giden kişi olarak tanımlanmaktadır. BM ise istatistiklerde amaç ve tanımlarda birliği sağlamak doğrultusunda kendi vatandaşı olduğu ülkeden başka bir ülkede en az 12 ay (bir yıldan fazla) kalan kişileri uluslararası göçmen olarak tanımlamaktadır (Toksöz, 2006: 23).

Göçmen kavramına tarihsel açıdan bakacak olursak modern ulus devlet ile beraber tarihin diğer dönemlerinden farklı bir boyut kazandığını söyleyebiliriz. Bunun sebebi feodal düzenden farklı olarak modern dönemde Antik Yunan ve Roma’ya benzer biçimde kişinin devlet ile olan ilişkisinin doğrudan toprak değil, vatandaşlık dolayısıyla kurulmasıdır (Güllüınar, 2012: 86). Hannah Arent’e göre 20. yüzyılın başı, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan ulus devlet kurma çabaları ve bu doğrultudaki iç savaşlar önceki dönemlerin savaşlarından farklı olarak hiçbir yere kabul edilemeyen, yurtsuz ve insani haklardan yoksun bir göçmen kitlesi yaratmıştır (Arent, 1998: 256). Bu süreç yüzyıl başı ve Avrupa Kıtası ile sınırlı kalmamakta, günümüzde ve yakın coğrafyamızda da yaşanmaya devam etmektedir.

Göçü bir yer değiştirme eylemi olarak nitelendirirsek bu yer değiştirme eylemi gidilen bölgede hem sosyo-ekonomik hem de kültürel ve siyasi olarak toplum üzerinde kalıcı etkilere sahiptir. Aslında hem göç eden toplum hem de göç alan toplum açısından göç bir kültür alışverişidir. Tamamen yabancı olduğu ortama uyum sağlaması fakat aynı zaman da geçmiş zamandan bugüne taşıdığı kültürel yapıyı taşıyan ve geri dönebileceği bir vatanının olması göçmeni yeni toplum içinde eski hayatını devam ettirmek isteyen uyumsuz bir oyunbozan bir yabancı olarak tanımlanmasına yol açmaktadır (Yıldırım, 2015: 45).

Göç ve göçmen kavramlarına değinildikten sonra üzerinde durulması gereken asıl soru insanların neden göç ettiğiidir. Göç, gönüllü veya gönülsüz olması bakımından çeşitli türlere ayrılmaktadır (Yılmaz, 2014:5). Doğal afetler, sürgünler, savaşlar

insanların zorunlu olarak göç etmesine sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra “gönüllü” olarak tanımlanan göçler de vardır. Her ne kadar kavramsal olarak açıklık getirmek için kendi isteği, iradesi, tercihi gibi ayrımlar yapılsa da bu iradenin sınırını belirlemek zordur (Kaya, 2017: 16).

Günümüzde gönüllü veya zorunlu olarak artan göç etme durumu bazı sosyal bilimciler tarafından özellikle içinde bulunduğumuz çağın “göç yüzyılı” olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Göçün tüm dünyayı kapsayacak biçimde yayılmış olması, uluslararası ilişkileri etkin bir şekilde belirlemesi ve ekonomik ve sosyal olarak büyük değişimler yaratmasından dolayı çağımızın geçmişe nazaran belirleyici bir faktörü olarak düşünülmektedir. Nitekim tarihsel olarak incelendiğinde geçmişten bugüne dünya tarihinin şeklini değiştirecek derecede önemli göçler meydana gelmiştir (Castles ve Miller, 2008).

Ancak modern tarih daha belirgin göç dalgalarına şahit olmuştur. Birinci göç dalgası, Avrupa devletlerinin emperyalist atılımları ile başlamış ve Birinci Dünya Savaşı bitiminde sona ermiştir. Üç yüz yıl boyunca Avrupa’nın göç hareketine yön vermiştir (Unat, 2000: 167).

İkinci göç dalgası, aynı dönemde fakat farklı bir yönde oluşmuştur. Bu süreç 17. ve 18. yüzyılda Avrupalı tüccarların Kuzey Afrika’dan topladıkları köleleri Güney Amerika’ya taşımaları ile gerçekleşmiştir (Unat, 2000: 167).

Üçüncü göç dalgası, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra çözölen imparatorlukların tasfiye dönemine rast gelmektedir. Osmanlı ve Habsburg imparatorluklarının çözölməsi, Orta, Doğu ve Güney Avrupa’da yeni devletlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni devletlerin sınırları her zaman kapsadıkları etnik toplulukların sınırları ile örtüşmemiştir (Unat, 2000: 167).

Dördüncü göç dalgası ise İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sömürgeci devletlerin tasfiyesi ve Asya, Ortadoğu ve Afrika’da kurulan düzinelerce yeni bağımsız devletin doğuş yıllarına rastlamaktadır. Dördüncü ve beşinci göç dalgası ise daha çok ekonomik temelli olarak gerçekleşmiştir (Unat, 2000: 167).

Bugün ise ekonomik temelli göç sistematik bir hal almıştır. Günümüzde uluslararası göç sürecinin temeli, tarihsel sömürgecilik ile ortaya çıkan işbölümüne dayanmaktadır. 17. ve 18 yüzyılda köle ticareti için Afrika'dan insanların göç ettirilmesine dayanan kapitalist üretim sistemi yine 2. Dünya savaşı sonrasında merkez ülkelerin emek ihtiyaçlarını karşılamak amaçlı emek göçü biçimde devam etmiştir. Böylelikle zaman içerisinde göç hareketleri küresel bir yedek işgücü ordusunun temeli haline almıştır (Akkuzu, 2015).

Çalışmanın devamında göç kuramları incelenip, daha sonrasında kapitalizm ve göçmen işçi ve göçmen çocuk işçi ilişkisine bu doğrultuda bakılacaktır.

II. TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN HUKUKSAL KONUMU

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana göç alan bir ülke konumundadır (Toksöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012: 17). Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türkiye'ye mübadele kapsamında Yunanistan'dan gelen Türkler bunun haricinde Bulgaristan'dan Türkler ve Osmanlı yönetiminde yaşamış farklı etnik köken ve kültüre sahip topluluklar da “muhacir” olarak göç etmişlerdir (Toksöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012: 17).

Göç veren ülke konumu bakımından ise, Türkiye Avrupa'ya yönelik emek göçünde önemli rol oynamıştır. Ancak 1980'li yıllarla birlikte, Türkiye artık emek göçü veren bir ülke olması konumundan göç alan ve transit göçlere de sahne olan bir ülke olmaya başlamıştır. Bu süreçte zorunlu göçlerin önemli rol oynadığı görülmektedir (Gül, Türkmen ve Nizam, 2018: 920).

Bu bakımdan Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya tarihin her döneminde farklı halkları “misafir eden” önemli bir sığınma noktası olmuştur. Özellikle bahsedildiği gibi seksenli yılların sonundan itibaren İran-Irak, Körfez savaşları ve Ortadoğu'da yaşanan diğer iç savaşlar nedeniyle doğu sınırlarında yoğun bir göç hareketliliği yaşamıştır (Akçabay, 2016: 126).

Ancak kitlesel zorunlu göçler içerisinde en önemli grup Suriyeliler olmuştur. 2011 yılı ile başlayan iç savaş sonrası Türkiye'ye gelen Suriyelilerin zorunlu göç deneyimlerinde binlerle ifade edilen göçmen sayısı, milyonlara dönüşmüştür. Suriyeli

göçünün sürekliliği ve göç hacminin her geçen gün artış göstermesi Türkiye'nin başlangıçta "misafir" statüsüyle tanımladığı Suriyeli mültecilere yönelik yasal düzenlemeler yapmasını da zorunlu kılmıştır (Gül, Türkmen ve Nizam, 2018:921).

Türkiye'nin mültecilere yönelik temel aldığı düzenleme, 1951 yılında imzalanan Mültecilerin Hukuki Durumlarına İlişkin Cenevre Sözleşmesi'dir (Ekşi, 2010:4-18). Sözleşme kapsamında taraf ülkelere "coğrafi sınırlama" hakkı sunulmuş ve Türkiye bu hakkı kullanarak mülteci statüsü verme hakkını, mültecilik şartlarını sağlasa bile, "Avrupa'da meydana gelen olaylardan dolayı gelme" şartına bağlamıştır. Buna göre Türkiye'de mülteci statüsü, "Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü" (Madde 62 (1)) şeklindedir.

Ancak Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nde yer alan sığınma hakkının sınırlandırılması anlamına gelen bu tutumun, 148 imzacı devlet arasında sadece Kongo, Madagaskar, Monaco ve Türkiye tarafından sürdürüldüğü göz önünde bulundurulduğunda söz konusu maddenin uluslararası insan hakları bakımından ne ölçüde kabul edilebilir tartışma konusudur (Akçabay, 2016: 127).

Türkiye'nin mültecilere yönelik günümüzde temel aldığı en kapsamlı yasal düzenlemesi ise, 2013 yılında çıkarılan 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)'dur (Gül, Türkmen ve Nizam, 2018:922). Yürürlükteki yasaya göre, uluslararası koruma statüleri; mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma olmak üzere ayrılmaktadır (Akçabay, 2016: 128).

Bu kanunda da Cenevre Sözleşmesi ile konulan Avrupa kökenli olma şartını sürdüren Türkiye, Avrupa ülkelerinden gelmeyen kişilere mülteci statüsü tanımayıp, onları "şartlı mülteci" olarak tanımlayarak güvenli bir ülkeye yerleştirilmeleri sağlanana

kadar “misafır” etmektedir (Göl, Türkmen ve Nizam, 2018: 922). Dolayısıyla mülteci statüsü verilebilecek kişiler ile aynı koşullar içerisinde var olmasına rağmen Avrupa dışından gelen kişiler Türkiye’de mülteci statüsüne başvurma hakkına sahip değildırlır. Bu kişiler ancak BMYKK tarafından başka bir ülkeye yerleştirilinceye kadar geçici ikamet izni olarak Türkiye’de kalabilmektedir.

Uluslararası koruma statülerinden olan ikincil koruma ise, esas olarak, bir statüden bahsetmeksizin taraf devletlerin bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ve özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına her ne şekilde olsun geri göndermemesini veya iade etmemesini düzenlemiştir (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013).

Geçici koruma statüsü ise, mültecilik, geçici mültecilik ve ikincil koruma gibi olağan sığınma statüleri dışında kalan bir statüdür ve geçici koruma, bireysel statülerin tespitinin mümkün olmadığı kitlesel akınlar için düşünülmüş olan grup tabanlı bir koruma sistemidir (Akçabay, 2016:128).

Yasal bağlamda Suriyelerin statülerine ilişkin düzenleme ise, YUKK kapsamında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliğı’dir (İçişleri Bakanlığı İl Göç İdaresi, 2014). Başlangıçta Suriye’deki iç savaşın uzun süreli olmayacağı varsayıldığından herhangi bir hukuki statüye dayanmaksızın insanî gerekçelerle kabul edilen Suriyelilerin durumu, iç savaşın uzamasıyla birlikte belirsiz hâle gelmiştir. Nisan 2011’den itibaren Türkiye’ye gelen Suriyeliler, önce misafır şeklinde tanımlanmıştır. 4 Nisan 2013 tarihli Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile geçici koruma rejimi düzenlenerek kanunun 91. Maddesine dayanılarak hazırlanan 22 Ekim 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliğı ile Suriyelilerin geçici koruma statüsü altında oldukları kabul edilmiştir (Kalkınma Atölyesi, 2016).

Dolayısıyla kitleler halinde ülkeye gelmeleri ve sayılarının da fazla olması Suriyeliler için özel bir tanımlama ihtiyacını doğurmuştur. Suriyeli göçmenleri kapsamına alan Geçici Koruma Yönetmeliğı tam hükümleriyle birlikte, 22 Ekim 2014 tarihli ve 29153 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (İçişleri Bakanlığı İl Göç İdaresi, 2014).

Geçici Koruma Yönetmeliği'nde belirtilen açık sınır, geri göndermeme ve gelen kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ilkeleridir. Suriyelilere başta sağlık hizmetleri olmak üzere eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler ile tercümanlık ve benzeri hizmetleri düzenlenmiş fakat yasal düzenlemelere rağmen Suriyeliler, eğitim, sağlık ve çalışma hakları konusunda önemli sorunlarla karşılaşmaktadır (Gül, Türkmen ve Nizam, 2018:918).

Suriyelilerin en korunaksız olduğu alanlarından biri de aslında emek piyasasıdır. 2016 yılında “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” ile birlikte Suriyelilere çalışma izni verilmesi yasal olarak düzenlenmiştir fakat yapılan araştırmalar Suriyeli yetişkinlerin önemli birçoğunun çalışma izninden yararlanamadığını, enformel olarak, her türlü sömürüye açık bir biçimde çalıştıkları gerçeğini ortaya koymaktadır (Dedeoğlu, 2016:51).

Yukarıda değinilen Türkiye'deki düzenlemelerden de görüldüğü gibi, bir “mültecinin” yasal tanımı Mülteci Sözleşmesi tarafından şekillendirilmiş olsa da, yorumlanması ve uygulanması zaman içinde değişen ulusal çıkarları ve öncelikleri yansıtan ulusal düzeyde gerçekleşir. Bu, görünüşte tarafsız ve nesnel olan “mülteciler” kategorisinin aslında, mülteci alan ülkelerdeki siyasi çıkarların değişmesine ve politika ve hukukun evrimine bağlı olarak sürekli olarak oluşturulması, dönüştürülmesi ve yenilenmesi anlamına gelir. Başka bir deyişle, politika uygulamaları ve yasal kategoriler sabit, tarafsız veya nesnel değildir (Crawley ve Skleparis, 2017).

Diğer taraftan "Mülteciler" ile "göçmenler" arasında keskin bir ayrım yapmanın, “farklı motivasyonlara sahip insanların birlikte göç ettikleri” gerçeğini göz ardı ettiği ve bireylerin durumlarını göç sürecinde değiştirebilecekleri ya da aynı anda iki ve bazen daha fazla önceden var olan kategoriye dahil olabilecekleri belirtilerek göç sürecinin “gerçek dünyada” nasıl gerçekleştiğini yansıtmadığını ortaya koyulmaktadır (Collyer ve de Haas 2011; Koser ve Martin 2011; Mainwaring and Brigden 2016; Malkki 1995; Richmond 1993; Zetter 2015'den akt. Crawley ve Skleparis, 2017).

Sadece nefes almak değil, bir yaşam yaratma ihtiyacını ifade ederken, “mülteciler” ekonomik iyileşme arayışı içinde “göçmen” olduklarını açığa

vurmaktadırlar. “Göçmenler” gibi “mülteciler” de basitçe var olma yeteneğinin ötesinde ihtiyaç ve özlemleri olan insanlardır aynı zamanda. Evini, geçimini ve çoğu zaman aile üyelerini kaybedenler sadece kendilerini güvende hissetme ihtiyacı içinde değildir aynı zamanda kendileri ve çocukları için ekonomik ve sosyal bir gelecek arzularlar (Crawley ve Skleparis, 2017).

Dolayısıyla kategorilerin kullanılma amaçları ve oluşturulma süreçlerini göz önünde bulundurarak ve kategoriler arasında keskin ayrımlar yapmanın zorluğunu da dikkate alarak bu çalışmada daha kapsayıcı olması açısından “mülteci” yerine “göçmen” tanımlamasını kullanmayı tercih ediyoruz.

III. ULUSLARARASI GÖÇ KURAMLARI

Günümüzde tutarlı ve tek bir uluslararası göç teorisi olduğunu söyleyemeyiz. Söz konusu olan sadece büyük ölçüde yalıtılmış bir biçimde geliştirilen bazen disiplinlerin sınırları ile bölünmüş bir teori dizisidir. Bununla birlikte, çağdaş göç süreçlerinin mevcut modeller ve eğilimler ile tek başına bir disiplinin aracına güvenerek veya tek bir seviyeye odaklanarak anlamının ve analiz etmenin güç olduğu aksine göçün karmaşık, çok yönlü doğasının sofistike, çeşitli bakış açıları, seviyeler ve varsayımlar içeren teori gerektirdiği belirtilmektedir (Massey ve diğ.,1993).

Uluslararası göçün nedenlerini açıklamak için çeşitli teorik modeller önerilmiştir. Her bir göç teorisi sonuçta aynı şeyi açıklamaya çalışsa da farklı kavramlar, varsayımlar ve referans çerçeveleri kullanırlar. Neo klasik makro ekonomi ülkeler arasındaki ücretler ve istihdam koşullarındaki farklılıklara odaklanır ve mikro ekonomi ise gelir maksimizasyonu amacıyla göç kararının bireysel olarak alındığını belirtir. Yeni göç ekonomisi aksine sadece emek piyasasını değil çeşitli piyasalardaki koşulları dikkate alır ve göçü, aile geliri risklerini en aza indirmek veya aile üzerindeki sermaye kısıtlarını aşmak için alınan bir hane kararı olarak görür. İkili işgücü piyasası teorisi ve dünya sistemleri teorisi bu tür mikro düzey karar süreçleri yerine yapısal nedenlere odaklanır. Hangi kuram ya da kuramlar uygulamaya konulsa da, en önemli görev bu uygulamaları bilimsel yöntemlerle irdeleyip değerlendirmektir (Abadan- Unat, 2004: 24-25).

A. NEOKLASİK EKONOMİNİN MAKRO VE MİKRO KURAMLARI

Uluslararası göç hareketinin en eski kuramıdır. Temelde ekonomik gelişme sürecinde emek göçünü açıklamaya çalışır (Abadan-Unat, 2002: 6). Bu kuram ve onun uzantılarına göre uluslararası göç, tıpkı iç göç gibi emek arz ve talebindeki farklılıklarından dolayı ortaya çıkmaktadır. Sahip olduğu sermayeye göre büyük bir emek rezervine sahip olan ülkelere genel olarak bakıldığında ücretler düşük, sermayeye göre daha az emek rezervine sahip ülkelerde ücretler yüksektir. Bu durumda ortaya ücret farklılığı çıkmaktadır ve işçiler düşük ücretli ülkeden yüksek ücretli ülkeye göç etmektedirler. Bu hareketin sonucunda sermaye sahibi ülkelerde emek arzı artarak ücretler düşmektedir. Sermaye yoksulu ülkelerde ise emek arzı düşmekte ve ücretler yükselmektedir. İşçilerin emek-bol ülkelere emek-kıt ülkelere akışına benzer şekilde sermaye-bol ülkelere sermaye-kıt ülkelere yatırım akışı olmaktadır (Massey ve diğ.,2014:13). Göç hareketleri, böylece sermaye fakiri ülkelere yapılan yatırımlara yüksek bir kar sağlamaktadır. Ayrıca sermayenin gelişmekte olan ülkelere akması da oralara yönetici, teknisyen ve diğer kalifiye işgücünün girmesine yol açmaktadır (Abadan-Unat, 2002: 6). Dolayısıyla uluslararası emek akışı, uluslararası beşeri sermaye akışından farklı bir biçimde kavramsallaştırılmalıdır. Göçmenlerin beceri ve yetenekler açısından heterojen oldukları kabul edilmelidir (Massey ve diğ., 2014: 13).

Bu kuram, uluslararası nüfus hareketlerini esas olarak ekonomi temelinde açıkladığından daha çok çatışma nedeni Suriye göçünü açıklama potansiyeli çok fazla taşımadığı düşünülmektedir. Ancak çatışma, iş ve istihdam birbirinden bağımsız olgular değildir (İnce, 2019:2589). İç çatışmaların olduğu bölgelerde istikrarlı ve yüksek ücretli bir iş imkânına sahip olmak var olan koşullar içerisinde zordur. Dahası savaş ve çatışma işsizlik ve yoksulluğu da beraberinde getirmektedir (İnce, 2019:2589). Bu bağlamda çatışma nedeniyle göç eden birçok Suriyeli göçmen ile birlikte işsizlik ve düşük ücretten dolayı Suriye’den göç eden birçok göçmen de bulunmaktadır. Zamanla işsiz kalan Suriyelilerin önemli bir kısmı ikincil sektörlerde iş bulabilmektedir. Türkiye’nin Suriye sınırına yerleşen bu göçmenler zamanın uzaması ile koşullarının kendileri açısından görece daha iyi olabileceğini düşündükleri Türkiye’nin batı illeri ve Batı Avrupa ülkeleri gibi bölgelere göç etmeye çalışmaktadır (İnce, 2019: 2590). Tüm

bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda kuramın Suriye göçünü açıklama potansiyeli olduğu belirtilmektedir.

Makro ekonomik modele uygun olarak bir de mikro ekonomik model sunulmaktadır. Sjaastad, Borjas ve Todaro'nun geliştirdikleri bu modele göre bireyler; rasyonel düşünme sistemlerini kullanıp maliyet/ kar hesabını yaparak daha yüksek bir kazanç elde edecekleri hesabının sonucunda göç etme kararını vermektedirler. Bu kararlar insan sermayesine yapılan bir çeşit yatırım olarak değerlendirilir (Abadan-Unat, 2002: 7).Bireysel maliyet/kazanç hesabı noktasından Ravenstein'in teorisi bu kurama öncülük etmiştir (Çağlayan, 2006).

Bu kuram temelde insanların becerilerine bağlı olarak, potansiyellerini keşfedebilecekleri coğrafyalara göç etme ön koşuluna bağlıdır. Bu duruma örnek olarak Kore'deki Vietnamlı işçilerin göç durumu verilebilir. Bu işçiler Vietnam'da kalsalardı alacakları ücretin 11 kat daha azını kazanabilirlerdi. Bu fark, Vietnam'da asgari ücretin uygulanmadığı durumlarda daha da yüksek olabilir. Myanmarlı göçmenlerin yaklaşık yüzde 80'i asgari ücretlerin kendi ülkelerinde uygulanan ücretin 13 katından daha fazla olduğu Tayland'a gitmektedir. Neo-klasik kuramın baktığı bu açıdan, göç küresel eşitsizliğin hem nedeni hem de sonucudur ve tamamen ekonomik bir olgudur. Görüldüğü üzere, bölgeler arasında beklenen gelir bakımından fark ne kadar fazla ise zengin ülkelere göç de o kadar fazla olur (Darboe, 2017: 15).

İnsanlar becerilerini ve bilgilerini en üretken olabilecekleri yere taşımayı seçerler fakat yüksek ücretlere ulaşma süreci içerisinde göze almaları gereken bir takım maliyetlerde vardır. Bunlar seyahat etmenin maddi maliyeti, iş arama süreci içerisindeki hayatı idame ettirmenin gerektirdiği bir takım maliyetler, yeni bir dil ve kültürü öğrenme çabası, yeni emek piyasasındaki ve yeni ilişkiler kurmadaki psikolojik maliyetler bunların birkaçıdır (Massey, 2014: 14).

Özellikle illegal yollardan göçü göze alan kişiler sınır dışı edilme ihtimallerini de bu hesaplamalara dahil etmektedirler. Göçmenin seçtiği ülke ise tüm bu maliyetlerine karşın en yüksek karı sağlayabileceği bir yer olmaktadır (Abadan- Unat, 2002: 7).

Bu kuram da bir önceki kuram gibi Suriye göçünü tam açıklamasa da anlaşılması açısından bir parça katkı sunmaktadır. Suriyeli göçmenler homojen bir grup değildir; eğitim, etnisite, mezhep, din, cinsiyet gibi birçok farklılığı içinde barındırmaktadır (Çağlayan, 2015). Eğitim düzeyi düşük bireylerle birlikte yüksek beşeri sermayeye sahip bireyler de Suriye’den ilk etapta komşu ülkelere göç etmişlerdir ve beşeri sermaye açısından daha iyi konumda olan bu kişiler bu kişiler göç ettiği komşu ülkelerde çoğu zaman ya kendi vafına uygun iş bulamamış ya da çok ucuz çalışmak zorunda kalmışlardır (İnce, 2019: 2580). İlk süreçte Suriye’nin komşu ülkelerine sığınan bu kişilerin önemli bir kısmı kendi vafına uygun daha kolay iş bulabileceği Batı ülkelerine göç etmeye çalışmışlardır (İnce, 2019: 2580). Bu bağlamda Suriyeli göçmenin sahip olduğu beşeri sermayesi, tecrübesi ve farklı dillere hâkimiyeti, istihdam ve kazancı belirli bir üçüncü ülkeye göç etmesinde etkili olmaktadır (İnce, 2019: 2580).

Neoklasik ekonomik modellerin en önemli zayıflığı bireylerin rasyonel davranacaklarını varsaymasıdır. Nitekim böyle bir bakış açısında her birey kendisi için en uygun olan duruma karar verebilir. Fakat özellikle az gelişmiş toplumlarda göç gibi önemli bir kararı evlenmemiş hatta reşit olmamış göçmenlerin kendi başlarına verdiklerini düşünmek zor olacaktır (Özbay ve diğ., 2001: 13).

Kuramın eleştirildiği diğer bir nokta ise bu göç yaklaşımının ücret oranları, işgücü ve ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki yapısal farklılıklara daha fazla yoğunlaştığı, bu nedenle göçe sebep olarak yalnızca işgücü göçüne ve gelir farklılıklarına odaklandığı iddia edilmektedir. Ayrıca kuram, geniş tetikleyici hareketlere karşı neden çok az kişinin göç ettiğini ve bazı bölgelere yüksek insan akışı görülürken, benzer yapılara sahip bir diğer bölgelere daha düşük göçlerin gerçekleştiğini açıklama yetersiz kalmaktadır (Darbeo, 2017: 17).

B. GÖÇÜN YENİ EKONOMİSİ KURAMI

1980’lerde, NELM (İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi) piyasaların işleyişini çok ideal bir şekilde açıklayan neoklasik ekonomik teorilere tepki olarak ortaya çıkmıştır (Castles ve Miller, 1998).Bu yaklaşımın en önemli yanı göç kararlarının

bireylerin tek başına aldıkları kararlar olmadığı, ancak bu kararların birbiri ile alakalı insanlar tarafından-aileler ve hanehalkı-alındığını öne sürmesidir (Massey ve diğ., 2014:16).

Bu şekilde alınan kararlar, beklenen gelirin en üst düzeye çıkarılmasında rol oynamaktan ziyade aynı zamanda gelirle ilgili risklerin azaltılması ve yerel piyasaların başarısızlıklarının aşılmasında da etkindir (Abadan-Unat, 2002: 8).

Gelişmiş ülkelerde, hane geliri risklere karşı özel sigorta veya hükümetlerin uyguladıkları çeşitli programlar aracılığıyla güvence altına alınmaktadır. Ama gelişmekte olan ülkelerde bu çeşit koruma mekanizmaları yoksul aileler için geliştirilmiş değildir. Yoksul aileler için bu tarz programlar ya erişilemeyecek düzeydedir ya da mükemmel olmaktan uzaktır (Massey, 2014: 16). Bu durumda kimi yerel ekonomide iş bulmakta, kimi aynı ülkenin başka bir kesiminde çalışmakta, kimi de yurtdışında çalışmaktadır. Anayurdun ekonomisi bozulduğu takdirde, hane halkı gelirini göç eden bireylerin yolladıkları paralarla dengelemektedir.

Bu yaklaşıma göre sigorta, sermaye ve kredi piyasaları gibi faktörlerde göç etme kararında önemli yer bir yer tutmaktadır (Sert, 2012). Gelişmiş ülkelerde kredi ve sermaye piyasaları, ailelerin birçoğuna yeni yatırım yapma olanağı sağlamaktadır. Azgelişmiş ülkelerde ise göçmen havaleleri de bu işlevi üstlenmektedir. Hane halkı içerisinde yurtdışına gönderilmiş kişilerin havale ettikleri tasarrufların bir kısmı tüketime, diğer bir kısmı ise yatırımlara yönlendirilmektedirler (Abadan-Unat, 2014: 9).

Bu durumda yeni ekonomi modeli temelinde gelirin neo-klasik kuramda kabul edildiği gibi türdeş bir meta olmadığı gerçeğine dayandırmaktadır. Hane halkı gelirini arttırmaya bile ailenin girişimleriyle yeni gelir kaynakları oluşturulmasının mümkün olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu kuramın savunucularına göre haneler yurtdışına göçmen yolladıkları zaman yalnızca gelirlerinin mutlak biçimde arttırma arzunda değildirler aynı zamanda başka hanelere kıyasla göreceli yoksulluk durumlarını düzeltme niteliğindedirler (Abadan-Unat, 2004: 9).

Yeni ekonomi kuramı, göç olgusunu yerel gelir dağılımını da hesaba katan daha geniş bir topluluk çerçevesine oturtmaktadır. Bu kapsamda, görelî yoksulluğun algılanma derecesi de önemli bir etkindir (Abadan-Unat, 2004: 9).

Neoklasik ekonomi kuramı gibi yeni ekonomi kuramı Suriye göçünün anlaşılmasında bazı noktalarda yardımcı olacaktır. İşsizlik daha önce de ifade edildiği gibi çatışmaların hâkim olduğu hem Suriye’de hem de komşu ülkelere sığınan Suriyeli göçmenler için önemli bir sorudur (İnce, 2019: 2593). İş bulanlar da istikrarlı bir iş bulmakta zorlanmaktadır. Suriyeli mültecilerin çoğunlukla hane halkından çalışmaya uygun olanları geçimlerini sağlamak, kira” ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için emek piyasasına girmektedir (Gül, Türkmen ve Nizam, 2019: 919). Bu sorunu çözmek için bütün aile fertleri göç etmek yerine bazı ailelerin daha kolay iş bulabileceği fertleri göç etmektedir. Bu kişilerin geride kalan aile fertlerine göndermiş olduğu yardımlarla aileler geçimlerini sürdürmeye devam etmektedir (İnce, 2019: 2594).

C. İKİYE BÖLÜNMÜŞ EMEK PİYASASI KURAMI

1976’da Piore tarafından ortaya konulan bu kurama göre göç gelişmiş kapitalist ülkelerin işgücü piyasalarının yapısal bir özelliği olan sürekli göçmen işçi talebinden kaynaklanmaktadır. Piore’ye göre göç, göç veren ülkelerdeki düşük ücretler ya da yüksek işsizlik oranları gibi itici faktörlerden değil göç alan ülkelerdeki (kronik ve önlenemez yabancı işçi ihtiyacı) çekici faktörlerden kaynaklanmaktadır (Massey ve diğ., 1993).

Bu kurama göre gelişmiş ekonomilerin işgücü piyasası, sermaye yoğun birincil sektör ve düşük ücret ve düşük vasıflı işlerin olduğu ikincil sektör olarak ikiye ayrılır. İkincil sektörde düşük ücretler, kötü koşullar ve yükselme beklentisinin olmaması yerli işçilerin ilgisini çekmeyi zorlaştırmaktadır. Ücretlerin yüksek olduğu, sermaye yoğun birincil sektörde, işler daha güvenli ve mesleki gelişim olasılığı vardır. Bu birincil sektörün daha çok tercih edilmesine ve dolayısıyla ikincil sektörün tercih edilmemesine yol açar. Bu durum ikincil sektördeki açığın, gittikleri ülkelerde düşük ve vasıfsız işlerde çalışmak mecburiyetinde kalan göçmen istihdamı ile doldurulmasına yol açar (Massey ve diğ., 1993).

Piore'ye göre ileri derecede endüstrileşmiş toplum ve ekonomileri dört temel özellikten dolayı ucuz ve esnek emeğe ihtiyaç duymaktadır. İlk sebep yapısal enflasyondur. Ücretler yalnızca arz ve talebi değil, aynı zamanda ücretin karşılığında işe bağlı olan statü ve itibarı da yansıtır. İşverenler açısından mesleki hiyerarşinin en alt kademesinde bulunan iş için istihdam ettikleri işçiye yüksek bir ücret saptayamazlar. Çünkü bu durum statüye bağlı olan hiyerarşinin tümüyle sarsılmasına sebep olur. Bu nedenle çare olarak ücretleri düşük tutmaktadırlar. Yerli işçilerin sendikal hakları ve bağlı oldukları kurumlar neticesinde ücret skalaları belli bir oranın altına düşmeyecektir. Bu durum dışardan düşük ücrete razı olacak işgücü ithal etmeyi beraberinde getirir (Abadan-Unat, 2004: 11).

Uluslararası göç hareketinin ikinci özelliği çalışmanın yalnızca ücret değil aynı zamanda statü birikimi olmasıdır. İnsanlar ücret dışında aynı zamanda toplumsal itibarları için çalışırlar. Toplumsal hiyerarşinin en alt katmanında çalışan kimseler akut motivasyon sorununu yaşarlar. Dolayısıyla işveren açısından yerli işgücünün yükselme isteklerine cevap verebilmek için en alt tabakada yalnızca para kazanmak ve biriktirmek isteyen kimselerin istihdam edilmesini gerekli görür. Göçmenler ise en azından göç sürecinin başlarında çeşitli nedenlerden dolayı bu gereksinimi karşılarlar. Çünkü göç sürecinin başında yalnızca ev, kira, karın doyurma gibi temel durumları karşılayabilmek için çalışmaktadırlar. Ayrıca ülkelerin yaşam standardı farklarından dolayı da gelinen ülkenin ücreti köken toplumunkine nazaran çok daha cazip gelebilir (Massey, 2014: 21).

Üçüncü özellik ise emek ve sermaye arasındaki ikilikten ötürü ikiye bölünmüş işgücü piyasalarının gelişmiş ülkelerin ana özelliği halini almasıdır. Sermaye üretimin sabit faktörüdür dolayısıyla talep azaldığında sermaye sahipleri kullanılmayan sermayenin maliyetini karşılamak zorundadır. Emek ise üretimin değişken faktörüdür ve talep düştüğünde işçiler kendi işsizliklerinin maliyetini karşılamak zorundadır. Sermaye sahipleri istikrarlı talebi makine/teçhizat ile karşılarlarken talebin değişen kısmı için ise ekstra işgücü istihdam ederler. Böylece sermaye yoğun yöntemler ile temel talep karşılanırken emek yoğun yöntemler ile geçici ve istikrarsız talep karşılanır. Bu ikilik işçiler arasında da ikilik yaratarak işgücünün ayrışmasına yol açar (Massey ve diğ., 1993: 442).

İşte bu noktada daha öncede bahsettiğimiz sermaye yoğun birincil ve emek yoğun ikincil sektörler oluşmaktadır. Birincil sektör kalifiyeli, sendikalı ve en iyi şartlarda çalışan işçileri kapsarken, ikincil sektör bu durumun tersine istikrarsız ve kalifiyeli olmayan emeği kapsamaktadır (Massey, 2014: 22). İşlerin kötü gittiği bir dönemde ikincil sektör işverenleri işçileri işten çıkarır ve böylelikle işsizlik maliyetleri işçilere yüklenmiş olur. Ama bunun aksine birincil sektör çalışanını işten çıkarmak daha zor ve maliyetlidir. Çünkü sendikal ve kurumsal haklara sahip olan bu işçilerin işten çıkarılmaları, kıdem tazminatı, işsizlik ödemeleri gibi bir takım maliyetleri de beraberinde getirecektir. Dolayısıyla işverenler ikincil sektörde işgücü ihtiyacını karşılamak için göçmen işçi istihdamına yönelir (Massey, 2014: 22).

Diğer taraftan gelişmiş ülkelerdeki işgücü arzının demografik yapısı da etkilidir. Göçmenlerden önce bu işlerde hiyerarşinin en altında yer alan çalışmaları aile bütçesine katkı olarak görülen gençler ve kadınlar istihdam edilmekteydi. Ancak gelişmiş sanayi toplumlarında bu iki işgücü kaynağı; kadınların işgücüne katılım oranındaki artış, artan boşanma oranları ve doğum oranlarındaki düşüş ile zorunlu eğitim süresinin uzatılması nedeniyle zaman içinde azaldı. Bu tür işgücüne olan yapısal talep ile bu tür işçilerin sınırlı yerel arzı arasındaki dengesizlik işçiler göçmenlere uzun vadeli talebin altında yatan nedendir (Massey ve diğ., 1993).

Devletlerin kısıtlayıcı politikalarına rağmen illegal işgücü çoğu kez sığınmacı sıfatı ile sınırları zorlamakta ve göçü devam ettirmektedir. Dolayısıyla bitmek bilmeyen göç akımında söz konusudur (Abadan-Unat, 2004: 12).

Bu kuram her ne kadar göçmen işçilere yönelik yaygın işgücü talebinin nedenleri ve sonuçlarını açıklasa da kuramın kusursuz bir biçimde bu soruna cevap verdiğini söylemek yanlış olacaktır. Nitekim gelen eleştiriler kuramın gönderen ülkelere (anayurda) yeterince odaklanmadığını ve bu nedenle benzer ekonomik yapıya sahip olan ülkelerdeki göçün farklılaşma oranları ile ilgili açıklamada yetersiz kaldığını yönündedir (Darboe, 2017: 20). Bahsedildiği gibi bu kuram, uluslararası nüfus hareketini esas olarak ikili iş piyasasına dayandırmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğunun, başta Türkiye olmak üzere göç edilen bir çok ülkede ikincil sektörlerde kayıt dışı olarak çalışmakta ve en ucuz emeği oluşturmaktadır (Lordoğlu ve Aslan, 2018). Bu noktada kuramın Suriye göçünü kısmen açıkladığı söylenebilir.

D. DÜNYA SİSTEMİ KURAMI

Wallerstein'in 1974'te geliştirdiği kavramlar doğrultusunda bir çok toplum bilimci uluslararası göçün kökenini ulusal ekonomilerde ortaya çıkan ikili pazar yapısına değil 16. yy'dan bu yana dünya pazarlarının genişlemesinde görmektedir (Castles, 1989; Sassen, 1988, 1991; Moravska, 1990 akt Abadan-Unat, 2004:15).

Bu kurama göre kapitalist ekonomik ilişkilerin çevresel ve kapitalist olmayan toplumlara etki etmesi yurtdışına göç etmeye çalışan hareketli bir nüfusu beraberinde getirir. Daha yüksek kar elde etme isteğiyle harekete geçen kapitalist şirket sahipleri ve yöneticileri arazi, hammadde, emek ve yeni tüketici pazarları arayışıyla dünya ekonomisinin çevresinde yoksul ülkelere yönelmektedirler. Geçmişte bu doğrultudaki pazar genişlemesine sömürgeci toplumlardaki ekonomik çıkarlar lehine yoksul bölgeleri yöneten sömürgeci rejim politikaları eşlik etmiştir. Bugün ise neo-kolonyal hükümetler ve çok uluslu şirketler bu amaca hizmet etmektedirler (Massey, 2014: 24).

Bu yaklaşım merkez-çevre ilişkileri ya da gelişmiş-az gelişmiş ülkeler arası çıkara ve sömürüye dayanan ilişkileri vurgular. Buna göre göç, modernleşme ve gelişmeyi sağlayan bir mekanizmadan ziyade göçmen işçi gönderen ülkelerin işgücü kaynaklarının gelişmiş ülkelere kullanılmasına yaramakta ve gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik gelişimlerini olumsuz etkilemektedir (Güllüpnar, 2012). Bu teori aynı zamanda göçü yapısal bir süreç olarak ele almaktadır (Tanyılmaz ve Kurtulmuş, 2007).

Dünya sistemi kuramına göre uluslararası göç, kapitalist gelişmenin neden olduğu kopma ve yer değişimlerinin doğal sonucudur. Kapitalist ekonominin giderek yaygınlaşması sonucu dünya nüfusunun giderek büyüyen kısmı dünya pazar ekonomisine dahil edilmektedir. Çevre bölgelerdeki hammadde, toprak ve emek dünya

pazarlarının denetimi altına girmesi göç akımlarını oluşturmakta, önemli bir kısmı dış ülkelere yönelmektedir (Abadan-Unat, 2004: 15).

Kuram kapitalist nüfusu ve göçü az gelişmiş ekonomilerin önünde bir engel değil, az gelişmişliğin gelişmesinin asıl nedeni olarak görür (Darbeo, 2017: 19). Buradan hareketle dünya sistemleri kuramı dünya ekonomisindeki ekonomik ve siyasi eşitsizliğin altını çizmektedir. Dolayısıyla göç hareketini de sermaye açısından bir ucuz emek hareketi olarak değerlendirmektedir. Sermayenin çıkarları temel belirleyici olarak ele alması, birey ve grupların isteklerini fazlasıyla göz ardı etmiş olması kuramın eleştirildiği noktalardan biridir (Sert, 2012).

Bu kuram bahsedildiği gibi uluslararası nüfus hareketlerinin esas olarak neden meydana geldiği üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda Suriye’de başlayan iç çatışmalar, iç dinamikler neticesinde gelişse de küresel sistemden bağımsız ele alınamaz. Bu bağlamda göçün nedenlerine odaklanan bu kuram, Suriye göçünün nedenlerinin anlaşılmasında katkı sunmaktadır (İnce, 2019: 2599).

E. İLİŞKİLER AĞI (NETWORK)KURAMI

Şimdiye kadar bahsi geçen kuramları göçün hangi sebeplerden ötürü ortaya çıktığını irdelemekte ve göçün nicel ve nitel görüntüsü üzerinde durmaktadır. Bununla beraber pek çok kuram ekonomik temelli olup tarihsel perspektiften kopuk bir yaklaşımı benimsemektedir. Fakat günümüzdeki göçler incelendiğinde, sosyal zemini aynı zamanda tarihsel perspektife dayanan göçler olduğunu söylemek mümkündür (Çağlayan, 2006:85).

Bir başka ifadeyle söylenebilir ki uluslararası göç zaman ve mekandan etkilenmekte ve bu sürekliliğini sağlamaktadır. İlişkiler ağı kuramı göçün daha çok bu yönüyle ilgilenmektedir. Göçmen ilişkiler ağı, yeni yerleştikleri ülkelerdeki eski göçmenler, yeni gelen göçmenler ve göçmen olmayanlar arasındaki soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası oluşan çeşitli bağlantılardır (Abadan, 2004: 18). Yabancı bir ülkeye ilk kez giden göçmenler –özellikle illegal yollarla gidenler- yardım alacakları bir ilişkiler ağına sahip olmamaları nedeniyle yüksek meblağdaki masrafları göze

almaktadırlar. Fakat sonrasında onları takip eden her yeni göçmen soydaşlık ve dostluk bağları ile destek görebileceği için göç masraflarında azalma görülür. Bu nedenle göç hareketleri sınırsız bir biçimde sürmektedir (Abadan, 2004: 18).

Bu ağın göçmenlerin sosyal uyumuna yönelik etkileri incelendiğinde, olumlu ve olumsuz yanlarının olduğu görülmektedir. Göçmen ağının var olması, yeni gelen göçmenin sosyal uyumunu kolaylaştırmaktadır fakat bazı durumlar bunun aksinin yaşanmasını da mümkün kılmaktadır. Göçmen ilişki ağları ve var olan bu sosyal ağlar sayesinde, göç edilen ülkedeki alışkanlıklara göçmenlerin yumuşak bir geçişi ve uyumu söz konusudur(Çağlayan, 2006: 87).

Ortaya konulmuş olan bu etkilerin dışında göçmen ağları ile gelişen bir takım değerler, göçmenleri ve ailelerini de etkilemektedir. Yaşanan bu etkilerden bir tanesi aile yapısındaki ataerkil formdaki bir takım kırılmalardır. Küreselleşen dünyadaki ucuz emek talebi kadınları ve çocukları iş yaşamına itmektedir. Göçmenlerin geçimlerini sağlayabilmeleri ve gelineen ülkede en azından maddi olarak rahat yaşayabilmeleri, kadın ve çocukları iş hayatına sokmuş ve aile formasyonu açısından ekonomik ve sosyal olarak yeniden yapılanmaya götürmüştür. Bu doğrultuda göçün oluşturduğu ilişkiler ağı göçmene destek vermenin yanında, toplumsal rollerin yeniden üretilmesini de sağlamaktadır (Abadan-Unat, 2002: 19).

Bu kuram göçün başlamasına neden olan etmenlerden ziyade başladıktan sonra ki göç sürecine yol açan etmenlere odaklanmaktadır. Öncü dönemde göçün başlangıç aşaması yani ilk göçmen grubunun gelişinin göçü yaygınlaştırdığı ve topluluk içerisindeki hareketi güçlendirdiği temeline dayanmaktadır. Bu durum nihayetinde göçün kendi kendini sürdürmesine ve bundan dolayı daha fazla kişinin gelmesine yol açar. Bir anlamda ağların var olması ve diaspora, göç edecek yeri seçerken göçmenlerin kararını etkileyen etmenler olmaktadır. Ayrıca kuram, göç hareketlerinin, göç alan topluluklar arasında eşitsiz dağılmama nedenini ve göç rejimlerinin yaratılmasına nasıl yön verdiğini de açıklar (Darboe, 2017: 21).

İlişkiler Ağı (Network) kuramı Suriye göçünün yönünü belirleme noktasında yardımcı olmaktadır. Çatışmaların başladığı dönemlerde kendi hayatlarını kurtarmak

amacıyla bulunduğu yere en yakın ülkeye göç eden Suriyeliler daha sonraki süreçlerde g   edecek kişiler için bir kılavuz ve bilgi kaynağı olmuşlardır. Başka bir ifade ile Suriye’den Türkiye’ye göç eden  nc  grup sonradan gelişen göçmen ilişki ağının da temelini oluşturmuştur ( ağlayan, 2015: 203).

   bulmaktan yalnızlığının hafifletilmesine kadar birçok konuda sosyal ağlar Suriyeli göçmene bir danışmanlık hizmeti sağlamaktadır. Özellikle Suriyeli göçmenlerin yoğunlaştığı bölgelerde bu tür ilişki şekillerine çoğunlukla rastlamak mümkündür ( nce, 2019: 2603).

F. KURUMSAL KURAM

Uluslararası göçü açıklayan teorilerden birisi olan kurumsal kurama g  re g   yalnızca bireyler ile ilgili olarak değerlendirmemektedir. Ekonomik,  evre, sosyal ağlar gibi parametreler de uluslararası göçün parçası olarak değerlendirmektedir (Bijak, 2006). Uluslararası göçün ba laması ile sermaye zengini ülkelere göç etmek isteyen bir çok insan ile bu ülkeler tarafından sınırlı sayıda teklif edilen g   men vizesi arasındaki dengesizlikler çeşitli ticari oluşumlar ve g  n ll  kurumlarca giderilmeye çalışılmaktadır. Ortaya çıkan kurumlardan biri yüksek kazanç sağlama gayesinde olan karaborsadır. G   menlerin sömürülmesine yol açan bu tarz kurumlardan dolayı bu kez geli mi  ülkelerde çalışan, insan hakları odaklı çeşitli kurumlar yasal veya yasal olmayan g   menlere yardım etmeye çalışırlar (Abadan-Unat, 2004: 20).

Kar amacı g  den aracı kuruluşlar g   menlere gizli bir biçimde karşı sınıra kaçakçılık yapmak, sahte dokümanlar hazırlamak, gidilen ülke sakinleri ile g   menler arasında sahte evlilikler yapma, kalacak yer bulma vb. Çeşitli destekler sunarlar. G  n ll  kuruluşlar ise sosyal hizmetler, yardım, resmi dokümanlar elde etme vb. konularda yardımcı olurlar. Zamanla bu kuruluşlar g   menler tarafından tanınır ve g   menlerin işgücü piyasasına dahil olmalarına olanak sağlarlar (Massey, 2014: 30).

Suriye göçü özelinde değerlendirdiğimizde, Suriye’de g  venliğin var olamaması ve bir kısım Suriyeli g   menin gitmek istediği Batı Avrupa  lkelerinin de Suriyelilerin gelişini engelleme çalışmaları g   menlerin hedef ülkeye ulaşmak için

tehlikeli yollara başvurmasına neden olmaktadır. Bu süreçten rant sağlayamaya çalışarak göç sürecini endüstriye dönüştüren kişiler ve gruplar olmaktadır. Bu kişiler zaten savaş mağduru olan Suriyeli göçmenleri bir kez daha mağdur etmekte ve diğer taraftan mağdur olan bu göçmenler göç ettikleri ülkelerde başta işsizlik ve kötü çalışma koşulları olmak üzere birçok sorunla karşılaşmaktadır (İnce, 2019: 2604-2605).

Enformel sektörde yasadışı olarak istihdam edilmiş yabancı işçiler pek çok yönden küreselleşmenin güncel dönemdeki simgeleri halini almaktadırlar. Bu tür işçilerin durumları, haklardan ve güvencelerden yoksun olmaları yoğun küreselleşme çağında şirketlerin ihtiyaçlarına cevap vermektedir ve insan kaçakçılığı yoluyla gelen erkekler, kadınlar ve çocuklar daha sonraki günlerde en aşırı sömürü koşullarında dünya çapında sayılan milyonları bulan köleler haline gelirler (Castles ve Miller, 2008: 263).

Bu sömürü düzenini ortadan kaldırmak veya en azından hafifletmek için de bazı sivil toplum örgütleri ve organizatörler göç sürecinde Suriyeli göçmenlere yardımcı olmaya devam etmektedir (İnce, 2019: 2605).

G. KÜMÜLATİF NEDENSELLİK

Göç ağlarının büyümesi ve göçü destekleyen kuruluşların gelişme göstermesine ilaveten, uluslararası göç zamanla artması beklenen hareketliliğe ek olarak başka yollarla kendisini devam ettirir. Bu durum kümülatif nedensellik olarak adlandırılmaktadır (Massey, 2014: 30).

Toplumbilimciler göçü gelirin dağılımı, arazinin dağılımı, tarım kuruluşları, kültür ve beşeri sermayenin bölgesel dağılımı gibi kümülatif biçimde etkileyen çeşitli sosyo-ekonomik etkenler saptamışlardır (Massey, 2014: 21).

İşaret ettiği önemli etkenlerden biri belli bir iş türünün “göçmen işi” etiketini taşımaya başladıktan sonra bu iş piyasasının yerli işgücü tarafından horlanarak benimsenmemesi, dolayısıyla yeni göç akımlarının güçlenmesini beslemesidir (Abadan Unat, 2004: 24).

Kümülatif nedensellik kuramı da daha önce değinilen birçok kuram gibi göçün daha çok ekonomik bileşenleri üzerine odaklanmaktadır. Ancak yine de göç kültürünün oluşması ve beşeri sermayenin analizi açısından Suriye göç sürecini açıklama konusunda bir miktar katkı sunmaktadır. Çatışmalarla birlikte Suriye’den diğer ülkelere göçün başlaması ile beraber geride kalan kişilerin de göç etmesini teşvik etmiştir. Komşu ülkelere göç eden beşeri sermayesi yüksek Suriyeli göçmenlerin üçüncü ülkelere göç etme süreçleri bu kuramın Suriye göç sürecini açıklamasına katkı sunduğu belirtilmektedir (İnce, 2019: 2606).

H. GÖÇ SİSTEMLERİ KURAMI

Uluslararası göç sistemleri genellikle merkez durumunda yer alan bir veya birkaç ülkeden oluşan bir bölge ile olağanüstü yüksek sayıda göçmen yollayan belli sayıdaki ülkeden oluşur (Zlotnik, 1992 akt Abadan-Unat, 2014: 22).

Göç sistemleri kuramı ise bize tek bir sistem yerine aralarında coğrafi mesafelerin bulunduğu ve çeşitli mihraklardan hareket eden çoklu göç sistemlerin var olduğunu hatırlatmaktadır (Abadan-Unat, 2004: 25).

Suriyeli göçmenlerin dünyada en fazla Türkiye’ye sığınması ve Türkiye’de de daha çok sınır bölgelerine yoğunlaşması Türkiye’nin göç politikasının ve fiziksel yakınlığın yanında birçok sosyolojik ve siyasal faktör belirleyici olmuştur. Özellikle, sınırda yer alınması, etnik yakınlık (Arap, Kürt, Türkmen) ve akraba bağlarının olması, iş imkanları ve ekonomik koşulların görece daha uygun olması gibi birtakım nedenler Suriye göçünün Türkiye’ye yönelmesine neden olmuştur (Çiftçi, 2018: 2238). Göç sistemleri kuramının, Suriyeli göçmenlerin ülke-kent tercihinde ve göç sürecinin açıklanmasında katkı sağlayabileceği belirtilmektedir (İnce, 2019: 2601).

Sonuç olarak Uluslararası göç hareketlerini açıklamak üzere inşa edilen kuramlar birçok farklı nedensellik mekanizmasını içermektedir. Her kuramın dayanmakta olduğu varsayım ve önermeler farklıdır ve her biri çok farklı göç politikalarının ortaya çıkmasına yol açabilir (Abadan-Unat, 2004: 25). Ancak çalışmamız kapsamında ele alınan göçmen çocuk emeğinin analizine yönelik yukarıda özetlenen

kuramların çoğunun açıklayıcı nitelikte olmadığını söylemekte fayda vardır. Suriye’den göçün ele alındığı bu çalışma açısından özellikle göçmen çocuk istihdamının anlaşılması için kapitalizm, göç ve göçmen işçiler arasındaki ilişkiye daha yakından bakılması gerekir.

IV.KAPİTALİZM GÖÇ VE GÖÇMEN İŞÇİLER

Kapitalist sistemin ana meselesi yalnızca emeğin metalaşması değil aynı zamanda metalaşan bu emek içerisinde elverişli emek gücüne ulaşmaktır. Bunun temel yollarından biri ise kitleleri serbestleştirmek, yerlerinden veya topraklarından etmek ve proleterleştirmektir. Kapitalizm insanı ilişkilerde dönüşüm sağlayan ve insanın doğa ile olan ilişkisini kıran bir kopuştur. Çitleme hareketi olarak bilinen bu kopuş pek çok insanın geçim sebepleri olan ortak ve geleneksel hakları yok eden bir süreçtir (Gün, 2017: 56).

Sermaye birikiminin devamlılığı ve kapitalist üretim sisteminin gelişmesi için işgücünün devamlı yedeklenmesi gerekmektedir. Yedek işgücü ordusu olarak nitelendirdiğimiz bu durum kapitalist ekonomide sürekli kullanıma hazır bir işgücü potansiyeli sağlamakta aynı zaman da işgücü pazarında rekabetin önünü açmaktadır (Kara ve Kurtulmuş, 2015: 55). İşsizlik ve makineleşme ile beraber artı- nüfus havuzunu genişleten sistem bu sayede nüfus havuzundan dilediği zaman emek gücüne istihdam sağlayabilecek, dilediği zaman ise işine son verebilecektir (Akkuzu, 2015:23). Çalışmamız kapsamında üzerinde durulması gereken asıl nokta şudur ki göçlerin yedek işgücü ordusuna nasıl hizmet ettiği ve göçmen işçilerin artı nüfus oluşumunda ne denli rol oynadığıdır (Akkuzu, 2015: 24).

Kapitalist topluma geçiş ile sermaye birikim sürecinin asli unsuru olan sermayedarın emek maliyetlerini düşürme isteği uluslararası düzeyde emek göçüne yol açmıştır (Toksöz, 2006). Endüstrilerin, küresel meta zincirlerinin emek gücü kaynağı, ağırlıklı olarak göçmen işçilere dayanmaktadır. Göçmen emek gücü kapitalist sistemin her aşamasında nüfus fazlası oluşumunda rol üstlenmiştir. Almanya, Fransa İngiltere gibi batı ülkelerinin sanayilerinin gelişmesinde temel olarak göçmen emeği kullanımından bahsetmek yanlış olmayacaktır. Fakat bu durumu kapitalist genişlemenin

emek gücü talebi yarattığı ve göçmen emeğinin de bu doğrultu da istihdam edildiği fikrine sığdırmak eksik ve yanlış olacaktır. Çünkü işverenin göçmen işçinin ucuz emeğinden yararlanmanın yanında işçi sınıfını denetim altına alabilme işlevselliği nedeniyle de göçmen emeğine ihtiyaç duyar. Göçmen işçinin istihdam edilmesiyle beraber göçmenler ve yerli işçiler arasında ırksal-etnik bir ayırım oluşturularak işçi sınıfının bölünmesi sağlanır. Görece daha iyi koşullara sahip olunan işlerde yerli işçiler istihdam edilirken, yerli işçiler tarafından yapılmak istenmeyen işlerde göçmen işçiler istihdam edilir. Bu durum bir emek hiyerarşisi oluşturur ve işçiler arasında rekabet ortamına zemin hazırlar. Bu ortam ücretlerin düşürülmesini, çalışma saatlerinin uzatılmasını ve çalışma koşullarının ağırlaştırılmasını mümkün hale getirir ve tüm bu durumlar işçilerin rıza göstermesi bakımından bir sermaye denetiminin önünü açar. İşsiz kalma ve sınır dışı edilme endişesi yaşayan göçmen işçiler de bu durumda en kullanışlı işgücünü oluşturmaktadırlar (Akkuzu, 2015: 22). Bu doğrultuda söylenebilir ki bir yerden bir yere hangi sebeple göç edilmiş olursa olsun göçle gelen yerde yaşam mücadelesi vermek zorunda olan aile fertleri en kötü şartlarda olsa bile çalışmak zorundadır.

Göç yeni bir olgu değildir. Tarihten bu yana insanlar çeşitli nedenler ile göç etmişlerdir. Fakat günümüzde göç etme durumu küresel bir düzeyde son derece hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir.

Kapitalist topluma geçiş, bu üretim tarzının temeli olan sermaye birikim sürecinin gerekliliği olan işverenlerin emek maliyetlerinin en aza indirme isteklerinin, uluslararası düzeyde emek talebine ve haliyle emek göçüne yol açtığı görülmektedir (Toksöz, 2006). Doğu Bloku'nun dağılması sonucu yaşanan ekonomik ve politik karmaşa pek çok kesimi göçe mecbur bırakmıştır. Milyonlarca insanın yaşanan baskı, çatışma ve yoksulluktan dolayı göç etmek istedikleri ülkelerin göç politikalarına uymayarak yasal düzenlemelerin dışında göç etmişlerdir. Düzensiz göç olarak nitelendirilen bu durum birçok ülkede istenmeyen göç algısını oluşturmuştur (Ulukan, 2015: 32). Göç alan ülkelerin katı ve seçici göç politikaları düzensiz göçü artırmakta böylelikle göçmenler üzerinden şekillenen çeşitli sermaye birikim alanları da

oluşturmaktadır (Castles ve Miller, 2008). Emek gücü istihdamının çoğunlukla göçmenler ile sağlanması bu birikim alanları kapsamında değerlendirilebilir.

Göçmenler varış yerlerindeki piyasada genellikle özgür olmayan işçiler sınıfı ile değerlendirilmektedirler. Buna yol açan etmen ise vatandaş olarak değil, ikamet eden kişiler olmalarıdır. Göçmenler vatandaş olan işçilerin var olan haklarının birçoğundan mahrumdurlar ve bu nedenle eşit koşullarda rekabet edecek güçte değildirler (Ndam, 2016:44).

Türkiye'nin de taraf olduğu BM İnsan hakları alanındaki temel sözleşmelerinden biri olan Tüm göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Daire Uluslararası Sözleşmenin 2. Maddesinde “göçmen işçi” kavramı vatandaşlık bağı ile bağlı olmadığı bir devlette ücret ödenen bir faaliyette, çalıştırılacak, çalıştırılmakta olan veya çalıştırılmış olan bir kişiye atıfta bulunur (Milletler Arası Sözleşme, 1966).

Yine aynı şekilde ILO 1949 tarihli 97 sayılı İstihdam Amaçlı Göç Sözleşmesinin on birinci maddesinde ise “göçmen işçi” kavramı kendi nam ve hesabından gayri bir şekilde istihdam edilmek amacıyla bir ülkeden diğerine göç eden kişi olarak tanımlanmıştır. Kısa süreli giriş yapan serbest meslek ve sanat ile uğraşanları, sınır işçilerini ve denizcileri göçmen işçi olarak ele almamıştır (ILO 97 Sayılı Sözleşme, 1975).

Göçmenler seçeneklerin kısıtlı olması ve piyasada emeğe ulaşmanın fazlasıyla mümkün olması nedeniyle uzun saatler ve kötü koşullarda çalışmaya razı olan işçiler olarak görülmektedirler. Emek piyasasının en yoksun üyeleri sayılan göçmenlerin bu nedenle pazarlık güçleri son derece sınırlıdır.

Görece daha iyi ücret alan, daha iyi çalışma koşullarına sahip olan yerli işçilere karşılık, göçmen işçiler, yerli işçilerin çalışmak istemedikleri işlerde istihdama razı olmaktadır.

Düşük ücret, kötü çalışma şartları, kayıt dışı ve örgütsüz çalışma durumları göçmenler ile yerli işçiler arasında gerilime ve böylelikle işçi sınıfı arasında çatışmaya

sebeup olarak ayrılmalara yol açmaktadır. Bu ayırım sermaye sahibi açısından emek maliyetlerinin düşürme durumunu yarattığı için avantaj sayılmaktadır (Ulukan, 2015: 32).

İşveren açısından göçün avantaj olması temelde göç alan ülkelerin göç politikaları neticesinde şekillenmektedir. Nitekim oluşturulan göç politikalarındaki boşluklar ve yetersizlikler, işverenin lehine çevirdiği durumları beraberinde getirmektedir.

Burada göç alan ülkelerin göç politikaları göçmenlerin geçici ve güvensiz çalışmalarında etkilidir. Bu politikalar neticesinde ekonomik kriz, karlılık oranlarındaki düşüşler ya da işin son bulması gibi durumlar ile karşı karşıya kalındığında göçmenler sermaye açısından hızlı bir biçimde kurtuldukları bir maliyet haline gelmektedir (Ulukan, 2017: 11).

Bütün devletler emek göçünü yönetmek için kendi politikalarını geliştirme egemenliğine sahiptir. Ancak uluslararası emek standartları, diğer enstrümanlar ve ilkeler bu politikaların tutarlı, etkili ve adil olmasında rol oynamalıdır (ILO 2006). Bu doğrultuda ülkelerin göç politikaları incelendiğinde bunların sermaye sınıfının isteklerinin önünü açacak nitelikte politikalar olduğunu görmemiz mümkündür.

Özellikle 1990'lardan bu yana sermaye ve mal dolaşımının serbestleşmesi yönünde yasalar çıkaran devletler insanların ülkelerarası dolaşımına çeşitli kısıtlar getirmekte ve böylelikle göçü yönetmektedirler. Bu durumun birinci sebebi piyasanın talep ettiği doğrultuda göçmen emeğini kontrol altına almaktır. Böylelikle, öncelikli olarak niteliği yüksek emek gücünü ülkeye çekmek kolaylaşacaktır. Düşük nitelikli işlerde ise kaçak yollardan ülkeye giren göçmen emeği ile karşılanmaktadır. Bu emek, uygulanan devlet politikaları neticesinde sınır dışı edilmeye müsait bir emek kitlesini oluşturmakta ve emek gücü hiyerarşisinin en alt tabakasını oluşturmaktadır. Bu noktada devlet politikaları vatandaş/vatandaş olmayan ayrımını keskinleştirmekte ve göçmenlerin savunmasız kalmasına sebep olmaktadır. Bu savunmasızlık aşırı sömürü koşullarını pekiştirmektedir (Akkuzu, 2015: 26). Düşük vasıflı göçmen geçici işlerde,

kayıt dışı sektörlerde ve küçük işletmelerde ekonomik olarak büyük öneme sahipken, resmi olarak tanınmayan bir emektir (Castles ve Miller, 2008: 329).

Yapısal faktörler ve göçmenlerin düşük statüdeki işlerdeki istihdamlarına yönelik ayrımcı yasalar, emek piyasasında kalıcı ayrımlara sebep olmuştur (Castles ve Miller, 2008: 300).

Geneli yoksul ülkelerden gelen göçmenler yerel bilgi ve ağ yoksunu oldukları için genel olasılıkla emek piyasasının en alt katmanlarında çalışmalarına rağmen ilerleyen zamanlarda bu emek hiyerarşisinin üst katmanlarında yer alabilirler mi? Bu sorunun cevabı genellikle devlet politikalarının belirleyiciliği etrafında şekillenmektedir. Bazı ülkeler (Kanada, İsveç, Fransa, İngiltere vs.) göçmenlerin emek piyasasında dil kursları, temel ve mesleki eğitim ve yasal mevzuatları iyileştirme yönünde bir takım politikalar uyguladılar. Fakat ülkelerde bu politikalar uygulanmaya çalışılsa da bir çok imkanı sunmak konusunda çok az bir çaba söz konusudur. Bu durum sosyal politika alanındaki laissez-faire modeliyle piyasaya hükümet müdahalesinin kısıtlanması ile alakalıdır. *Misafir işçi* ülkelerinde ise yabancı işçiler için mesleki ve dil eğitimleri mevcut ise de emek piyasasında ki işleyiş haklar açısından sınırlamalar içermektedir (Castles ve Miller, 2008: 332). Bu doğrultuda söylenebilir ki göç küreselleştikçe, göçmenler ve göçmen olmayanlar ile farklı göçmen kategorileri arasındaki uçurumda artacaktır (Castles ve Miller, 2008:267). Kazananlar ise yatırımcılar ve emek piyasasının kontrolsüz bir biçimde artışından yararlanan işverenlerdir. Kaybedenler güvensiz ve sömürülerinin önünü açan işlerde çalışmaya mecbur bırakılan göçmenlerin bizzat kendileridir (Castles ve Miller, 2008: 265).

O halde diyebiliriz ki sermaye birikimi göçmen emek gücünü fiili aynı zamanda potansiyel olarak yedek işgücü ordusu oluşumuna itmekte (Akkuzu, 2015:24) ve devletlerin eksik ve yetersiz göçmen politikaları bu durumun devamlılığına zemin hazırlamaktadır.

Kapitalist toplum sermaye birikim süreci neticesinde sermaye sahibinin maliyetleri en aza indirme çabası ile beraber şekillenen düşük ücretli emekçi çalıştırma isteği emek talebini ve dolayısıyla emek göçünü beraberinde getirmiştir. Bu durumda

devletler, politik kurumları sayesinde göçe şekil vermektedirler. Ülkelerin göç politikaları incelendiğinde devletlerin sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda politikalar belirlediğini görmemiz zor olmayacaktır (Ulukan, 2015: 31). Bu durum kitleleri göçe mecbur bırakıp göçmen emeğinin oluşumunu sağlar. Sermayedar açısından yedek işgücü ordusunu oluşturup devletlerin sermaye lehine uyguladıkları göç politikaları ile bu durum pekişmektedir (Akkuzu, 2015: 23).

Göçmen emeği, ekonominin yeniden düzenlenmesi ve esnekleşmesi göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Bu göçün yasadışı bir şekilde düzensiz ilerlemesini de beraberinde getirebilir. Düzensiz göçmen emeği, mülteci sığınmacı gibi kavramları içerir fakat ülkeye girişteki belirsizlik kavramların netliğini de belirsizleştirmektedir. Düzensiz göçmen işçiler çeşitli haklardan yoksun olan fakat aynı oranda emek piyasasına rahatlıkla girebilen esnek işgücüdür (Rittersberger-Tılıç, 2015:83-84; akt. Erol ve diğ., 2017: 22).

V. KAPİTALİZM VE GÖÇMEN ÇOCUK EMEĞİ

Toplumsal işleyişin içerisinde *çocuk olma hali* sınıfsal bir olgudur. Başka bir biçimde ifade edilecek olursak çocuklar, ailelerinin sınıfsal konum ve koşullarının devamı içerisinde yaşarlar (Ongan, 2017:4). Yaşama adım attıkları andan itibaren toplumsal yapının özellikleri doğrultusunda şekillenirler. Toplumsal yapının homojen olmayan dokusu içinde çocuğu biçimlendiren yapı ve unsurlar da bu doğrultuda farklılıklar içerir. Çocuk, dünyada ve dolayısıyla ülkemizde de ailesinin içinde bulunduğu sınıfın bir üyesidir. Ailesi bu sınıfsal farklılığın içerisinde ne kadar mağdur oluyorsa, çocuk, cinsiyeti ve yaşına bağlı olarak çok daha fazla mağdur olmaktadır. Egemen sistemin makbul sınıfları var olan sistem içerisinde düzenlerini sürdürürken çalışmak zorunda kalan çocukların varlık nedeni makbul sınıfların sürdürmeye çalıştıkları sistemdir. Bu nedenle çocukların çalışmasındaki asıl faktör kendileri ve ailelerinden ziyade sistemin kendisidir (Kaçmazoğlu, 2016: 47). Dolayısıyla çocuk emeğinin sömürüsü de kapitalist üretim biçiminin işleyişi, sebep ve sonuçlarından ayrı bir noktada değerlendirilemez. Tarihsel açıdan baktığımızda çocuk emeği kullanımı yeni bir durum değildir fakat kapitalizm ile beraber bu emek kullanımı sistematik bir

hale gelmiştir ve küçük çocuklar tercih edilen bir üretim faktörü halini almışlardır (Ongan, 2017:4).

Çalışmamız kapsamında önemle üzerinde durduğumuz kapitalist sistem-emek ilişkisi çocuk emeği kavramının açıklanabilir olması açısından önem arz etmektedir. Sistemin işleyişinin analizi, emek konusundaki bir çok eksikliğin cevabı niteliğindedir. Çocuk işçi, göç etme durumu ve göçmen çocuk işçi olma hallerinin neden sonuç ilişkilerinin arka planı bizi kapitalist sistemin işleyişine götürmektedir. Emeğin metalaşması bu açıdan önemle üzerinde durulması gereken bir kavramdır.

Buradan hareketle Talas (Talas, 1997) kapitalizm ve metalaşmayı kapitalistlerin emeğin sömürülmesinin kurumsallaştırmaları olarak tanımlamaktadır. Çocuk emeği de bu sömürünün bir parçası niteliğindedir. Dolayısıyla sanayi öncesi çocuk emeği ile sanayileşme sonrası çocuk emeği arasındaki fark bu kurumsallaşan sömürünün içerisinde yer almasıdır.

Kapitalizmde meta üretiminin egemen olması, bunun doğrultusunda üretimin nicel bir hal alması insan emeğinin yerini makinaların alması çalışma ilişkilerinde dönüşüme yol açmıştır (Öngel, 2016: 81). Vasıf gerektiren işler ortadan kalkmış bu nedenle yetişkin erkek işçilerin yerini kadın ve çocuk işçiler almıştır.

Makine, kas gücünü vazgeçilmez bir öge olmaktan çıkardığı ölçüde, kasları zayıf, vücut gelişmesi eksik ama eklem ve organları kıvrak işçileri çalıştıran bir araç halini alır. Bu nedenle de kadın ve çocuk emeği, makine kullanan kapitalist için aranan ilk şey olmuştur. Kapitalist hesabına yapılacak bu zorunlu iş, yalnız çocukların alanlarına el atmakla kalmamış aile çevresinde bireylerin diledikleri gibi harcayabilecekleri zamana ve emeğe de el atmıştır (Marx, 2009:344).

Sanayi devrimi dönemine ilişkin pek çok rapor bize göstermektedir ki; kapitalist üretim biçimi sınır tanımayan bir biçimde sömürü düzeni içerisinde çocuk emeğini çalıştırmaktadır. Çocuklar taşıyabileceklerinden çok daha fazla kömürü maden kuyularına itmeye çalıştıkları ya da bellerine ip bağlanarak baca temizledikleri bu raporlarda sıkça karşımıza çıkmaktadır (Lennan, 1993).

Çocukların bu denli ağır koşullarda çalışması sanayi, dolayısıyla kapitalist üretim sistemi ile beraber niteliksel bir hal almıştır ve bu sömürü düzeni günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Sermayedarın karını maksimum düzeye çıkarma isteği ise

birçok faktörün de bu doğrultuda kullanılmasına yol açmıştır. Göç ile oluşan göçmen emeği de bu faktörlerden biridir.

Niteliksiz işgücü kaynağını oluşturan bu insanların yaptıkları işler karşılığında aldıkları ücret tüm aile bireylerinin geçimlerini sağlamaktan çok uzak kalmaktadır. Bu durumda ailede çalışabilecek durumda olan diğer kişilerin de ekonomik katkısı zorunlu hale gelmektedir. Bu durumda aile içerisinde çalışması mecbur hale gelen çocuklar da işgücü piyasasında yer almakta aile gelirine katkı sağlamak, hatta bazen ailenin geçimini tümüyle sırtlanmak zorunda kalmaktadırlar(Açıkalin, 1996: 615).

Çocuk emeği sermaye açısından ucuz işgücü olması nedeniyle özellikle kayıt dışı ve emek yoğun sektörlerde istihdam edilen bir emek biçimi halini almıştır. Aynı zamanda güvencesiz ve esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması ile beraber hane halkında mülksüzleşme ve yoksullaşmanın artışına da bağlı olarak çocukların gittikçe daha fazla oranda çalışma yaşamına dahil olduğunu görmekteyiz (Akyol, 2014: 80).

Çocuk işçiler arasında göçmen olma durumu bu emek kullanımına sermaye açısından artı getiri eklemektedir. Göçmen çocuğun istismara uğramaya açık kesim olması ve bununla beraber sorunlara karşı çözüm getirmede yeterli ve savunmasız olmaları (Kireçdağ, 2017: 30) emek kullanımı açısından da kullanıma en yatkın kesim olmalarını sağlamaktadır. İşveren ucuza ve uzun süre çalışabilecek, ücret pazarlığına girmeyecek, temel işçi haklarını aramayacak ve her türlü çalışma koşulunu kabul edebilecek emek istihdamına yönelmektedir (Kireçdağ, 2017: 35). Göçün getirdiği yoksulluk ile beraber çoğunlukla aile bütçesine katkı sağlamak zorunda kalan göçmen çocuk işçiler, işverenin talep ettiği tüm bu koşulları sağlaması nedeniyle tercih edilen edilmektedir.

Buradan hareketle söylenebilir ki göçmen veya yerli çocuk fark etmeksizin çocukların yaşadığı sorunlar toplumsal sistemin eşitsiz ilkelerinden bağımsız olarak ortaya çıkmamaktadır. Dolayısıyla -çocuk emeği ya da en fazla sömürüye maruz kalan kesimden biri olan göçmen çocuk emeği gibi -çocuklara ilişkin sorunlar politiktir ve politik bağlamından kopartılarak çözülmesi beklenmemelidir (Şengül ve Kaya, 2014: 13). Görüldüğü üzere göçmen işçi istihdamı sermayedar açısından her anlamda bir

kazanç sayılmaktadır. Bu doğrultuda düşünerek olursak daha uysal ve daha ucuz emek olması açısından göçmen çocuk işçinin bu kazancın önemli bir kısmını oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÇOCUK EMEĞİNE BAKIŞ

I. TÜRKİYE’DE ÇOCUK EMEĞİ

Türkiye’de çocuk, bir yaş/çağ devresi olarak kendi dönemsel içsel özelliklerinin yetişkin kültürünün olumsuz dolayımı nedeniyle son yıllarda hem sınıfsal hem de sosyokültürel bakımdan ciddi bir sorun haline gelmiştir. Bu sorun, çocukluğun “kırılgan” ve “saf” dünyasının daha da kötüye kullanılması anlamında acilleşmiştir. Bir “küçük özne” olarak çocuğu ve ona özgü bir dünya olarak çocukluğu “nesneleştiren” yani yetişkin dünyasına ait ideoloji ve kültürlerin için(d)e “bağımlılaştırın” yetişkin dünyası, çocukların çeşitli düzey ve alanlarda “sömürülmesi”ni giderek güçlendirmekte; sınıfsal ve kültürel düzeylerde farklı çocukluk tiplerinin yeniden üretilmesi, çeşitli ortam ve araçlarla eskiye göre daha güçlü biçimde sürdürülmektedir (İnal, 2014: 269).

Örneğin Türkiye’nin bir çok bölge ve ilinde hatta aynı kentin farklı mahallelerinde hem sınıfsal hem kültürel anlamda üç farklı çocuk modelinin (geleneksel, modern ve postmodern) yan yana ama birbirine karışmaksızın yeniden üretildiğini görmekteyiz. Orta ve üst sınıfların payına düşen modern ve postmodern çocukluk, gelişmiş eğitsel düzey, pahalı tüketim, medyanın dikkat odağı, reklam nesnesi hatta devlet ve sivil toplumların örnek gösterdiği çağdaş bir tip(leme) olarak sunulmaktadır. Köy, gecekondu ve “varoşların” egemen çocuk tip(lemesi) olan geleneksel çocukluk ise modern ve postmodern çocukluğun aksine temel ihtiyaçlarını karşılamakta bile zorluk yaşayan bir toplumsal kategoriye temsil etmektedir. Geleneksel çocukluğun yaşadığı sorunlar sistem tarafından kısmi önlemler ile çözülmeye çalışılmakta fakat bu çözümler hayırseverlik, duyarlılık ve acımanın önüne ne yazık ki çok nadir bir şekilde geçmektedir (İnal, 2014:296).

Büyük ölçüde alt sınıflarda görülen bu tip çocuk ve çocuklukta, sınıfsal pozisyonun içermeleri olan çeşitli olumsuz sosyolojik boyutlar (yoksulluk, yoksunluk, düşük gelir vs.) en çok bu kategorideki çocukları etkilemekte ve çocukları çeşitli sorunlar (dayak, istismar, taciz, eğitsel yoksunluk vs.) ile karşı karşıya bırakmaktadır

(İnal, 2014:299). Bu sorunlar içerisinde önem arz eden konulardan biri de çocuk emeği kullanımıdır.

Kapitalizmin egemen olduğu ve küreselleşmenin hemen hemen her alanda kendini hissettirdiği dünyamızda çocuk emeğinin kullanım biçimine ve çocuk haklarının suiistimal edilmesine karşı yükselen “hayır” sesleri sınırlıdır. Türkiye toplumunda çocuk olgusuna bakacak olursak çocuk, şefkate, merhamete aynı zamanda soy devamını çağrıştıran karışık kültürel yaklaşımlara konu olmuştur. Fakat bunların dışında çocuk olgusu aynı zamanda ekonomik bir faydayı da temsil etmektedir (Uluoğlu, 2010: 93).

Türkiye’de çocuk işgününün kullanımına tarihsel açıdan bakıldığında ilk örneklerinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ahi kurumları ile karşımıza çıktığını görmekteyiz. Çalışanlar çırak-kalfa-usta hiyerarşisi içerisinde, baba-evlat informal ilişkisi ile idare heyetinin denetimi ve gözetiminde çalışmışlardır. Ahi zaviyelerinde çırak ahlak ve erdem eğitime de tabi tutulmakta ve usta çırağın ahlakından sorumlu olmaktadır (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 26).

Ahilik sistemi ve onu izleyen Gedik Sistemi 19. yüzyıla kadar etkin iken, Osmanlı imparatorluğunda ağırlık kazanmaya başlayan kapitalist girişimler ile bağdaşmazlığı sonucu sistem 1908’de tamamen yasaklanmıştır (Fişek, 1998:3). Ahiliğin önemini kaybetmeye başlaması ve 1. Dünya Savaşı nedeniyle yaşanan erkek işgücündeki düşüş kadın ve çocukların fabrika ve imalathanelerde işgücü kaynağı olarak kullanılmasının önünü açmıştır (Gülmez, 1985: 83). Tarımda aile temelli işlerde çalışan çocukların Osmanlı’nın sanayileşme dönemine geçişi ile beraber sanayi ve hizmet sektöründe çalışmaya başladıklarını söyleyebiliriz (Avşar ve Öğütoğulları, 2012:26).

Bu dönemde çalışma saatinin 16 saati bulduğu fakat ücretlerin az olduğu, İstanbul’da kibrit ve bez fabrikalarında çalışan çocukların sayısının tüm çalışanların yarısına ulaştığı tespit edilmiştir (Gülmez, 1985). Hatta devlet fabrikalarında (Rište-i Amirane) ülkenin farklı şehirlerinden getirilen yüzlerce yetim çocuğun çalıştırıldığı da bilinmektedir (Quartert, 2013: 62). 1913-1953 yılları arasında sanayi sayımı

istatistiklerinde 15 bin sanayi işçisinin yüzde 10'unun kadın ve çocuklardan oluştuğu ve 1927'de bu oranın yüzde 35'e ulaştığı tespit edilmiştir (Balamir, 1982:99-116).

Özellikle savaş dönemlerinde ve sanayinin gelişmesi ile beraber çalışma hayatı artan ihtiyaçlar doğrultusunda yıpratıcı ve sömürücü bir hal almaya başlamıştır. Özellikle çocuk ve kadın işçiler bu süreçte daha fazla zarar görünce çalışma yaşamı ile alakalı bir takım yasal düzenlemeler getirilmeye çalışılmıştır. Çocukları koruma odaklı bu düzenlemeler sorunları çözme de belli standartlara ulaşmasına katkı sağlamıştır. Osmanlı döneminde çalışan çocuklara yönelik ilk yasal düzenlemeler Cumhuriyetin kuruluşu ile gerçekleşmiştir (Uluoğlu, 2010: 96). Cumhuriyet öncesi doğrudan çalışan çocuklara yönelik olmasa da çalışma hayatına ilişkin birkaç dolaylı düzenlemenin varlığından söz etmek mümkündür.

Bunlardan ilki 1865 yılında çıkarılan Dilaver Paşa Nizamnamesi'dir. Bu nizamnamenin üretimi arttırmaya yönelik bir düzenlemedir. Dolayısıyla işçi haklarını korumaktan ziyade üretim amaçlı bir prensip benimsemiştir. 1869 Maadin Nizamnamesi işçi sağlığının korunması, iş güvenliğinin sağlanması ve işverenlerin iş kazaları durumunda işçiye tazminat ödemesi yapmalarının gerekliliğine ilişkin bir takım düzenlemeleri içermektedir (Uluoğlu, 2010: 96).

Osmanlı devletinde çalışma şartları ve ücret düşüklüğü sebebiyle işçi örgütlerinin ilk talepleri bu yönde olmuştur. 1908-1915 yılları arasındaki grevlerde günlük çalışma sürelerinin azaltılması, çocukların ve kadınların sanayide çalıştırılmasının engellenmesi gibi taleplerin çalışma hayatına ilişkin talepler arasında ilk sırada yer aldığını söylemek mümkündür (Duyar ve Özener, 2003: 25).

Çocuk işçiliğine ilişkin ilk yasal düzenlemeler içinde yer alan aynı zamanda ilk sınırlı kapsamlı iş kanunu olarak bilinen 1921 tarihli 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna İlişkin Müteallik Kanunu'nda işçi-işveren ilişkilerine yönelik bir takım düzenlemeler yer almaktadır. Bu kanun ile zorla çalıştırılma yasaklanmış, günlük çalışma süresi sekiz saat olarak belirlenmiş ve onsekiz yaş altındakilerin maden ocaklarında çalıştırılması yasaklanmıştır (Fişek ve diğ., 1997: 11).

Ayrıca 1923 İzmir İktisat Kongresinde de on dört ve on sekiz yaşları arasındaki çocukların günde 6 saatten fazla çalıştırılmaları yasaklanmış ve günde iki saat eğitim görmelerinin işverenler tarafından güvence altına alınması verilen kararlar içinde yer almıştır (Ökçün, 1981: 43).

Cumhuriyetin ilk yıllarında da işgücü piyasalarında yer alan çocukları korumaya yönelik bir takım düzenlemeler yapılmıştır. 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanununda on iki yaşından küçük çocukların fabrika, imalathane gibi sanayilerde, maden işlerinde amele ve çırak olarak çalıştırılmayacağı belirtilmiş fakat bu işler dışındaki işler için herhangi bir yaş sınırı saptanmamıştır. Yasa 12-16 yaş arasındaki çocukların gece çalıştırılmasını da yasaklamıştır (Talas, 1992: 88-89).

İkinci Dünya Savaşı'nın gerçekleştiği yıllarda Türkiye'de çalışma koşulları kötüleşmiş, çocuk işçi çalıştırılmasında artışlar yaşanmış ve çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile beraber çalışma yaşamına ilişkin katı kuralları getirilmiştir. Günlük çalışma saatleri sekiz saatten on bir saate çıkarılmış, kadın ve çocuklar da bu süreye tabi kılınmıştır (Duyar ve Özener, 2003: 26-28).

Ocak 1940'ta Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarının çıkarttığı ve hükûmete fiyatları saptamada, ürünlere el koymada, hatta zorunlu çalışma yükümlülüğü getirmede sınırsız yetkiler veren Milli Koruma Kanunu'nun çocukların çalıştırılmasına ilişkin etkisini dönemin istatistiklerinde görmek mümkündür. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşının etkisiyle erkek işgücünün büyük ölçüde silah altına alınmasına ve bu durumun kadın ve çocuk işgücüne olan talebin artmasına sebebiyet verdiği açıktır. Aynı sebeple İkinci Dünya Savaşı sırasında seferberlik ilanı edilmesi ve bu doğrultuda erkek işgücünün silah altında olması nedeniyle kadın ve çocuk işgücüne olan talep artmıştır. Örneğin 1937'de ücretli çalışanlar içinde 12-18 yaş arası çalışanların oranı %8,8 iken, 1943 yılında %18,8 e ulaşmıştır (Makal, 1999).

Sanayileşme ile beraber yaşanan kente göç olgusu, kısa zamanda ülkenin işgücü kompozisyonunu değiştirmiş ve göç eden ailelerin geçim sıkıntısı ve tarım ekonomisinden gelen çocukların aile bütçesine katkı sağlamasına ilişkin alışkanlık ile

beraber çocuklar ucuz işgücü olarak enformel sektörde yerini almıştır (Duyar ve Özener, 2003: 26).

Özetle söyleyecek olursak Türkiye’de çocuk biyolojik bir gerçeklik olarak birtakım yapısal özellikler gösterir fakat çocukluk toplumsal bir kurgudur. Çocukluk imgesi başta toplumsal sınıf olmak üzere bölge, il aile tipi gibi bir çok etmenin etkisiyle farklılıklar arz etmektedir. Türkiye’de çeşitli etmenlere, en başta toplumsal sınıf konum açısından belirlenen iktisadi olanak, kültürel bagaj ve yaşam tarzına göre göre çocuklar şekillenmektedir (İnal, 2014: 299).

Çalışmamız kapsamında, bu çocuk tiplerinin içinde büyük ölçüde alt sınıflarda görülen geleneksel çocuk tiplerinin, çocuk ve çocukluğun sınıfsal pozisyonlarının içermeleri olan ve çocuk için bir sömürü mekanizması halini almış çocuk emeğini Türkiye’de şekillenme tarihine bakmaya çalıştık.

II. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE ÇOCUK EMEĞİ

21. yy başında dünyada ve Türkiye’de var olan eşitsizlikler, çocukların maruz kaldıkları en katlanılmaz, en kötü ve en acımasız olanlardandır. Çocuk sömürüsü yalnızca eğitimden, sağlıktan ve beslenmeden mahrum olma hali ile açıklanamaz. Elbette bu durumları içermektedir fakat aynı zamanda aşmaktadır da. 21. yy başında farklı biçimlerde de olsa hem merkez hem çevre kapitalist ülkelerde güncelliğini korumakta olan çocuk sömürüsü, sadece varlığı ile bile kapitalizmin ne olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır (Özdemir ve Özdemir, 2010: 133).

Kapitalizmin bir dünya sistemi haline gelmesi tüm ulus-devletleri ve ulusal ekonomileri yakından etkilemiştir. Özellikle küçük ve orta boy işletmeler bu yeni sürece uyum sağlama konusunda farklı stratejiler geliştirmişlerdir. Fason üretim yapma, yarı-zamanlı çalışma ve çocuk işçi çalıştırma, maliyetlerin azaltılması için başvurulan yöntemlerdendir (Yıldız, 2001:113).

Özellikle Türkiye açısından bakacak olursak 1950’lerin başında gerçekleşen nüfus artışı, yoğun tarım teknolojisine geçiş ve sanayileşme küçük köylüyü gerçekleştiren toplumsal, ekonomik ve sosyal dönüşüm içinde tarım dışına atmış ve yalnız bırakmıştır.

Bu durum neticesinde 50’li ve 60’lı yıllarda içgöç ortaya çıkmış ve köyler önce yavaş sonra hızlı bir şekilde büyük kentlere akmaya başlamıştır. Ekonomik direncini kaybeden küçük toprak sahibi olan köylüler göç etmeyi tercih etmiş; diğer yandan tarım sektöründe ayakta kalmaya çalışan küçük toprak sahibi köylü ise yeni arazi ve makine almak gibi masraflardan kaçınmak için ek gelir arayışı içine girerek tarıma olan bağımlılığını kırmaya çalışmıştır. Bu ek gelir arayışı çoğu zaman hane halkından birinin göç etmesiyle sonuçlanmıştır. Kır ve kent arasındaki iş olanakları ve maaşlar arasındaki uçurum ve kentte sosyal imkanların kırsal alanlarla karşılaştırılamayacak kadar fazla oluşu içgöçü hızlandırmış ve zamanla oluşan sosyal ağların da etkisiyle içgöç artmaya devam etmiştir. Böylece bu yıllar köyden ve köylülüğten hızla kopma dönemi olarak da özetlenecek bir dönüşüme tanıklık etmişti (Erder ve diğ., 2014: 178-180).

Kentin gecekondü alanlarına göç yoluyla eklenilen bu nüfus, geleneksel yaşam biçiminden farklı bir boyutta şekillenmiş olan kent hayatı ile bütünleşmede problemler yaşamaktadır. Kentteki niteliksiz işgücü kaynağını oluşturan bu yeni nüfusun kentsel işgücü piyasasında iş olanağı bulmada zorluk yaşaması kendisine ve çocuklarına enformel sektörde iş imkanları yaratmasını beraberinde getirmiştir. Kapital, teknoloji, bilgi, örgütlenme düzeyi ve çalışma standartlarının düşük olduğu enformel sektörün genişlemesi çocuk işgücünün artmasına sebep olmuştur (Yıldız, 2011: 112).

Fakat Türkiye’de çocuk çalışmasının yalnızca enformel sektörün genişlemesi ile ortaya çıktığını söylemek doğru olmayacaktır. Türkiye gibi köylülüğten yeni çıkmış toplumlarda çocuk çalışması yeni bir olgu olarak değerlendirilemez. Tarıma dayalı toplumlarda bugün bizim çocuk olarak tanımladığımız yaş grubunun, eli iş tutmaya başladığı zamandan itibaren üretime katılması yadırganmamakta, aksine desteklenmektedir. Köyde tarımsal üretimde, sanayileşme ile beraber kente yaşanan göçte çoğunlukta niteliksiz ve ucuz işgücü olarak, oğlan çocukları zanaatkarlık sisteminin çırakları, kız çocukları ise “ev kızı” olarak ev içi üretimde çalışmaya çok erken yaşlarda başlamışlardır. Fakat çocukların tarımda çalışmaları ya da ev içi üretime katılmaları hem kendileri hem de toplum tarafından “çalışma” olarak nitelendirilmemektedir. Bu anlamda bakacak olursak, çocukların üretime katılmasının “çalışma” olarak kabul edilmesi yeni bir olgu sayılabilir (Erder, 2010: 39).

Bugün emek piyasasının niteliğinin değişmesi, çocuk çalışmasının anlamını değiştirmektedir. Günümüzde çalışma hane içinden hane dışına çıkmış, geçimlik ya da kendi tüketimi için çalışmaktan, pazar için üretime, ücretsiz çalışmadan, ücretli çalışmaya geçilmiş olması yeni bir durumdur. Türkiye’deki çocuklar artık meslek öğrenen çırak olmaktan çıkmış, ücretli olarak işçileşerek çalışma yaşamına dahil olmuşlardır (Erder, 2010: 40).

Çocuğun işçileşmesinin genel olarak nüfus artışının fazla olduğu, niteliksiz işgücünü yaygın olarak kullanarak üretim yapan, gelir dağılımı açısından kutuplaşmanın fazlasıyla hissedildiği toplumlarda yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Türkiye’de işçileşen çocukların genel olarak yoksul ailelerden gelmiş olması konuyu doğrudan yoksulluk ile ilişkilendirilmeyi gerekli hale getirir de yine de yoksulluk tek başına bu olguyu açıklamakta yeterli olmayacaktır (Erder, 2010: 40). Çocuk yoksulluğunun boyutunu inceleyen Dayıoğlu (2007) öncelikle hane yoksulluğu ile çocuk yoksulluğunun aynı olmamasını hanelerin ortalamasının üzerinde çocuğa sahip olmasına bağlamaktadır. Yoksulluk ölçütlerinde temel varsayım hane gelirinden çocukların ihtiyaçları doğrultusunda eşit pay aldıkları yönündedir. Dolayısıyla hanenin yoksulluk durumu ile çocukların yoksulluk durumu ilişkilendirilmektedir. Oysa hanenin yoksul olmadığı bir durumda gelirin eşitsiz bir biçimde dağılması çocuğun yoksulluk durumunu etkilemektedir. Bu nedenle elde edilen birçok veri bireysel tüketimden ziyade hane tüketimini gösterdiği için eksik bilgiler sunmaktadır.

Çocuk işçiliğine sebep olan yapısal faktörler başlığında da bahsettiğimiz yoksulluk, işsizlik, eğitim, geleneksel kültür, enformel istihdam ve çıraklık gibi çeşitli faktörler çocuk emeğinin kullanımının nedenlerinden daha çok “görüngeleridir.” Diğer bir deyişle, yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik, geleneksel kültür gibi durumlar çocuk işçiliğini de kapsayan, emek sömürsünün kapitalist biçiminin fenomenleridir. Merkez ülkelerdeki sermaye ve sanayi üretiminin çevre ülkelerdeki ucuz emeğe yönelmesi ile beraber kapitalizmin uluslararası kurumları da ilgili ülkeler de ucuz emek rekabeti yaratacak yatırımları arttırmışlardır. Bu süreç içerisinde bireysel kapitalistler, işçinin karşısında güç kazanmış, işe alıp çıkarma veya çalışma saatleri gibi konularda belirleyici olmuşlardır. Bunun neticesinde bir baskı aracı halini alan piyasa kurumları en

savunmasız en itaatkar ve uysal emek olan çocuk emeğini istekleri doğrultusunda biçimlendirebilecekleri bir emek haline getirmişlerdir (Özdemir ve Özdemir, 2010: 141). Görece geniş bir tarımsal ve enformel sektöre sahip olan Türkiye’de çocuk emeğinin tüm oluşum biçimlerini yakalayabilmek için iş olgusunu sosyo-ekonomik çerçevede farklılaşan bir süreç olarak anlamak önemlidir. Özellikle ev içi ve ev dışı alanlar ile iş ve iş olmayan faaliyetler arasındaki çerçeve belirsizdir. Bu hassas noktada çocuk emeği hanelerin geçim stratejilerinin gerekli bir bileşenidir ve onların üretim veya yeniden üretimlerinin karşılığı ödenmiş olsun ya da olmasın, çocuklar çalışma çıktıları içinde bir faktör olarak değerlendirilmelidir (Ertürk, 2010: 31).

Çocuk işçiliğinin genel olarak nüfus artışının fazla olduğu, köylülükten çıkan, düşük hünerli işgücünü yaygın olarak kullanarak üretim yapan ve yoksullukta kutuplaşmanın arttığı toplumlarda yaygınlaştığının gözlemlendiğinden bahsedilmişti. Türkiye’de işçileşen çocuklardaki artışta ise tarım toplumuna ait bir takım değerlerin hala yaşamasının etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunlar içerisinde erken yaşta biten çocukluk dönemi, çocukların çalışılmasına alışık olma ve eğitim kurumlarının nitelikleri ile ilgili deneyimlerden söz edilebilir. Köyde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocuklar kente göç ile beraber ücretli iş olanaklarına yönelmelerinde kültürel olarak hiçbir sakınca görülmez. Çünkü halihazırda hane içinde yaptıkları işleri ücret karşılığında başkaları için yapmaları yadırganacak bir durum olarak değerlendirilmemektedir. Aynı şekilde kır-kent göçü ile kente yeni gelenler için çıraklık kurumu aşına oldukları ve güvendikleri eski bir kurumdur. Her ne kadar geleneksel çıraklık günümüzde önemini yitirmişse de nesiller boyu benimsenen bir sistem olmuştur. Bu doğrultu da bakacak olursak yoksul işçi çocukları için meslek ve hüner edinme çocuk yaşta iş piyasasına girilmesi ile elde edilmekteydi. Küçük yaşta çalışma geleneksel çıraklık kadar hüner aktarmasa da para kullanma, piyasaya hakim olma gibi konularda bilgi edindirdiği bir gerçektir. Bütün bunların aksine geleneksel değerleri hızla çözen ve bugün çalışma sebepleri içerisinde değerlendirilmesi gereken bir diğer etmenden söz etmek gerekir. Yaygınlaşan kitle iletişim olanaklarının “tüketim” arzusunu kamçılayan ve geleneksel toplumlarda yaygın olan az ile yetinme anlayışının yerini almıştır. Daha fazla ve hızlı tüketme anlayışı yoksul kesimlerde de tüketmek için çalışma arzusunu beraberinde getirmiştir. Bu algı, hüner edinme, geleceğini garantiye

alma, meslek edinme gibi kavramların yanına yerleşerek hem yetişkin hem çocuklar için fazla seçici olmadan çalışmalarına sebep olmuştur (Erder, 2010:39). Genel hatlarıyla çocukların çalışma sebepleri açısından yoksulluk, eğitim ile ilgili nedenler, geleneksel bakış doğrultusunda ailenin tutumu, çocuk işgücünün işveren açısından cazip olması gibi nedenleri değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

İstanbul gibi büyük şehirler açısından değerlendirecek olursak işyerlerinde çalışan çocukların yoksulluk, aile yapısı, çalışma nedenleri gibi konularda homojen olmadıklarını belirtmekte fayda vardır. Bu doğrultuda Erder ve Lordoğlu'nun çalışmasına bakacak olursak (Erder ve Lordoğlu, 1993) sınıflandırmanın ilk grubu olan “ekmek parası” için çalışan mutlak yoksul çocukların çalışma nedenleri, ailelerinin yoksul olduğu ve çocukların ailelerinin günlük yaşamlarını sürdürebilmek için çalışmak zorunda olmalarıdır. İşsiz babaları veya kente yeni yerleşmiş olan yoksul hanelerin çocukları yalnızca “ekmek parası” için çalışmaktadır. Bu grup çocuklar için “yoksulluk” çalışmalarının tek ve en önemli etkenidir. Bir diğer grup olan meslek arayan çıraklar grubunda ise ailelerini geçindirmek zorunda olmayan yalnızca iş öğrenme, sokaktan kurtulma gibi nedenlerden ötürü çalışan çocukları kapsamaktadır. Bir diğer grup olan yeni çocuk işçiler kapsamında olan kız çocuklarının çalışmayı yalnızca geçici bir süre olarak algıladıkları çalışma kapsamında saptanmıştır. İleride ev kadını olacağı için çalışmayı meslek edinmeden ziyade çeyiz parası biriktirmek için çalışan konfeksiyon işçileri bu anlamda önemli bir grup olarak dikkat çekmiştir. Diğer bir grup olan okulda başarısız olan çocuklar grubu ise Türkiye’de ki eğitim sisteminin iş piyasasıyla olan uyumsuzluğunu ve çocukları kapsayıcı pedagojik niteliklere sahip olmayışını gözler önüne sermektedir. Bu gruptaki çocuklar aileleri tarafından okutulmak istenen, okula gönderilen ama çeşitli nedenler ile okulu terk eden çocukları kapsamaktadır. Bu gruptaki çocuklar diğer gruplardan farklı olarak çalışmalarını okulu sevmeme ya da okulda başarısız olma gibi nedenlere dayandırmaktadırlar.

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki Türkiye’de daha önce çalışmamız kapsamında bahsettiğimiz tüm yasal önlem ve mevzuatlara rağmen hala okul çağındaki çocukların birçoğu iş piyasasına dahil olmaktadır.

Bu doğrultuda eğitim istatistiklerine bakacak olursak Türkiye’de 6-17 yaş grubunda yer alan çocuk sayısı 15 milyon 247 bindir. Bu çocuklardan 13 milyon 950 bini okula devam ederken, okula devam etmeyen çocuk sayısı 1 milyon 297 bindir (2012).

Tablo 1
Türkiye’de Çocukların Eğitime Katılım ve Çalışma Durumuna
Göre Dağılımı, 2012 (Bin)

Türkiye’de 6-17 yaş grubunda yer alan çocuk sayısı 15.247					
Okula Devam Eden 13.950			Okula Devam Etmeyen 1.297		
Ekonomik Faaliyetlerde Çalışanlar	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan	Ekonomik Faaliyette Çalışanlar	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan
445 (%2,9)	7000 (%45,9)	6.504 (%42,7)	448 (%2,9)	503 (%3,3)	346 (%2,3)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Çocuk İşgücü İstatistikleri, 2012

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2012 verilerine göre çocukların %91,5’i okula devam ederken, %8,5’ i okula devam etmemektedir. Okula devam ederken çalışan çocukların sayısı 2006-2012 yılları arasında % 64 oranında artış göstererek 272 binden 445 bine yükselmiştir. Ev işlerinde çalışan çocukların oranı %43 den %50,2 seviyesine ulaşmıştır. Okula devam etmeyen çocukların sayısı 2 milyon 314 binden, 1 milyon 297 bine gerileme gösterirken, okula gitmeyen çocuklar arasında ekonomik faaliyetlerde çalışanların oranı % 27’den % 34,5’e yükselmiş. Ev işlerinde çalışan çocukların oranı ise % 44’den % 39’a gerilemiştir.

Yine Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2012 verileri çerçevesinde çalışma nedenine göre okula devam eden veya etmeyen çocukların durumu aşağıda ki tabloda incelenmiştir.

Tablo 2
Çalışma Nedenine Göre Okula Devam Eden ve Etmeyen Çocuklar, 2012 (Bin)

	6-14 Yaş	15-17 Yaş	Toplam
Çalışma Nedeni /Toplam	292	601	893
Hane Halkı Gelirine Katkıda Bulunmak	87	282	370
Hane Halkı Ekonomik Faaliyetine Yardımcı Olmak	142	114	256
İş Öğrenmek, Meslek Sahibi Olmak	16	121	136
Ailenin İsteği	35	18	54
Kendi İhtiyaçlarını Karşılama	9	52	61
Diğer	3	13	16

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Çocuk İşgücü İstatistikleri, 2012

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2012 verilerine göre ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenlerine bakıldığında 6-17 yaş grubunda ki çocukların %41,4'ünün hane halkı gelirine katkıda bulunmak için,%28,7'sinin hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak için ,%15,2'sinin iş öğrenmek, meslek sahibi olmak için, %6'sının ailesinin isteği doğrultusunda, % 6,8'inin ise kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştığı görülmektedir. 6-17 yaş grubundaki çalışan çocuklar içerisinde okula devam eden çocukların %39,3'ü hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak %24'ü hane halkı gelirine katkıda bulunmak için, % 19,1'i ise işi öğrenmek meslek sahibi olmak amacıyla çalışmaktadır. 6-17 yaş grubundaki çalışan çocuklar içerisinde okula devam etmeyen çocuklarda ise hane halkı gelirine katkıda bulunmak için çalışanların oranı % 58,7 seviyesindedir. Okula devam etmeyen ve hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak için çalışan çocukların oranı ise % 18,1'dir. İş öğrenmek, meslek sahibi olmak amacıyla çalışan çocukların oranı ise %11,4'dür.

Erder ve Lordoğlu'nun çalışması ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri ortaya koymaktadır ki çocukların çalışma nedenlerinin başında hane halkının gelirine katkıda bulunmak gelmektedir.

Tablo 3
Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı (5-17 yaş, 2012)

Sektör	Çocuk İşçiliği	Çocuk İşçiliği (%)
Tarım	98,442	58,6
Sanayi	12,092	7,2
Hizmet	54,250	32,3
Toplam	164,784	98,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Çocuk İşgücü İstatistikleri, 2012

Veriler incelendiğinde tarım sektöründe 98,442 çocuk işçi çalışmaktadır. Bu sayı toplam çocuk işçilerin yaklaşık %59'unu oluşturmaktadır. 54 bin çocuk işçinin çalıştığı hizmet sektörü ile 12 bin çocuk işçinin çalıştığı sanayi sektöründeki çocuk işçiler de önemli bir nicelik oluşturmaktadır.

Fakat çalışmamız kapsamında açıklık getirilmesi gereken önemli bir konu da şudur ki, çocuk işgücü istatistikleri adı altında güncel veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından son dönemlerde yayınlanmamıştır. Fakat Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) hanehalkı işgücü anketlerine dayanan 15-17 yaş grubuna ilişkin verileri İstatistiklerle Çocuk başlığı altında yayınlamaktadır. Hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; 2017 yılında 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılma oranı %20,3 iken bu oran 2018 yılında %21,1 olarak gerçekleşmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2018) İşgücüne katılma oranlarına cinsiyet bazında bakıldığında; 2017 yılında işgücüne katılma oranı erkek çocuklarında %28,5 iken aynı oran kız çocuklarında %11,8 olmuştur. Bu oran, 2018 yılında ise erkek çocuklarında %30 iken kız çocuklarında %11,8 olmuştur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2018). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK'nun açıkladığı hanehalkı işgücü anketlere dayanan çocuk istatistiklerinde sadece 15-17 yaş grubu çocuklara dair işgücü istatistikleri yer almaktadır.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi (İSİG)'nin 12 Haziran 2019 tarihli yayınladığı raporda “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı” ilan edilen 2018’de çocuk işçi sayısının 7 bin arttığı ve Türkiye’de, en çok çocuk iş cinayetinin yaşandığı yıl olduğu belirtilmiştir. Aynı raporda 2019 yılının ilk 5 ayında en az 26 çocuğun iş cinayetlerinde yaşamını yitirdiği aktarılmıştır (İş Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi, 2019). İşsizlik,

adaletsiz gelir dağılımı, ekonomik kriz, kayıt dışı ekonomi çocuk işçiliğin daha da artmasına sebep olurken raporda çocuk işçilerin yüzde 41,4'ü “hane halkı gelirin katkıda bulunmak”, yüzde 28,7'si “hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” amacıyla çalışmak zorundayken, yarısı çalışmak zorunda olduğu için okula devam edemediği belirtilmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2012).

Türkiye’de çocuk işgücü üzerine yapılan çalışmalarda resmi rakamların yeterli düzeyde güncelliğini korumadığı ve gerçekliği yansıtmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle yasal çalıştırılma yaşının da altında çalıştırılan çocuklar, kayıt dışı çalıştırılan çocuklar ve Suriye göçü gibi savaş veya maddi yetersizlik neticesinde Türkiye’ye gelen ve resmi rakamlara yansımaya da çalışan çocuklar da göz önünde bulundurulduğunda çocuk işçiliğinin çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir.

Yasal önlem ve mevzuatlara rağmen Türkiye’de hala okul çağındaki çocukların yarısından fazlası işgücü piyasasına dâhil olmaya devam etmektedir (Lordoğlu ve Aslan, 2018:178).

Hayata Destek derneğinin hazırladığı rapora göre “en az bir milyon çocuk merdiven altı tekstil atölyelerinde, gözden ırak sanayi bölgelerinde, sokaklarda, tarlalarda ve hizmet sektörünün çeşitli alanlarında ağır koşullar altında çalışmaktadır (Hayata Destek Derneği, 2016: 1)

Çalışan çocukların önemli bir kısmı da “yasal yükümlülüklerden kaçınmak için düşük ücretli ve kayıt dışı” olarak çalıştırmaktadır (Lordoğlu ve Aslan, 2018:718).

Örneğin SGK verilerine göre 2016 yılında 15-17 yaş arası 558 bin çocuk kayıt dışı olarak çalıştırılmıştır (DİSK/Genel-İş Sendikası Raporu 2017: 6). Çalışan çocukların önemli bir kısmının “çırak” olarak tanımlandığını da belirtmek gerekir (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 718). Örneğin DİSK/Genel-İş sendikası tarafından Türkiye’de Çocuk İşçiliği Olmak adlı yayımlanan raporunda SGK verileri çerçevesinde 2016 yılında 1 milyon 170 bin çocuğun “çırak işçi” olarak çalıştığını belirtmektedir. Raporda çıraklık, “bir mesleği öğrenmek ve devamında bu meslekte uzmanlaşmayı ifade eden bir çalışma biçimi iken, günümüzde emek yoğun üretimin yerini teknoloji yoğun

Çalışma düzeninin alması ile birlikte çıraklar basit teknolojik aletleri kullanan ‘vasıfsız ve ucuz işgücüne’ dönüştüğüne” dikkat çekmektedir (DİSK/Genel-İş Sendikası Raporu 2017: 5- 6).

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü (DİSK- AR)’nn Türkiye’de ocuk İşiliğ Gereğ Raporu’na göre okula gitmeyen çocukların haftalık çalışma süresi 54 saati bulmaktadır (DİSK-AR Raporu,2015).

Kalkınma Atölyesi’nin Saniye Dedeoğlu ve Sinem Bayraktar tarafından hazırlanan ‘Yoksulun Umudu ocuk: Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve ocuk İşiliğ Araştırması ocukların okullaşma oranlarına yönelik çeşitli veriler sunmaktadır. Araştırma raporunun sonucuna göre araştırma kapsamındaki Suriyeli ocuklar neredeyse hiç okula gitmemekte, Türkiyeli ocukların ise çok azı okula devam etmektedir. Adana ve Şanlıurfa’da yapılan araştırmaya katılan 1760 kişinin 991’i ocuk ve bu çocukların 769’u zorunlu eğitim çağında olduğ fakat 6-17 yaşları arasındaki çocukların sadece yüzde 26’sı ilköğretim ğrencisi olduğ belirtilmiştir. Bu oranın yüzde 97’sinin Trkiyelilerden, yüzde 3’ünün Suriyelilerden oluştğ belirtilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, çocuklar, aile bütçesine katkı vermek ve borçları ödemeye yardımcı olmak için çalışmaktadırlar (Dedeoğlu ve Bayraktar, 2019: 17).

Türkiye’de ocuk işçiliğinin durumu bu şekilde seyrederken veriler sonucunda anlaşıldığı gibi göçmen ocuk emeğinin varlığı bu durumu daha kötüye götürmektedir. Göçmen olmanın verdiğ dezavantajların üstüne küçük yaşlarda çalışma hayatına girmiş olmak göçmen aile ve çocukları için, özellikle çalışma hayatında, bir çok zorluğ beraberinde getirmektedir.

Yaşam hakkının ihlal edildiğ ya da insanlık onuruna yakışmayacak koşullardan sıyrılmak için gce mecbur kalan kesime çocuklar da katılmaktadır. Yalnızca ebeveynleri ile değil yalnız başına da g eden çocuklar da bu insan hareketliliğinin bir öznesidir. Gce katılan 18 yaşın altındaki herkes göçmen çocuktur (Topçuoğlu, 2015: 118-119).

Çocuklar göç etmeden önce besinsiz kalma, şiddet, toplumsal baskı gibi yaşamlarını sıkıntıya sokacak birçok etmen ile karşılaşp göçe mecbur kalmaktadır. Yalnız göç etme süreçleri de bir hayli zor ve ağır koşullarda gerçekleşen çocuklar bu süreçte eğitimden mahrum kalma, insan ticaretine maruz kalma, cinsel istismar gibi bir çok kötü koşullar ile de karşılaşmaktadırlar (Kireçdağ, 2016-2017: 30). Ulaşılmak istenilen bölgeye varıldığında da çocukların sorunlarının bittiğini söylemek doğru olmayacaktır. Göç edilen ülkede dil bilmeme, kültürel farklardan dolayı yaşanan entegrasyon sorunu, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinde çalışmak zorunda kalmak gibi daha birçok sorun ile karşı karşıya kalmaktadır (Topçuoğlu, 2014: 88).

Göçmen emeğini Türkiye özelinde değerlendireceğimiz için son dönemlerde emek piyasasında önemli yer tutan Suriyeli göçmen emeğine özellikle değinmekte fayda vardır.

III. TÜRKİYE'DE GÖÇMEN ÇOCUK İSTİHDAMI

Türkiye'nin göçmen emeği ile tanıştığı ve bu doğrultuda yoğun olarak göçmen emeği üzerine yapılan çalışmaların ortaya çıkışının oldukça yeni bir tarihi bulunmaktadır (Lordoğlu ve Müftüoğlu, 2018: 57). Bu durumun temel nedenlerinden biri tarih boyunca farklı göç dalgaları ile karşı karşıya kalan bir ülkenin, özellikle son yirmi yıllık dönemimde göçmen emeğinin çalışma amacıyla ülkeye girmiş olmasıdır (Lordoğlu ve Müftüoğlu, 2018: 57). Özellikle son dönemlerde yaşanan siyasi gelişmeler ile beraber Suriye'den Türkiye'ye geçici koruma statüsünde bir çok sığınmacı Türkiye'ye gelmiştir. (Lordoğlu ve Müftüoğlu, 2018: 63). Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli sayısı Eylül tarihi itibarıyla bir önceki aya göre 16 bin 309 kişi artarak toplam 3 milyon 666 bin 59 kişi olmuştur (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Türkiye'de geçici koruma altında olan ve çalışan Suriyeli çocuk emeği ile ilgili kesin kanıtlara ulaşmak her ne kadar zor olsa da yapılan gözlemler bu çocukların çocuk işçiliği açısından en kötü koşullarda ailelerine ekonomik destek amaçlı çalıştıklarını göstermektedir (Soyalp, 2016: 14). Toksöz, Erdoğan ve Kaşka'nın (2012) Suriye göçünün ilk aşamalarında yaptıkları çalışma sonucu görüyoruz ki Suriyeli sığınmacılar en düşük ücret ile çalışan en genç göçmen emeğini oluşturmaktadır.

Suriyeli göçmenler üzerine yapılan bir çok çalışma, Suriyeli göçmenlerin çalışma koşullarının ve yaşam biçimlerinin ne denli zor olduğuna dikkat çekmektedir. Örneğin 2016 Antakya’da yaşayan Suriyeli çocuklar üzerine yapılan bir çalışmada çocukların %80’nin 12 saat çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır (Kireçdağ, 2017: 29). Yine 2016 Kilis’te yapılan bir çalışmada göçmen çocukların kayıt dışı olarak düşük ücretlerle 8-9 saat çalıştırıldıkları sonucuna varılmıştır (Harunoğulları, 2016: 48). Suriyeli göçmenlere yönelik bir çok çalışma incelendiğinde çalışma şartlarının zor olduğu, düşük ücretlerle ve kayıt dışı sonucuna varılmıştır.

Bu şartlarda Suriyeli göçmen ailelerin büyük çoğunluğu maddi yetersizlik nedeniyle çocuklarının çalışmasını kabul etmektedir.

Tablo 4
Cinsiyet ve Yaş Bazında Türkiye’deki Suriyeli Sayısı-2019

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	287,699	268,667	556,366
5-9	255,113	240,218	495,331
10-14	200,21	185,212	385,233
15-18	151,335	123,552	274,887
Genel Toplam	894,357	817,649	1.711,817

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı.

Görüldüğü üzere Göç İdaresi 2019 verilerine göre Suriyeli göçmenlerin 1.711,817’si 18 yaş altı çocuklardan oluşmaktadır. Bunlardan yaşları 15-18 arasında olan 274,887 kişi bulunmaktadır.

Bu yaş grubundaki çocuklar emek piyasaları açısından potansiyel çocuk işçileri oluşturmaktadır (Lordoğlu ve Aslan, 2018:722).

Suriyeli çocuk işçilerin işgünü piyasalarına katılma oranlarına ilişkin sayısal verilere sahip olmasak bile bu çocukların enformel sektörde güvencesiz çalıştıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Yapılan bir çok çalışma sonucu göstermektedir ki yetişkin işçiler gibi çocuk işçiler de kayıt dışı, sigortasız çalıştırılmaktadır ve aldıkları ücretler de akranlarına ve yaptıklarını işin karşılığına göre son derece düşüktür. Bu koşullarda çalışmayı kabul etmelerinin arka planında ise ailelerinin bu gelire ihtiyaçları

olduğu gerçeği yatmaktadır. Suriyeli göçmen çocuklara ilişkin yapılan çalışmalar doğrultusunda görmekteyiz ki çocuklar küçük işyerlerinde hizmet işlerinde, küçük üretim alanlarında çalışmakta ve cinsiyetlerine göre farklı işler yapmaktadırlar (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 722).

Suriyeli göçmenlerin çalıştıkları iş alanları, bölgelere göre değişiklik göstermek ile beraber daha çok tarımda mevsimlik geçici işlerde yoğunlaştıkları, kentlerde ise çok fazla sermaye gerektirmeyen bağımsız işler (küçük esnafa yardım, çöp toplama, pazarcılık vb) yaptıkları ve ücretli olarak tekstil ve dokuma sanayiinde çalıştıkları, oto tamirciliği, hamallık, boya badana işleri gibi başlangıçta kalifiye emek gerektirmeyen işler yaptıkları ve yine inşaat sektöründe çeşitli işlerde çalıştıkları görülmektedir. Çocukların da bu işlere benzer işlerde çalıştıkları gözlenmektedir (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 717).

Dolayısıyla , Suriyeli göçmen çocuklar genellikle ailelerinin içinde bulunduğu ekonomik koşullardan dolayı çalışma hayatına dahil olmaktadır. Bu koşullar aynı zamanda çocukların eğitimini de engellemektedir (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 171).

Seyhan Belediyesi'nin Çukurova Üniversitesi, Türk Tabipleri Birliği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ortaklığında Çukurova Kalkınma Ajansı'nın desteği ile Mayıs-Temmuz 2015 aylarında yürüttüğü proje kapsamında hazırlanan 96 mahallede 2800 Suriyeli sığınmacının durumunu gösteren “Adana Seyhan'daki Sığınmacılar: Durum Tespiti ve Acil Çözüm Önerileri” raporunda Suriyeli sığınmacı nüfusun % 43,46'sı 0-17 yaşında bulunduğu ve 5-17 yaşında okul çağındaki çocuk oranı %32,46 olduğu tespit edilmiştir. Okul, daha doğrusu Suriyelilere yönelik okulların sadece birkaç okulla sınırlı olması okullaşma eksikliğinin en temel sebebi. İkincisi ise maddi sebepler yani çok zor şartlarda yaşamlarını idame ettirdikleri belirtilmiştir (Seyhan Belediyesi, 2015).

Günlük çalışma süreleri 12-14 saati bulmakta ve çok düşük ücretlerde çalışmaktadırlar. İşveren açısından ucuz işgücü olan bu çocuklar aynı zamanda yerli işçilerce kendilerine rakip olarak görülmektedir. Burada üzerinde durulması gereken konu şudur ki dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de son zamanlarda artar

göç ile beraber oluşan ve gittikçe artmakta olan göçmen işçiler ile yerli işgücü arasındaki rekabetin sorumlusunun göçmen işçiler olması mümkün değildir. Ancak bu algı yerli ve göçmen işçiler arasında çatışmaların artmasına sebep olmaktadır (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 722).

Çocuk emeği Suriyeli çocuk özelinde görüldüğü üzere ucuz emek olması ve aynı zamanda itaatkar olması nedeniyle bir çok sektörde istismar edilmektedir. Bu nedenle işveren açısından göçmen çocuk emeği- örnek olarak Suriyeli çocuklar- yüksek oranda tercih edilmektedir. Bu durum göçmen çocuk emeğinin çocukluklarını yaşamak konusunda eksiklik yaratmakta, başarılarına, zihinsel ve fiziksel gelişimlerine zarar vermekte ve saygınlıklarını azaltmaktadır (Kireçdağ, 2016-2017: 31). Tüm bu değerlendirmeler gösteriyor ki göçmen çocuklar yaşam ve emek sömürüsü bakımından göçün en karanlık yüzü ile karşı karşıya kalan kesimlerinden biridir.

IV. TEKSTİL SEKTÖRÜNDE ÇOCUK EMEĞİ VE GÖÇMEN ÇOCUK İŞÇİLER

Temel olarak dokunmuş kumaş anlamına gelen tekstil terimi çoğul olarak kullanıldığında elyaf, fitil, doğal ya da el yapımı iplikleri ve bunların hammadde olarak kullanıldığı pek çok ürünü de içerir. Tekstil sektörü, çeşitli lif türlerinin önce iplik haline getirilmesi, ardından da belirli desenlerde ve renklerde birleştirilmesi sayesinde kumaş ve nihai ürün elde edilmesi aşamalarından oluşan dünyadaki en eski üretim faaliyetlerindendir (Erden, 2006:5). Tekstil ve hazır giyim sanayi tarih boyunca dünyada en büyük gelir getiren sektörlerden biri olmuştur (Aydoğdu, 2012: 4).

Yapılan çeşitli arkeolojik kazılar sonucu anlaşılmaktadır ki Anadolu’da Antik Çağ’dan beri dokuma yapılmaktadır. Avrupa’da tekstil sektörü gelişmiş, Osmanlı’nın yükselme dönemine geçişiyle birlikte ise Anadolu tekstil ve tekstil üretiminin merkezi haline gelmeye başlamıştır (Yılmaz, 2015: 80). Çin’den başlayarak Avrupa içlerinde sona eren “İpek yolu” üzerinde çok önemli bir konumda bulunan Anadolu, gelişmiş sanayisi ile Avrupalı tüccarlara iyi bir arz kaynağı oluşturmuştur (Erden, 2006: 19).

Ancak Avrupa’da meydana gelen Sanayi Devrimi ile birlikte sanayi ülkelerinde teknoloji de suni elyaf üretimiyle hızla gelişmeye başlamıştır. Nihayetinde bu durum 19. yüzyılın sonunda Osmanlı’nın sektörde yavaşlamasına neden olmuştur. Cumhuriyet yıllarında ise tekstil sektörü, devletin teşvik politikalarıyla gelişimini devam ettirmiştir. Bu gelişim esnasında Sümerbank’ın kurulması da büyük bir atılım olarak değerlendirilmiştir (Sunal, 2007: 81).

Gelişmiş ülkelerde hızla ilerleme kaydeden tekstil ve hazır giyim sektörü; üretim maliyetlerinin yükselmesi, istihdam kısıtları gibi nedenlerle 1970’den itibaren gelişmekte olan ülkelere kaymaya başlamıştır (Yılmaz, 2015:81). Türkiye’de de serbest piyasa ekonomisine dayalı dışa açılma ve ihracatı teşvik politikaları beraberinde - özellikle 80’li yılların ikinci yarısından sonra- hazır giyim ve tekstil ihracatında önemli oranda artışa sebep olmuş ve tekstil, ihracatın en önemli kalemi haline gelmeye başlamıştır. 90’lara gelindiğinde ise sektörün toplam ihracat içindeki payı %40 seviyesine kadar çıkmıştır (Yılmaz, 2015).

Böylelikle Türkiye 1970’lerde sadece ham pamuk ihraç ederken 1990’larda Avrupa’ya en büyük hazır giyim ve tekstil ihracatçılarından biri konumuna yükselmiştir. Tekstil ve Hazır giyim Anlaşması gereği ticaret kotalarının kaldırılması 2005 yılı başında uygulamaya geçmiştir. Bunun sonucu olarak uluslararası pazarlarda rekabetin arttığı yeni bir dönem başlamıştır. Bu döneme kadar düşük maliyetli ürünler bazında rekabet etmeye çalışan Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörleri geleneksel ve basit ürünlerle rekabet etmek yerine, yüksek katma değerli tekstil ürünleriyle ve hazır giyimde markalaşma yolunda ilerlemeye başlamışlardır. Dünya tekstil ve hazır giyim ihracatındaki payı ve aynı zamanda Türkiye toplam ihracatındaki payından dolayı sektör bugün ülkenin temel sanayilerinden biri olarak kabul edilmektedir (İAOSB Haber Dergisi, 2012).

Yapısal anlamda değerlendirecek olursak tekstil ve hazır giyim sektörü imalat sanayi içerisinde kayıt dışı istihdamın en yaygın olduğu sektör olarak tarif edilebilir. Üretimin yüksek teknoloji düzeyi gerektirmemesi sektörün özellikle geç sanayileşen ülkeler için ana sektörlerden biri olarak işlev görmesine yol açmaktadır (Erol ve diğ., 2017:16). Bu anlamda değerlendirdiğimizde tekstil ve hazır giyim sektörü üretim ve

tüketimin mekânsal dağılımı açısından en küresel sektörlerden biridir. Bugün küresel firmaların başat rol oynadığı tekstil ve hazır giyim sektöründe imalatın büyük kısmı üçüncü dünya ülkelerinde yapılmaktadır (Danış, 2018).

Tekstil ve hazır giyim sektörünün az gelişmiş ülke ve bölgelere bir diğer deyişle çevre ülkelere kayması bir zincir şeklinde ele alınmaktadır. Merkez ve çevre ülkeler arasında yerel küçük üretim birimleri aracılığıyla fason bağ kurulmaktadır. Bu bağda zincirin en güçlü halkasını genellikle merkez ülkeler ve çok uluslu şirketler oluşturmaktadır. Hammadde ve ucuz işgücü ihtiyacını karşılamak için çevre konumundaki ülkelerin işletmelerini kullanmaktadırlar. Bu işletmeler ise aynı ülke içinde kendi ucuz işgücü ihtiyacını karşılamak için enformel yollara başvurlar. Merkez ve çevre ülkeler arasındaki bu ilişki, çevre ülkelerde birbirine bağlı, birbiri ile ilişkili fasonluk yapan küçük ve orta ölçekli firmalar ağının bulunduğu endüstri bölgeleri yaratır. Bu bölgede zincirin en son halkasını ise sigortasız, düşük ücretle ve yarı zamanlı çalışan işçilerden oluşmaktadır (Şahin, 2013: 17).

Kapitalist dünya ekonomisine eklemlenmeyi oluşturan bu zincir ile az gelişmiş ülkelerin ucuz, güvencesiz ve örgütsüz emek yoğun sektörü küresel şirketlerin birikim stratejisinin önemli bir parçasını oluşturur. Bu doğrultuda küresel şirketler yatırımlarını emeğin bol ve ucuz olduğu ülkelere kaydırırlar (Kaya, 2018: 1506).

Naomi Klein bu durumu, “Göçmen Fabrikalar” olarak isimlendirmektedir. Sanayiler yükselen ücretlerden, çevre yönetmeliklerinden ve vergilerden hızla kaçtıklarından fabrikaların da taşınabilir olduğuna dikkat çekmiştir (Klein, 2012: 244 akt Kaya, 2018:1506). “Yeni uluslararası işbölümü” yaklaşımı bu durumu, imalatın ileri kapitalist ülkelere ucuz işgücüne ve düşük vergilere sahip gelişmekte olan ülkelere kayması olarak açıklamaktadır. Ayrıca ikili işgücü piyasaları kuramına göre, ülkeler içinde işgücü piyasaları formel ve enformel olarak ayrılırken ikinci grupta sömürüye daha açık göçmenler, kadınlar ve çocuklar yer alıyor. Bu enformel işgücünü oluşturanlar kırılgan ve zayıf sosyoekonomik durumlarından dolayı mevcut işgücü piyasasından daha düşük ücretlere, daha uzun saatler çalışmaya mecbur kalıyorlar (Danış, 2018). Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için işgücü maliyetlerinin düşük tutulması tekstil firmalarının piyasadaki aşırı rekabet koşullarına uyum

sağlayabilmelerinde önemli bir avantaj sağlamaktadır (Suğur, 2005: 60). Tekstil sektöründe kayıt dışılık yaklaşık %80 düzeyindedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Temmuz 2019 tarihli verilerine göre tekstil işkolunda 1.092.376 kişi çalışmaktadır. Bu sayı içinde 559,299 sendika üyesi bulunmaktadır ve sendikalaşma oranı %9,12'dir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2019). İşçi sendikalarının örgütlendiği işyerleri kayıt altına girmekle mükelleftir (Engin, 2003)Bu nedenle tekstil sektörü, dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de genelde sendikasız işçi çalıştırmaktadır. Bu durum tekstil firmalarında çalışanların sendikasızlaştırılması politikası ile genellikle asgari ücretle işçi çalıştırılmasına, bu yolla üretim maliyetleri içinde işgücü maliyetlerini en aza indirebilme olanağı sağlamaktadır (Suğur, 2005: 60).

Yapılan birçok araştırma göstermektedir ki tekstil ve hazır giyim sektöründe işgücü hiyerarşisinin en alt katmanında kent yoksulları ve göçmenler görülmektedir. Bu göçmenlerin bir kısmı son yirmi beş yılda değişik göç dalgaları ile gelen yabancı göçmenlerden oluşmaktadır (Danış, 2016: 565). Tekstil ve Hazır Giyim sektöründeki tüm çalışanların maruz kaldığı düşük ücretler ve zorlu çalışma koşullarına ek olarak yabancı işçiler çalışma izinlerinin olmaması sonucu yerli işçilere oranla çok daha fazla sömürülmeye maruz kalmaktadırlar. Bu durumda yabancı işçiler sektörde daha kırılgan bir konumda bulunmaktadır (Şenses, 2015). Daha önce Azeri, Afgan, Özbek gibi birçok farklı milletten göçmenin çalıştığı sektörde son dönemlerde ağırlıklı olarak Suriyelilerin çalıştığını görmekteyiz (Danış, 2016: 565).

Ağırlıklı olarak küçük işletmelerde istihdam olanağı bulan Suriyelilerin bir kısmının büyük işletmeler ve birimlerde çalıştığı da gözlemlenmiştir. Tekstil sektöründeki büyük işletmelerde Suriyeli istihdamına dikkat çekmek amacıyla İngiltere'de bulunan İş ve İnsan Hakları merkezi adlı kuruluş 2015 yılında bir çalışma yaparak birtakım veriler ortaya koymuştur. Bu çalışma sonucunda ortaya çıkan veriler bize göstermektedir ki önemli markaların bir kısmı birinci derece tedarikçilerinde Suriyeli çalıştırmaktadır. Rapora göre, dünya ölçeğinde üretim yapan tekstil firmalarından dördünün birinci derece tedarikçilerine ait birçok sayıda fabrikada Suriyeli işçi çalışmaktadır. Tespit edilen 16 fabrikada Suriyeliler kayıtsız olarak çalıştırılırken, iki markaya mal üreten üç fabrikada ise çocuk işçi çalıştırıldığı

bildirilmiştir. Tekstil sektörü, aşağıya doğru bir dizi tedarik zincirinden meydana gelmektedir. Sektörde büyük işyerleri yanı sıra küçük işletmeler bazında çalışma oldukça yaygındır. Bu nedenle, Suriyelilerin birinci derece tedarikçilerde bile çalıştırılıyor olması aslında daha alt düzeydeki çeşitli tedarikçilerde çok daha fazla sayıda Suriyelinin çalıştırıldığını varsaymamız için güçlü bir göstergedir (Kaygısız, 2017: 11).

Suriyeli ailelerin ciddi bir kısmı maddi yoksulluk nedeniyle çocuklarının çalışmasını kabul etmekte ve hatta teşvik etmektedir. Yetişkinlere benzer şekilde çocuklar da son derece kötü koşullarda çalışmaktadır. Yapılmış olan saha çalışmalarının birinin sonucunda elde edilen veriler göstermektedir ki İstanbul’da yaşayan ve okuldan sonra çalıştığı tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışan çocukların (13.00-20.00 arası) her biri haftalık 150 TL alıp hem zor şartlarda çalışmakta hem de işyeri sahibi tarafından şiddet görmektedirler. Yapılan bir çok çalışma sonucu elde edilen veriler Türkiye’de Suriyeli çocuk işçilerin son derece kötü şartlarda çalıştıklarını göstermektedir (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 722). Her ne kadar Suriyeli çocuklara yönelik yeterli oranda resmi veri olmasa da beyana dayalı kanıtlar ve yapılan çalışmalardaki gözlemler Suriyeli çocukların çocuk işçiliğinin en kötü hali olarak tabir edebileceğimiz koşullarda çalıştıklarını ve Suriyeli ailelerin ekonomik zorluklarla mücadele etme yollarından en yaygın olanının çocuklarını çalıştırmak olduğunu göstermektedir (Soyalp, 2016: 13). İstanbul’un 6 ilçesinde yaklaşık 744 bireyi barındıran 124 Suriyeli hane ile Hayata Destek Derneği’nin yürüttüğü bir proje sonucunda elde edilen bulgular sonucu, çocukların çalıştığı sektörler arasında –özellikle Avcılar, Küçükçekmece, Ümraniye gibi yerlerde- tekstil sektörünün önemli olduğu ve öncelikli olarak karşılaşılan sektör olduğu görülmüştür. Araştırma sonucu edinilen bilgiler tekstil sektörünün çalışma şartları açısından da birtakım bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler ışığında tekstil atölyelerinin aydınlatmanın olmadığı, tacizlerin olduğu, insani çalışma koşullarından mahrum birçok olumsuzluğun yaşandığı ve çalışma ve sağlık açısından pek uygun sayılmayacak ortamlar olduğu görülmektedir (Kaya, 2016: 27).

Yine Nihat Kireçdağ’ın 2016 yılında Suriyeli çocuklar üzerine Antakya’da yaptığı alan araştırması tekstilde çalışan Suriyeli çocuk işçiler ile alakalı birçok veriye

ulaşmamıza yardımcı olmaktadır. Suriyeli ocuk işçilerin ücretleri incelendiğinde görüşmecilerin yarısının haftalık 50 TL altında ücret aldığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan tekstil atölyesi patronu, ocuk işçi alıştırma sebebi olarak ucuz işgücü olmasına vurgu yapmıştır. Atölye sahibi Türkiyeli overlokçu ve makineci işçilere aylık ödediği miktarın toplamda 6.400 TL iken Suriyeli 14-15 yaşındaki çocukları çalıştırmaya başlamasıyla aynı işe ödediği ücretin aylık 1720 TL'ye tekabül ettiğinden bahsetmiştir (Kireçdağ, 2016: 34). Dolayısıyla karını maksimize etmeye çalışan işveren Suriyeli ocuk çalıştırmasının sebebinin temelde ucuz emek olması olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

alışan ocukların tamamı yetişkinlerin yaptığı işi yapmakta fakat daha düşük ücret ile çalışmaktadır. Bu ocuk istihdamının tercih en temel sebeplerinden biridir (Kireçdağ, 2016: 34).

Yetişkin işsizliğindeki artış, geçim kaynağının yeterli olmaması, kayıt dışı ekonominin, eğitim sistemi ve mülteciler/göçmen emeğinde ki artışlar işçiliğin de artmasına sebep olmaktadır. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde sermaye ocuk emeğine daha da çok yönelmekte ve daha ucuz, güvencesiz ve 'uysal' emek olan ocuk emeği işverenlerin tercih sebebi olmaktadır (İş Sağlığı ve İş Güvenliği Merkezi, 2019). Bu bağlamda tekstil sektörü, kayıt dışı istihdamın yüksek olması, çalışma saatlerinin esnek olması, üretimin emek yoğun nitelikli olması ve İstanbul'daki büyüklüğü açısından Suriyeli mültecilerin Türkiye'de emek piyasasına eklenme deneyimini anlamak ve Türkiyeli işçilerle emek sürecindeki etkileşimlerini irdelemek ve açıklamak için işlevsel inceleme alanı oluşturmaktadır (Mutlu ve diğ., 2018: 88-89). Bu anlamda bir sonraki bölümde İstanbul ağlayan bölgesi tekstil sektöründe alışan Suriyeli ocuk emeği tartışılacaktır. Böylelikle bu bölüm, sektördeki Türkiyeli ve Suriyeli ocuk işçilerin çalışma deneyimlerine, Suriyeli ocuk işgücünün sektöre katılımda etkili olan etkenlere, bu katılımın ücretler üzerindeki etkisine yönelik algıları tartışmayı hedeflemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEKSTİL SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN SURİYELİ ÇOCUK İŞÇİLER: ALAN ARAŞTIRMASI YÖNTEMİ VE ELDE EDİLEN BULGULAR

I. ALAN ARAŞTIRMASININ AMACI VE ARAŞTIRMA SORUNSALI

2011 yılı Mart ayı ile beraber başlayan Suriye’deki iç politika karışıklar, istikrarsızlıklar ve savaş Suriyelileri güvenli bölge arayışına sürüklemiştir. İç savaş nedeniyle yapılan bu göç Türkiye’ye cumhuriyet dönemi boyunca yapılan en büyük göç olma özelliğini kazanmıştır (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 716). Bu konuda yapılan çalışmaların birçoğu göçmenlerin geliş nedenleri, Türkiye’yi tercih etme sebepleri, çalışma hayatları ve yaşam koşulları üzerinde şekillenmiştir. Bu noktada Türkiye’ye yapılan göç süreci konuya ilişkin çeşitli araştırmalara konu olmuştur.

Bu çalışmanın amacı ise bahsi geçen Suriye göçü ile beraber çalışma hayatına entegre olan Suriyeli göçmen çocuk işçilerin var olan çalışma koşullarına yönelik çocukların gözünden çeşitli veriler toplamak ve Türkiye’de işgücü piyasasına dâhil olan göçmen çocuk işçilerin tekstil sektöründeki çalışma koşullarını değerlendirmektir.

Yapılan bu göçü Türkiye açısından her ne kadar Türkiye’ye gelişleri ve kalışları belgeli olsa da tamamına yakınının çalışma izinleri olmadan emek piyasasına dahil olması bağlamında düzensiz emek göçü olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu noktada çalışmamız kapsamında değerlendirdiğimiz tekstil sektörünün ihtiyaç duyduğunda istihdam ettiği düzensiz emek olan göçmen çocuk işçilerin düşük ücretler, uzun çalışma saatleri ile kötü koşullarda çalışarak Türkiye’de işgücüne dahil olmaları araştırmanın ana sorunsalını oluşturmuştur.

II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE KISITLARI

Alan araştırması, İstanbul Çağlayan’da tekstil sektöründe çalışan çocuk işçiler ile yapılmıştır. Uygulama alanı olarak İstanbul’un seçilmesinin nedeni Türkiye için ekonomik merkez olma özelliğini taşımasıdır. İç göç için önemli bir çekim noktası olan

İstanbul'un dış göç içinde önemli bir varış noktası olduğu ve düzensiz göçmenlere ev sahipliği yapma konusunda Türkiye'de önemli bir il olduğu bilinmektedir (Kara, 2014:57). Çalışmamızın yöntem kısmında üzerinde duracağımız üzere Çağlayan İşçi Derneği bağlantılı anahtar kişinin (contactperson) kolaylaştırıcı rolü sebebiyle de çalışma İstanbul/Çağlayan semtinde yürütülmüştür.

Alan araştırmasının olarak tekstil sektörüne önderlik eden birçok ilde yapılması elbette elde edilecek bulguları zenginleştirecektir fakat zaman ve maliyet problemi nedeniyle alan araştırması yalnızca İstanbul'da yapılmıştır ancak Türkiye'deki diğer tekstil işletmeleri açısından da önemli ipuçları verecek bir şehirdir.

Tekstil sektörü, kayıt dışı istihdamın yüksekliği, çalışma saatlerinin esnekliği, üretimin emek yoğun niteliği ve sektörün geneli içinde İstanbul'daki büyüklüğü açısından Suriyeli mültecilerin Türkiye'de emek piyasasına eklemlenme deneyimini anlamak ve Türkiyeli işçilerle emek sürecindeki etkileşimlerini irdelemek ve açıklamak için işlevsel bir inceleme alanı oluşturmaktadır (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 716).

Tekstil sektörü bu enformel yapısı nedeniyle devamlı olarak göçmen işçilerin ve çocuk işçilerin istihdam edildiği önemli bir alan olmuştur. Sermaye birikimi açısından önemli bir alan olmasıyla beraber güvencesiz ve enformel bir alan olma özelliğini hala korumaktadır. Özellikle merdiven altı, kolay ulaşılabilir ve güvencesiz bir yapıya sahip olması nedeniyle göçmen çocuk istihdamında da önemli bir sektör halini almıştır. Dolayısıyla göçmen çocuk işçilerin -özellikle Suriye göçü ile beraber- tekstil sektörünün emek sömürsünde ciddi oranda yer alıyor olması ve çocukların bu alanda önemli bir istihdam grubu oluşturması çalışmanın bu sektörde yürütülmek istenmesinin önemli nedenlerinden biridir.

Bu doğrultuda ailelerinin ve kendilerinin onayı alınarak ve çocuklar ile görüşmenin gerektirdiği etik kurallar da gözetilerek ulaşılan 18 yaş altı tekstil sektöründe çalışan 12 Suriyeli göçmen çocuk ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE VERİ TOPLAMA SÜRECİ

A. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Uluslararası öncelikle göç edenlerin farklı gruplar olması, göç nedenlerinin değişkenlik göstermesi ve bu hareketliliğin çeşitli bağlamlar içinde ortaya çıkması sebebi ile yalnızca bir sınır geçme hareketi olmaktan ibaret olmayan göçün, farklı boyutlarını, ilişkilerini ve gerçek dinamiklerini ele almayı ve incelemeyi gerektiren bir olgudur. Bu doğrultuda göç çalışmaları yöntemsel açıdan incelendiğinde birkaç farklı yönelimden bahsetmek mümkündür (Kümbetoğlu, 2016: 49-50).

- a) Göç olgusunun sonuçlarını ve nedenlerini araştıran ve bu bağlamda göçün makro düzeydeki dinamiklerini ortaya koymayı hedefleyen çalışmalar
- b) Göçü yaşayanların, göç deneyimine ve bu doğrultuda bu deneyimin bireyin hayatındaki anlamına ilişkin mikro düzeydeki ayrıntıları ortaya koymayı amaçlayan çalışmalar

Bu iki yönelimin dışında göçün kapsamı, hacmi, dönemi gibi çeşitli faktörlerin etkileri ile çeşitli gruplara ayrılacak yönelimler de mevcuttur. Bu çalışmalar bir yandan bir değişim incelemesi iken diğer yandan yeniden uyum ve kültürel bütünleşme incelemeleri sayılabilmektedir (Kümbetoğlu, 2016: 50).

Göç çalışmalarında uzunca bir zamandır araştırma konusu ve amacına bağlı olarak niteliksel yöntem kullanılmaktadır. Göç olgusunun bireylerin hayatlarını ne denli etkilediği, hangi süreçlerden geçildiği ve bugün hangi sürece dâhil oldukları araştırılırken kanıtlar değil kesitler sunmak ve ayrıntıları göz önüne seren kişisel deneyimlerin yorumlanması esas bu alandaki niteliksel araştırmaların özünü oluşturmaktadır. Göç araştırmalarında niceliksel yöntemler ile oluşturulan bilgiler ise daha çok tamamlayıcı niteliktedir (Kümbetoğlu, 2016: 59-61). Dolayısıyla niteliksel yöntem ile göç süreci ve göç sürecindeki kişilerin hayatlarına ilişkin çeşitli verilere ulaşmak mümkündür.

Çalışma kapsamında aktarılacak bilgilerin gerek görüşme yapılan bölgede çalışan tüm göçmen çocuk işçileri gerekse de göçmen çocukların çalıştıkları işyerlerini temsil edici nitelikte olmadığını söylemekte yarar vardır. Görüşme yapılan bölgede birçok tekstil firmasının göçmen çocuk çalıştırdıkları aşikârdır. Fakat elde edilen bilgiler bölgenin tamamında faaliyet gösteren tekstil firmalarında çalışan tüm göçmen çocuk işçilere genellenemez. Yapılan görüşmeler işyerlerindeki göçmen çocuk emeğine ilişkin perspektifin anlaşılmasına yöneliktir. Bilindiği gibi niteliksel araştırma, genellemelere ulaşmayı değil, eğilimleri tespit etmeyi hedefler.

Çalışmamızın çocuklar ile gerçekleştirilmiş olması ve çocuk olmalarının yanına eklenen savaş psikolojisi ile mücadele ediyor olmaları çalışmamız kapsamında etik kuralların titizlik ile yerine getirilmesini gerekli kılmıştır. Bu kapsamda alan araştırması çerçevesinde çocuklar ile yapılan görüşmeler Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden pedagojik formasyon eğitimi almış olan tez Danışmanım Dr. Miriş Meryem Kurtulmuş birlikte aşağıda bahsi geçen etik kuralları gözetilerek yürütülmüştür.

B. ÇOCUKLARIN DAHİL OLDUKLARI ARAŞTIRMALARDA ETİK SORUNU

Çalışma kapsamında, görüşmecilerin göç sürecindeki kişiler olmasının yanında çocuk oldukları gerçeği sahada özel bir hassasiyet ve ehliyet gerektirmiştir. Günümüzde çocukların ve gençlerin görüşlerini ortaya koyan araştırmaların değerine ve meşruiyet önem verilmektedir. Çocukların konu edildiği araştırmalar çocukların yaşamlarını anlama konusunda büyük önem arz etmektedir. Araştırmada çocukların varlığı, deneyimleri ve bakış açılarına yer vermek araştırmaya doğru ve özgül bilgi katmakta ve bu bilgi elde edilen bulguların geçerliliğini ve değerini artırmaktadır. Çocukların bir araştırmada yer almaları, kendilerini etkileyen pratiklere katılma haklarının güvence altına alınması açısından büyük önem taşımaktadır (Graham, Powell ve Taylor, 2013: 13).

Bu bağlamda Uluslararası Çocuk Merkezi (UÇM) çocukların haklarının korunması çocuklar için ve çocuklar ile beraber yapılan çalışmaların etik ilkeler ile gerçekleştirilebilmesini sağlamak üzere araştırmacılara yardımcı olması açısından

Çocukların Katılımı ile Yapılan Araştırmalarda Gözetilecek Etik Kurallarını (ERIC, The Ethical Research Involving Children) bir araç olarak sunmuştur (Graham, Powell ve Taylor, 2013).

ERIC projesi temelinde çocukların yer aldığı araştırmaları yapanların dikkat etmesi gereken hususları 3 maddede bir araya getirmiştir.

- Saygı
- Yarar
- Adalet

Bu maddelerden ilki olan saygı ile söz konusu olan çocuklara yeterli değerin verilmesi, yaşadıkları koşulların dikkate alınması ve saygınlıklarının gözetilmesidir. Araştırmalarda çocukların bilgiye dayalı onaylarının alınması, çocuklara yönelik bu saygıyı sergilemenin önemli bir yoludur (Graham, Powell ve Taylor, 2013: 14).

İkinci madde olan yararlı olma ilkesi “zarar vermeme” ve “yarar sağlama” biçiminde iki bileşen olarak değerlendirilmektedir. Zarar vermeme ilkesi ile araştırmacılardan çalışma kapsamındaki çocuklara zarar verme ve incitme gibi hususlara yönelik özen ve dikkat talep eder. Yetişkinlerle çocuklar arasındaki güç eşitsizlikleri nedeniyle zarar vermeme ilkesinin çocuklar ile yapılan araştırmalarda özel önemi olmalı ve araştırmalar yöntemsel ve etik açıdan sağlam, titiz, uygun ve etki yaratıcı nitelikte olmalıdır. Yarar sağlayan ilkesi çocukların iyi olma hallerini geliştiren eylemlerin karşılığıdır. Özetle araştırmacının çocukların statüsünü, haklarını ve/ya iyi olma hallerini daha ileriye götüren araştırmalara yönelme yükümlülüğüdür (Graham, Powell ve Taylor, 2013: 13).

Adalet ilkesi ise araştırmacıların, araştırma kapsamındaki çocuk/yetişkin ilişkisine içsel güç farklılıklarını göz önünde bulundurmalarını gerektirir. Çocukların görüşlerinin saygıyla dinlenmesi, bu görüşlere gerekli ağırlığın tanınması ve söylediklerinin karşılığının verilmesi, araştırmadan hakkaniyetli sonuçlar çıkmasını kolaylaştırmanın bir parçasıdır. Tüm bu konular, araştırma projesi ile daha geniş anlamda siyasal ve toplumsal dünya arasındaki ilişkiler için olduğu kadar bireysel olarak

her çocuk ile araştırmacı arasındaki ilişkiler için de önemli ve anlamlıdır (Graham, Powell ve Taylor, 2013: 17).

C. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Görüşmecilere ulaşabilmek için öncelikle daha önce tekstil sektöründe göçmen işçiler üzerine yazılmış olan *Mülteci İşçiler* adlı kitaptan yararlanılmış ve kitapta bahsi geçen Çağlayan İşçi Derneği'ne ulaşabilmek için kitabın yazarı Ercüment Karadeniz ile irtibata geçilmiştir. Kendisinden derneğin artık faaliyet göstermediği fakat dernek adına daha önce çalışmış olan ve bizlere yardımcı olabileceğini düşündüğü bir kişi (bundan sonra Ayşe olarak adlandırılacaktır) ile irtibat kurmamızda yardımcı olabileceğini öğrenmemiz ile beraber kendisinin yardımı ile bu kişiye ulaşılmıştır. Ayşe ile ilk etapta telefon görüşmesi yapılarak tanışılmış ve çalışmanın kapsamı, amacı ve önemine yönelik gerekli ayrıntılı bilgiler paylaşılmıştır. Burada Ayşe çocukları tanıyan ve çocukların güvendiği biri olması sebebiyle bizi göçmen çocuklara ve ailelerine kolaylık ile ulaştıran anahtar kişi (contactperson) olmuştur.

Çalışma kapsamında anahtar kişi (contactperson) araştırmanın problemine ilişkin zengin bilgi kaynağı olabilecek birey ve durumların saptanmasında etkilidir. Süreç “Bu konuda en çok bilgi sahibi kimlerdir? Bu konuyla ilgili olarak kim veya kimlerle görüşmemi önerirsiniz” sorusuyla başlar ve çalışma kapsamında doğru birey ve durumlara ulaşma noktasında etkili olur (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 54). Anahtar kişi sayesinde ulaştığımız ve görüştüğümüz çocuklar ise bizi kendi arkadaşları ile görüştürmüş dolayısıyla çalışmamız kapsamında kartopu tekniği kullanılmıştır. Kartopu tekniğini, tekstil sektörüne giriş yapabilmenin ve göçmen çocuklar ile görüşebilmenin oldukça zor olması ve bu tekniğin çocuk işçilere ulaşabilmede kolaylık sağlaması sebebiyle tercih edilmiştir.

Görüşmeye başlamadan önce çocuklar ve aile üyeleri (abileri) ile sohbet edilmiş ve bizi tanımaları amaçlanmıştır. Çocuklara ve ailelerine yapacağımız görüşmelerin nedenleri hakkında ayrıntılı bilgi verilerek akıllarındaki soru işaretleri giderilmeye, güvenleri kazanılmaya çalışılmış ve ailelerinin ve kendilerinin onayları alınarak çocuklar ile görüşmeler yapılmıştır. Özellikle çocuklara görüşme esnasında çok

samimi ya da çok mesafeli olmayacak şekilde yaklaşmış ve öncelikle kendilerini rahat hissetmeleri ve güvenlerini kazanmaları gözetilmiştir. Daha görüşmelerin başında uzun bir iş günü sonrası zaman ayırıp görüşmeye geldikleri için teşekkür edilmiş, selamlaşırken elleri sıkılarak saygınlıkları gözetilmiştir. Yukarıda bahsi geçen çocukların yer aldığı araştırmalarda araştırmacıların dikkat etmesi gereken üç temel husustan saygı unsuru titizlikle gözetilerek hem görüşmelerin yapılması hem de kayda alınması için izin alınması aşamasında görüşleri ciddiyetle dikkate alınmıştır. Ayrıca görüşmeye zaman ayırmalarından dolayı teşekkürlerimizin iletilmesi yoluyla da gerekli ve yeterli saygı gösterilmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan zarar vermeme ilkesi de titizlikle gözetilerek çalışma kapsamındaki çocuklara zarar vermemeye özellikle özen gösterilmiştir. Soru formunda yer alan açık uçlu sorular yöneltilirken, bu soruların doğrudan ilişkili oldukları tema ya da bağlam çerçevesinde kalmak hedeflenmemiş, aksine görüşmenin onların anlatmak istedikleri yöne gitmesine izin verilmiştir ki yarı yapılandırılmış görüşme tekniği buna imkan vermektedir. Yetişkinlerle çocuklar arasındaki güç eşitsizlikleri her ne kadar bertaraf edilmesi oldukça güç olsa da görüşmenin başında ve sonunda el sıkışılması görüşme boyunca masada oturularak çocuklarla aynı göz hizasında olunması ve araştırmacı olarak kendi görüşlerimizi ya da bildiklerimizi onlara aktarmak değil onları ciddiyetle dinleyerek onlardan öğrenme isteğimizi gösterme hususunda titizlik gösterilmiştir.

Çalışma kapsamında yarı yapılandırılmış soru formu, analiz etmeye daha elverişli olan açık uçlu sorular ile görüşmecinin eklemek istedikleri de dikkate alınacak şekilde hazırlanmıştır. Soru formu, ilk kısımda görüşmecilerin kişisel bilgilerine, ikinci kısımda göç sürecine, üçüncü kısımda aile yaşantısına, dördüncü kısımda eğitim durumlarına ve son olarak beşinci kısımda ise çalışma yaşamına ilişkin sorular olmak üzere 5 kısımdan oluşmaktadır. Saha araştırmasında yüz yüze görüşme tekniği kullanılmış ve gözlem yapılmıştır.

Görüşmeler, göçmen çocuk işçilerin seçiminde ve görüşme esnasında herhangi bir işverenin müdahalesine imkân vermeyecek şekilde ilerlemiştir. Görüşmeler iş saati ve işyeri dışında gerçekleştirilmiştir. Yapılan tüm görüşmeler göçmen çocuk işçilerin

işverenlerinin bulunmadığı ortamda gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla görüşmeye müdahale edilme ihtimali olmamasına karşın yine de görüşmecilerin çekinmesini gerektirecek sorunlar minimuma indirgenmeye çalışılmıştır. Ancak görüşmelerin bir kaçında işyerinde çalışan diğer göçmen çocuk işçilerin bulunduğunu ve izlediğini belirtmeliyiz. Çalışma kapsamında toplamda 12 göçmen çocuk ile görüşülüp, görüşmeler İstanbul Çağlayan'da cafe ve çay ocağı gibi mekanlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 20-30 dakika sürmüştür.

Görüşmeler, görüşmecilerin ve ailelerinin izni ile ses kaydına alınmış ve daha sonra deşifre edilmiştir. Birçok görüşmecinin dil problemi yaşıyor olması görüşme süresinin kısa tutulmasının sebebi olmuştur. Bu noktada görüşmecilere ve bizlere çocukların Türkçe bilen arkadaşları tercümanlık etmiştir. Tercümanlık için bizlerin dışında üçüncü yabancı bir kişinin görüşmelere dahil olmasındansa zaten birbirlerini tanıyan çocukların arkadaşlarının sözlerini tercüme etmeleri özellikle tercih edilmiştir. Görüşmecilerin yaşları 11-17 yaş aralığındadır. Her ne kadar 15 yaş altı çocuklarla görüşme yapılması konusunda birtakım etik tartışmalar yürütülmekteyse de resmi istatistiklerin görmediği bu çocukların bizler tarafından da görmezden gelinmesi yoluna gidilmemiştir. Kartopu tekniği ile tasarlamadan karşılaştığımız bu çocukların da görüşlerinin yansıtılmasının önemli olduğu düşüncesiyle araştırma kapsamından çıkarılmamıştır.

Çocukların görüşleri saygıyla dinlenmiş, özellikle onların görüşlerine gerekli ağırlık verilmiştir. Umuyoruz ki izlediğimiz yöntem ve kullandığımız araştırma teknikleri yanında çocuklarla görüşme yaptığımızın farkında olarak özellikle titizlik gösterdiğimiz hususlar bizim için çok anlamlı olan bu çalışmadan Graham ve diğ., (2013) belirttiği gibi hakkaniyetli ve anlamlı sonuçlar çıkmasını kolaylaştıracaktır.

IV.SAHA ARAŞTIRMASINDA ELDE EDİLEN BULGULAR

Araştırmamız kapsamında kullanılan veri toplama tekniği hakkında gerekli bilgi araştırmanın yöntemi kısmında verilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında göçmen çocuk işçilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler ve çocukların görüşleri aktarılmaktadır. İlk kategori göç eden çocuk işçilerin demografik özelliklerine

ilişkindir. İkinci kategori ise göç sürecidir. 2011 Mart ayından itibaren Suriye'deki iç karışıklığın bir sonucu olarak yapılan göç, göçmenlerin hayatında maddi manevi birçok değişime sebep olmuştur. Göçün getirdiği değişimlerden en çok etkilenen kesimlerden biri de göçmen çocuk işçilerdir. Dolayısıyla ikinci bölümde onların göç sürecine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Üçüncü kategoride göçmen çocuk işçilerin eğitim durumlarına ilişkin veriler sunulmaya çalışılmıştır. Savaş dönemi ve göç süreci ile beraber eğitim durumlarında yaşanan olumsuz değişimler bu kategoride ele alınmıştır. İş yaşamına ilişkin bulgular ise dördüncü kategoride ele alınmıştır. Özellikle Suriye göçü ile beraber Türkiye'deki birçok sektörde göçmenlerin ucuz emek olarak kullanılmasının önü açılmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen ve en ucuz emek sayılabilecek çocuk işçilerin, tekstil sektörü özelinde çalışma yaşamına ilişkin durumları, iş geçmişleri, işe devamla ilişkin görüşleri bu kategoride değerlendirilmiştir. Son olarak göçmen çocuk işçilerin geleceğe ve çalışma yaşamına ilişkin beklentileri son kategoride incelenmiştir.

Özetle çalışma kapsamında aktarılabilecek olan bulgular, göçmen çocuk emeğinin tekstil sektöründeki yerini ve çalışan çocukların genel anlamda yaşantılarına dair işleyişi anlamaya yöneliktir. Genelleme iddiası olamamakla birlikte yapılan çalışma kapsamında elde edilen bulguların göçmen çocuk emeğine ilişkin önemli ipuçları sunacağı düşünülmektedir.

A. ÇOCUK İŞÇİLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

1. Demografik Dağılımları

Görüşme yapılan tekstil sektöründe çalışan göçmen çocuklardan biri kız olmak diğer on biri oğlan çocuğudur. On iki çocuk işçinin en küçüğü 11 yaşında, biri 13 yaşında, içlerinden biri kız çocuğu olan üç çocuk 14 yaşındadır. Geriye kalan çocuklardan dördü 15 yaşında, ikisi 16 yaşında ve son olarak en büyüğü 17 yaşındadır.

Tablo 5
Görüşme Yapılan Göçmen Çocuklara Yönelik Bilgiler

Sıra	İsim	Yaş	Gelinen Ülke	Çalıştığı Sektör	Yaptığı İşin Niteliği	Daha Önce Yaptığı İşler	Eğitim Durumu
1	1.Görüşmeci	11	Suriye	Tekstil Sektörü	Ortacı	Öğrenci	İlkokul Terk
2	2.Görüşmeci	13	Suriye	Tekstil Sektörü	Ortacı	Öğrenci	Türk Okuluna Devam Ediyor
3	3.Görüşmeci	14	Suriye	Tekstil Sektörü	Düz makina	Tekstil İşçisi	İlkokul 2. Sınıf Terk
4	4.Görüşmeci	14	Suriye	Tekstil Sektörü	Ortacı	Tekstil İşçisi	İlkokul 4. Sınıf Terk
5	5.Görüşmeci	14	Suriye	Tekstil Sektörü	Ortacı	Öğrenci	İlkokul Mezunu
6	6.Görüşmeci	15	Suriye	Tekstil Sektörü	Ortacı	Öğrenci ve market elemanı	İlkokul Mezunu
7	7.Görüşmeci	15	Suriye	Düğme Dikim Atölyesi	Düğme Dikim	Öğrenci-Tercümanlık-Satıcılık	İlkokul 2.sınıf Terk
8	8.Görüşmeci	15	Suriye	Tekstil Sektörü	Ortacı	Öğrenci	İlkokul 4. Sınıf Terk
9	9.Görüşmeci	15	Suriye	Tekstil Sektörü	Ortacı ve makineci	Satıcılık ve Tekstil	Okula gitmemiş
10	10. Görüşmeci	16	Lübnan	Tekstil Sektörü	Overlokçu	Öğrenci ve Tekstil İşçisi	İlkokul Terk
11	11.Görüşmeci	16	Suriye	Tekstil Sektörü	Ütücü	Öğrenci ve Tekstil İşçisi	8. Sınıf Terk
12	12.Görüşmeci	17	Suriye	Tekstil Sektörü	Ortacı	Tekstil İşçisi	Okula gitmemiş

Yukarıdaki tablodan da anlaşacağı gibi on biri oğlan ve biri kız çocuğu olan on iki çocuk işçi ile görüşülmüş ve yaş aralığı olarak en küçüğünün 11 en büyüğü ise 17 yaşında olduğu tespit edilmiştir.

Çocukların bir kısmı geldikleri ülkede öğrenci iken savaş nedeniyle okulu terk edip Suriye’de çalışma hayatına atılmış, diğer kısmı ise Türkiye’ye geldikten sonra çalışmaya başlamıştır. Geldikleri ülkede aynı işi yapanlar olduğu gibi, çalışmaya Türkiye’de başlayan veya daha önce farklı sektörlerde çalışanlar da olmuştur.

Göçmenlerin geldikleri ülkede yaşadıkları yerleşim yerleri de farklılık göstermektedir. Kimileri Halep şehir merkezinden gelirken kimisi köylerden göç

etmişlerdir. Bir görüşmeci Suriye’den Lübnan’a göç edip bir süre orada yaşadktan sonra Türkiye’ye giriş yaptığını ifade etmiştir.

2. Aile Yapıları ve Ailelerin Çalışma Durumu

Çocukların birçoğunun göç sürecinde aile yapılarında değişiklikler meydana geldiği gözlenmiştir. Görüşülen çocukların aile yapıları büyüklük açısından çeşitlilik göstermektedir.

Tablo 6
Aile Yapıları ve Ailelerin Çalışma Durumları

Sıra	Ailedeki kişi sayısı	Ailedeki çalışan sayısı
1	6 (Anne, baba ve kardeşler)	3 (Abileri)
2	7 (Anne, baba, teyze ve kardeşler)	4 (Baba ve abileri)
3	5 (Anne, baba, kardeşler)	3 (Abileri)
4	6 (Anne, amca ve kardeşler)	2 (Abileri)
5	4 (Anne ve kardeşler) (Baba ve bir abi Suriye’de)	4 (Anne, kardeş ve abi) (Baba ve bir abi Suriye’de çalışıyor)
6	7 (Anne, baba, kardeşler, hala, yenge, amca ve kuzen)	4 (Hala, kardeşler)
7	7 (Anne, baba ve kardeşler)	2 (Baba ve abi)
8	6 (Anne ve kardeşler)	5 (Abi ve ablaları)
9	6 (Anne, baba ve kardeşler)	5 (Baba ve abileri)
10	5 (Anne, baba ve kardeşler)	4 (Baba, abileri ve abla)
11	1 (Abi ile beraber)	1 (Abi)
12	Tek başına yaşıyor	Tek başına çalışıyor

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere görüşmecilerden altı göçmen çocuğun çekirdek ailesi ile yaşadığı, üç göçmen çocuğun hane halkı içerisinde başka aile

ve/veya akrabalarının olduğu ve geniş aile düzeyinde üç göçmen çocuğun ise eksik aile modeli ile yaşadığı gözlenmiştir.

Aile yapıları bakımından birey sayılarının fazla olması doğal olarak giderlerde artışa sebep olmaktadır. Hayatın gittikçe pahalılaştığı günümüzde yabancı bir ülkede olmanın dezavantajını yaşayan Suriyeli göçmenlerin ailedeki tüm bireylerinin çalışmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

Başka aile ve/veya akrabaları ile yaşayan bir göçmen çocuk bu durumun nedenini maddi yetersizlik ile açıklamaktadır.

“Evde ben annem babam amcam yengem kardeşlerim, amcamın çocuğu ve babamın kardeşi (hala) yaşıyoruz. Suriye’de evlerimiz ayrıydı ama burada beraberiz çünkü kiralar çok fazla oluyor. İki tane eve para yetmiyor biz de beraber yaşıyoruz. Biraz zor oluyor bazen ama yine de güzel.” (6. Görüşmeci, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Ailesinden ayrı yaşayan bir diğerk görüşmeci ise bu durumun sebebini yine maddi yetersizlik ile açıklamıştır.

Ailem Halep’te. Ben burada tekim. Pansiyonda kalıyorum. Aileme yardımcı olmak için burada çalışıyorum (12. Görüşmeci, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

B. ÇOCUK İŞÇİLERİN GÖÇ SÜRECİNE İLİŞKİN BULGULAR

1. Zorlayıcı Göç Koşullarına İlişkin Görüşleri

Göçmen çocuklar ve aileleri tüm birikimlerini Suriye’de bırakarak Türkiye’ye göç etmişlerdir. Göç esnasında yanlarında pek bir şey getiremediklerinden ve burada yeni bir yaşam kurmaya çalıştıklarından bahsetmişlerdir.

“Göç ederken daha küçüktüm. Pek fazla bir şeyimiz yoktu. Önce Hatay’a gitmiştik, sonra İstanbul’a geldik. Annemin akrabaları vardı onlarda kaldık biraz. Sonra kiraya gittik. Bize eşyayı onlar verdi. Yatak falan verdiler. Tencere verdiler bir de yemek yapmak için ateş. Nasıl diyeyim küçük ocak yani. Abim maaş alınca biraz daha eşya sonra aldık.” (5. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Göçmen çocukların ikisi göç ederken önce Hatay’a gittiklerinden ve oradan İstanbul’a geldiklerinden bahsetmişlerdir. Bir görüşmeci daha önce Adana’da

kaldığından ve sonra İstanbul'a geldiğinden bir diğer görüşmeci ise Gaziantep'ten sonra İstanbul'a göç ettiklerinden bahsetmiştir.

Suriye'de karışıklığının sonucunda Türkiye'ye giriş yapan ilk gruplar Türkiye-Suriye sınırında bulunan Hatay ilini tercih etmişlerdir. Ancak Suriye krizinin etkisinin genişlemesi ile Türkiye'ye giriş yapan Suriyeli sayısı günden güne artış göstermiş ve Hatay ili tek başına yeterli olmamıştır. Devamında Kilis, Gaziantep, Mardin, Maraş gibi illerde Suriyelilerin barınma merkezlerinden olmuştur (Taş ve Özcan, 2018: 44).

2. İstanbul'da Yaşadıkları Süre ve Barınma Durumları

Görüşmecilerin hepsi en az 1 yıldır İstanbul'da yaşadığını belirtmiştir. Bir görüşmeci Adana'da 8 ay kaldıktan sonra 1 yıldır İstanbul'da, diğer bir görüşmeci 1 yıl Antakya'da yaşadıkdan sonra 2 senedir İstanbul'da, bir başkası Gaziantep'te bir süre kalmış olup 2 yıldır İstanbul'da iki görüşmeci 2 yıldır İstanbul'da, dört görüşmeci 3 yıldır, bir görüşmeci 1 yıl ve diğer iki görüşmeci ise 5 yıldır İstanbul'da yaşadığını belirtmiştir.

Barınma durumlarına ilişkin yöneltilen sorularda tüm görüşmecilerin kira ya da pansiyonda kaldığı belirlenmiştir. İki görüşmeci pansiyonda barınmaktadır ve barınma ücreti olarak aylık 300 TL ödediklerini söylemiştir. Diğer görüşmecilerin tamamı kirada oturmaktadır ve kira fiyatları 900 TL- 1300 TL arasına değişmektedir.

Görüşmecilerden bir kaçı barınma durumlarına ilişkin birtakım sorunlar yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Özellikle Suriyelilere yönelik kiralık ev vermeme sorunu ve dışlanma sorunundan bahsetmişlerdir.

İstanbul'a geldiğimizde kiraya hemen gidemedik çünkü ev bulamadık. Kalabalıksınız ve Suriyelisiniz, diğerleri (apartmanda oturan aileler) istemiyorlar dediler. Annemin akrabası vardı onlarda kaldık işte. Sonra kiraya gittik bir sene sonra bizi çıkardılar kalabalıksınız diğerleri istemiyor dediler. Sonra başka yere kiraya gittik. Çalıştığım yere biraz uzak yürüyorum ben de. Eski ev daha yakında (çıkartıldıkları ev). Kira 1200 TL veriyoruz, bodrum katı (5. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil atölyesinde çalışıyor).

Hem uluslararası düzeyde hem de gruplar düzeyinde baktığımızda farklı kimlik ve grup yapılarının birbirlerine yönelik toleransları gün geçtikçe azalmaktadır. Bu süreç,

devamında birbirini olumsuz anlamda etiketlemeyi ve “diğer”i olarak görmeyi getirmektedir (Polat ve Kaya, 2017:41-42).

Sosyolog ve felsefeci George Simmel’e göre her ilişki ağı bir sınıra işaret etmektedir ve sınır; içerisini ve dışarısını, yerliyi ve yabancıyı ayırt etmektedir. Yabancı ise kolektif bilinçte en dışta kalan, kapı ağzında, gelen ve gitmeyendir (Simmel, 2009’dan akt Durgun, 2016:531).

Toplumdaki bu ayırım ve farklı grupların birbirlerine yönelik bu tutumu “öteki”nin inşa edilmesine sebep olmaktadır. Bir ötekileştirme pratiği olarak savaşlar bu noktada önem arz etmektedir. Savaş ve gruplar arası çatışmaların mağduru olan insanların göç ettikleri yerlerde “misafir” ya da “yabancı” olarak nitelendirilmeleri ile ilk ötekileştirici hamle ile karşı karşıya kalmaktadırlar. (Polat ve Kaya, 2017: 41-42). Gittikleri ülkenin dillerini ve kültürel dokularını bilmemeleri özellikle adaptasyon sürecinde düşük statülü işlerde çalışmaya, insani koşullara uymayan şartlarda yaşamaya zorlamaları ve bu durumun normatif söylemler ile meşrulaştırma gayesi ötekileştirme sürecini de pekiştirmektedir (Polat ve Kaya, 2017:41-42). Suriyeli görüşmecinin anlattığı bu durum ötekileştirmenin somut örneği niteliğindedir.

Çalışmak için İstanbul’a gelen ve abisi ile yaşayan bir diğer görüşmeci ise barınma yeri olarak pansiyonu tercih ettiğinden bahsetmiştir.

Abimle beraber pansiyonda kalıyoruz. İkimiz de 300 TL ödüyoruz aylık. (11. Görüşmeci, 16 yaş, tekstil atölyesinde ütücü olarak çalışıyor).

Kira da yaşıyoruz. Çok ev değiştirdik. Suriyeliyiz diye çıkartıyorlardı. Bazısından da biz çıktık çok kira istediler diye. Pek kimseyle konuşmuyoruz binada. Onlarda bizle konuşmuyorlar. Nedenini bilmiyorum ama bence Suriyeli olduğumuz için. Mesela başkası ses yapıyor bize diyorlar ki siz ses yapıyorsunuz. Ama biz yapmıyoruz mesela öyle diyorlar. Ama şimdiki ev sahibi iyi biri. Kira 1200 TL ödüyoruz. (6. Görüşmeci 15 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

C. ÇOCUK İŞÇİLERİN EĞİTİM DURUMLARINA İLİŞKİN BULGULAR

1. Eğitim Durumları

Çocukların istihdama katılmalarının en hayati sonucu, eğitim yaşamının dışında kalmalarıdır. Çocuk emeğinin ucuz emek olarak talep görmesi ve yoksul hanelerde yaşayan yetişkinler için çocuğun çalışmasının elzem olması, çocukların genel olarak hiç okula gitmemelerine ya da okulu bırakmalarına neden olmaktadır. Yerli çocuktan farklı olarak, Suriyeli mülteci çocuğun dil bilmemesi, ülkesindeyken devam ettiği sınıf ile Türkiye’deki sınıf arasında kopuklukların olması, belgelendirme ve aldıkları eğitimin tanınmama sorunu, aldıkları eğitimin gelecekte tanınıp tanınmayacağı endişesi ve başvuru yapmasına rağmen bazı okul yönetimlerinin başvuruyu kabul etmemesi gibi nedenler de eğitim yaşamına dahil olamamasına yol açmaktadır (Soyalp, 2016: 12).

Görüşme yapılan çocuk işçilerin görüşülen çocukların yalnızca biri okula devam etmektedir. 1. Görüşmeci hem okula gittiğinden hem de çalıştığından bahsetmiştir. Görüşülen diğer 11 çocuk işçi okula devam etmemektedir.

Okula gidiyorum. 7. sınıfa gidiyorum. Suriyeli kimliği ile gidiyorum. Matematik öğretmeni okumak isterim. Hem okuyorum hem de çalışıyorum (1. Görüşmeci, 11 yaş, Tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor)

Görüşme yapılan çocukların ifadeler sonucunda anlaşılmaktadır ki Suriye’de savaşın etkisini göstermesi ile beraber çocukların eğitim hayatı sekteye uğramıştır. Görüşme yapılan 12 çocuk içerisinde 4’ünün Suriye’de eğitimine devam ettiği ve Türkiye’ye gelmeleri ile çalışma hayatına girdikleri anlaşılmıştır. Görüşme yapılan diğer 8 çocuk ise çalışmaya Suriye’de başladıklarını, savaşın etkisini göstermeye başlaması ile beraber Suriye’de okula devam edemediklerini ve maddi zorluk yaşamaları sebebi ile okulu terk edip çalışmaya başladıklarını ve Türkiye’ye geldiklerinde de devam ettiklerini aktarmışlardır

2. Eğitimi Bırakma Nedenleri ve Devam Etmeye İlişkin Görüşleri

Ülkelerindeki şiddet ve istismar durumundan kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyeli mülteci çocuklar, Türkiye'de de kendilerini farklılaşan deneyimlerle istismar içerisinde bulmaktadır. Savaş sonrası geldikleri bir ülkede derin bir yoksulluk deneyimi ile karşı kaşıya kalan Suriyeli mülteci çocuklar, çocuk olmayı bırakarak denetimsiz ve plansız bir şekilde, çoğu kez de yasal olmayan yollarla, emek piyasasındaki enformel sektör işlerine eklenmektedir. Suriyeli mülteci çocukların istihdam deneyiminde enformelliğin beraberinde getirdiği dezavantajlılık mültecilik ile birleşerek emeğin en savunmasız halini ortaya çıkarmaktadır (Harunoğulları, 2016; Lordoğlu ve Aslan, 2018).

Görüşme yapılan çocuklara yöneltilen “Burada neden çalışmaya başladın ?” sorusuna verdikleri cevaplar ile büyük çoğunluğu ailelerine destek olmak amacıyla çalıştıklarından ve okula devam edemediklerinden bahsetmişlerdir.

Suriye’de iki sene okudum. Sonra Lübnan’a gittim orada çalıştım. Babam amcam orada çalışıyordu gidip geliyorlardı ben de oraya gittim. Oradan Türkiye’ye geldik. Paraya ihtiyacımız var okula gidemiyorum. (10. Görüşmeci, 16 yaş, tekstil atölyesinde overlokçu olarak çalışıyor).

Suriye’de dördüncü sınıfa kadar okudum. Sonra savaş oldu. Okula gitmek isterdim ama aileme yardımcı olmak zorundayım. (8. Görüşmeci, 15 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Suriye’de dört yıl okula gittim. Sonra savaş oldu gidemedim. Çalıştım. Oda tekstil. Okula gitmek isterdim ama gidemiyorum. Ailemin paraya ihtiyacı var onlara veriyorum. (4. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Suriyeli çocukların okullaşmasının önündeki en önemli engel ailelerinin gelirleri düşük olduğundan dolayı çocukların çalışmak zorunda olmalarıdır. Özellikle erkek çocuklar, babalarını savaşta kaybettiğinde ya da babaları çalışamayacak durumda olduğunda, çok küçük yaşta dahi çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Erkek çocuklar kendilerinden büyük ablaları olsa dahi öncelikli olarak bir işte çalışmak durumunda kalmaktadır. Anne ve baba dışarıda bir işte çalıştığı ve evde bakıma muhtaç bebek ya da yaşlı birileri olduğu durumda, kız çocuklar bu bakım işleri ile ilgilenmek için evde kalmakta ve okula gidememektedir. Yapılan bir çok çalışmalar sonucunda bazı iş yeri sahiplerinin anne-babalar yerine küçük çocukları istihdam ettikleri ettiklerine

ulaşılmaktadır. Çocukların ucuz bir işgücü olarak görülmesi bu durumun en temel nedenidir. Bundan dolayı, bazı durumlarda ebeveynler iş bulamadığından çocuklar çalışmak zorunda kalmaktadır. (Taştan ve Çelik, 2017: 36).

Suriye’de okula gidiyordum. Okumayı çok seviyorum ama okula gidemem artık. Çünkü aileme para lazım onlara yardımcı olmak istiyorum. Okusaydım öğretmen olmak istiyordum. (5. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Suriye’de beşinci sınıfa kadar okudum sonra okumadım. Paraya ihtiyacımız vardı. Okumak isterdim. Telefon tamiri hocası olmak isterdim. (1. Görüşmeci, 11 yaş, tekstil sektöründe ortacı olarak çalışıyor).

Okula gitmiyorum. Çalışıyorum. Suriye’de iki sene okudum. Kimliğim Antakya’da burada almazlar. Okusaydım spor hocası olmak isterdim. (3. Görüşmeci 14 yaş, tekstil atölyesinde düz makineci olarak çalışıyor).

Suriye’ de iki sene okudum. Burada okula hiç gitmedim. Kardeşlerim seneye okula gidecekler. Şimdi gitmiyorlar çünkü bizim kimlik Hatay’da. (7. Görüşmeci, 15 yaş, mont dikim atölyesinde düğme dikici olarak çalışıyor).

Bahsedildiği gibi görüşmelerin büyük çoğunluğunda çocukların ailelerine maddi destek olmak istemeleri ve bu nedenle çalışma saatlerinin uzun olması ve maddi imkanlarının elverişli olmaması sebebiyle okula gidemedikleri anlaşılmıştır. Ayrıca görüşmeler kimlik belgesi sorunu yaşadıklarını, başka bir şehre bağlı kimlik belgelerinin var olduğunu ve bu nedenle okula devam edemeyeceklerini ifade etmişlerdir.

Suriyeli göçmen çocuk işçiler ailelerinin içerisinde bulundukları zor ekonomik koşullardan dolayı düşük ücretler karşılığında uzun çalışma saatlerini kabul etmektedirler. Dolayısıyla bu uzun çalışma saatleri ve zor olan koşullar çocukların eğitimini engellemektedir. Göçmen çocukların küçük yaşta çalışmaya başlamaları onları bir insan hakkı olan temel eğitimden yoksun bırakmaktadır (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 727-729). Elde ettiğimiz bulgular neticesinde Suriyeli göçmen çocukların Türkiye’de eğitimlerine devam etme konusunda istekli oldukları fakat içinde bulundukları şartların buna elverişli olmaması sebebiyle devam etmedikleri ve muhtemelen devam edemeyecekleri anlaşılmıştır. Türkiye’deki Suriyeli çocukların okullaşmamasını analiz eden çalışmalarda da, yaptığımız araştırma ile uyumlu bir şekilde ekonomik sorunların ve çocukların çalışmak zorunda olmasının okullaşmanın önündeki en önemli engel olduğu görüldüğü görülmüştür.

Görüşmecilere yönelttiğimiz “kızın/oğlun olursa çalıştıracak mısın?” sorusuna tümü okutmaktan ve meslek sahibi olmalarından yana olduklarını ifade etmişlerdir.

Çocuklarım olursa okuturum. Hayatları iyi olsun isterim. Benim gibi olmasın. (3. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil sektöründe düz makineci olarak çalışıyor).

Çocuklarım olsa onları okuturum çalıştırmam hiç. Çünkü çalışmak zor bence. Suriye’de olsak ben de okumak isterdim. Suriye’de iş yok diye buraya geldik aileme yardımcı olmak istiyorum o yüzden okula gitmiyorum. Ama çocuklarıma (okula) gidin derim onları çalıştırmam. Benim gibi olmasınlar. Çünkü yazık (6. Görüşmeci, 15 yaş tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Pek çok ülkede mücadele edilmeye çalışılan çocuk işçiliği olgusu, yalnızca ekonomik değil toplumsal bir sorundur. Çocukların çalışması çoğunlukla eğitim alanının dışında olmalarına ve bu sebeple ileriki yaşamları için gerekli olacak donanımdan da yoksun kalmalarına karşılık gelmektedir. (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 10).

D. ÇOCUK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA YAŞAMINA İLİŞKİN BULGULAR

1. Türkiye’de İşe Giriş Süreci ve İş Geçmişi

Suriyeli göçmenlerin kayıt dışı ekonomi dahilinde işleri nasıl buldukları, işverenlerle nasıl bağ kurdukları da dikkate değerdir. Bu konuda göçmen ağları belirleyici konumdadır ve Suriyeli göçmenlerin özellikle sosyal medya ağları üzerinden yoğun bir iletişim içinde oldukları bilinmektedir (Korkmaz, 2018: 102).

Görüşme yapılan çocuk işçilerin Türkiye’de işe giriş sürecine ilişkin verdikleri cevaplar farklılık göstermektedir. Görüşmeciler iş bulma süreçlerine ilişkin verdikleri cevaplarda arkadaşının, tanıdığının çalıştığı yerde iş bularak ya da kendisi çabası neticesinde iş bulabildiğinden bahsetmişlerdir.

Birkaç görüşmeci iş bulmakta zorlandıklarından ve kısa sürede iş bulamadıklarından bahsederken kimisi de kolaylıkla iş bulabildiklerinden bahsetmiştir.

Çalışma yaşları ve iş geçmişleri açısından değerlendirecek olursak görüşmecilerin neredeyse tamamı yaşları hala küçük olsa da çok daha küçük yaşlarda

çalışmaya başlamış ve birkaç farklı sektör dışında genellikle tekstil sektöründe çalışmışlardır.

5 senedir çalışıyorum. 10-11 yaşında çalışmaya başladım. İlk üç sene Hatay/Uzunçarşıda çalıştım. Elbise falan sattım, tercüman olarak çalıştım kuyumcуда. Hatay'da tekstil az vardı. Şimdi çalıştığım yerde eskiden çalışıyordum. 1 sene çalıştım sonra patron çağırdı dedi gel. Geri döndüm 2 hafta oldu çalışalı. (7. Görüşmeci, 15 yaş, mont dikim atölyesinde düğmeci olarak çalışıyor).

9 yaşında Suriye'de çalışmaya başladım. Lokanta. Burada 2 ay iş bulamadım. Abim buldu ben de onun yanında çalışmaya başladım. İş öğrenmekte biraz zorlandım. (9. Görüşmeci, 15 yaş, tekstil atölyesinde makineci ve ortacı olarak çalışıyor.).

Çalışmaya Suriye'de 9 yaşında başladım. Türkiye'ye gelince hemen iş bulamadım. Çok aradım. En son kendim buldum. (4. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Suriye'de okuyordum. Savaştan sonra buraya gelince çalışmaya başladım. 11 yaşında çalışmaya başladım. İlk önce markette çalışıyordum sonra tekstilde başladım. İş bulmakta zorlanmadım. (6. Görüşmeci, 15 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Hep tekstilde çalıştım. Türkiye'ye gelir gelmez çalışmaya başladım. İşleri arayarak buluyorum. Çıkıyorum yola bakıyorum nerede atölye var gidiyorum. (6. Görüşmeci, 15 yaş, tekstilde ortacı olarak çalışıyor).

Görüşmecilerin tamamının ifadeleri değerlendirildiğinde çok küçük yaşlarda çalışma yaşamına atıldıklarını ve genel itibariyle işe ulaşmanın daha kolay olması sebebiyle tekstil sektörü tercih ettikleri ilk alanlardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi ve Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından 2017 baharında, İstanbul'da Küçükçekmece ve Bağcılar 301 çalışan çocuk ve ebeveynleriyle yapılan görüşmelerde çocukların ortalama 3 yıldır çalıştıklarını saptanmıştır. Rapora göre çocukların dörtte birinin 11 yaş ve altında çalışmaya başladığı görülmüştür. Mevzuata uygun olarak 15 yaş ve üstünde çalışanların oranının sadece yüzde 27 olduğu ve hiç birinin yasal düzenlemelerin öngördüğü biçimde çalışmadığı belirtilmiştir (Semerci, Erdoğan ve Durmuş, 2017:3-4). Çalışmamız kapsamında yaptığımız görüşmeler neticesinde de çocukların çalışma yaşı ve şartlarına ilişkin benzer sorunların var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. Çalışma Nedeni ve İşe Devama İlişkin Görüşleri

“Çocuk” ve “çalışma” kavramları temelde toplumsal olarak tanımlanmaktadır. Bugün bizim “çocuk” olarak tanımladığımız yaş grubunun çalışması ya da üretim faaliyetine katılması çok eski bir olgudur (Erder, 1995: 7). Tarıma dayalı toplumlarda çocuk olarak tanımladığımız yaş grubu eli iş görmeye başladıktan itibaren çalışıyordu. Fakat bu grubun üretime katılmasının “çalışma “ olarak tanımlanması yeni bir olaydır. Burada “sorun” olarak nitelendirdiğimiz nokta ise bizim toplumumuzda ya da benzer yapısal özelliklere sahip toplumlarda çalışma biçiminin değişmiş olmasıdır. Erder’in de belirttiği gibi ücretli çalışmaya geçiş sürecinin biçimi, bunun sonuçları ve bu sonuçların çocuk ve toplum üzerinde ki etkileridir (Erder, 1995: 7).

Bu noktada çalışmanın özellikle çocuk üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda çocuk işçilerin düşük ücretler, uzun çalışma saatleri ile kötü koşullarda çalışmaya hazır yedek işgücü ordusunun bir parçası olarak çalıştıkları ve bu koşulların çocukları psikolojik ve bedensel olarak yıprattığı aşıkardır. Özellikle tüm olumsuzluklara göçmen olma durumu da eklendiğinde çocuklar açısından ücretli emeğe geçiş sürecinde “çalışma” kavramı ciddi bir sömürü niteliği taşımaktadır.

Burada kapitalist sistem ile doğrudan ilişkili olan ve işverenlerin çocuk işgücü talebinin yanı sıra sistemin emek gücü ve üretim araçları arasındaki sömürü düzeninin sebebiyet verdiği ve ülkelere ve\veya sektörlere göre değişen ve çocukları çalışma mecburiyetinde bırakan yapısal sorunlar içerisinde ele aldığımız yoksulluk görüşme yaptığımız çocukların tamamı çalışma nedeni olarak karşımıza çıkmıştır. Göç süreci ile beraber yoksulluğun artması ve değişen hayat düzeni çocukların çalışmasındaki temel faktörlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Göç süreci ile beraber yoksulluğun artması ve değişen hayat düzeni çocukların çalışmasındaki temel faktörlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma nedenine ilişkin ifadelerden bazıları şöyledir;

2 sene okudum sonra çalışmaya başladım. Lübnan’da da çalışıyordum. Buraya da gelir gelmez hep çalışmaya başladım. Çalışmak zor, her şey zor yani. Eskiden Suriye’de okuyorduk, rahattık. Ev kirası yok. Babam tek başına çalışıyor, biz okuyorduk. Fazla paraya ihtiyacımız yoktu elhamdülillah. Ama şimdi bir gün

çalışmasak aç kalırız. (10. Görüşmeci, 16 yaş, tekstil atölyesinde overlokçu olarak çalışıyor).

Aileme yardımcılık için çalışıyorum. Tabi çalışmak zor. Eskiden Suriye’de rahattık, mutluyduk. Burada hep çalışıyoruz, hepimiz, yine de yetmiyor. Suriye’de evimiz vardı kira yoktu. Babamın işi güzeldi. Şimdi Suriye’de yine ama işi pek yok. Şimdi burada kira da veriyoruz. Her şeye para gidiyor hepsi pahalı. Çalışsam aileme yardımcı olamam. Benim aldığım parada yarıyor bir şeylere. O yüzden çalışıyorum. (5. Görüşmeci, 14 yaş, tekstilde ortacı olarak çalışıyor).

Yer verilen birkaç ifaden de anlaşıldığı gibi çocukların çalışma sebeplerinin başında ailelerinin içinde bulunduğu maddi yetersizliğe destek olmak amacı gelmektedir.

İşe devama ilişkin görüşleri açısından değerlendirecek olursak hemen hemen hepsi şartları iyi bulmasalar da mecbur olduklarını hissettikleri için çalışmaya devam edecekleri öngörülmüştür.

3. İş Değiştirme Nedenleri

Görüşmecilerin birçoğunun sık sık iş değiştirdikleri ve kısa süreli çalıştıkları anlaşılmıştır.

6-7 aydır şimdiki çalıştığım yerde çalışıyorum. Ondan önce 1 ay çalıştım. Hep tekstilde çalıştım. 3 kere iş değiştirdim. (11. Görüşmeci, 16 yaş tekstil atölyesinde ütücü olarak çalışıyor).

Son çalıştığım yerde 1 haftadır çalışıyorum. Ondan önce 4 ay evde oturdum. Daha öncesinde de 1 yıl çalıştım. 5 kere iş değişikliği yapmışımdır. (12. Görüşmeci, 17 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Sıklıkla iş değiştirmelerinin sebebine ilişkin yöneltilen soruya verdikleri cevaplar benzerlik göstermektedir. Yöneltilen soruya verilen cevaplardan bir kaçışu şekildedir;

Patron bağırtıyor falan, kızıyor, kötü davranıyorlar. Para veriyorlar ama çok az veriyorlar o yüzden çıkıyorum işten. (12. Görüşmeci, 17 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Çok iş değiştirdim. 4-5 kere değiştirmişimdir. Çünkü patron paramı vermiyor bazen. Bazen de kızıyor. Bir kere bir yerde çalışıyordum patron tokat vurdu bana. Ben de çıktım oradan. En başta markette çalışıyordum orası iyiydi. Patron pek kızmıyordu iyi davranıyordu biraz. Ama biz oradan taşındık ben de tekstilde çalıştım. Diğer

yerlerde de kızıyorlardı bazen de paramı az veriyorlardı. (6. Görüşmeci, 15 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Şuan çalıştığım yerde 1 haftadır çalışıyorum. Ondan önce de bir sürü yerde çalıştım. Çünkü bana bağıyorlar benim de canım sıkılıyor buna, gidiyorum patronun yanına ben çalışmayacağım diyorum.(11. Görüşmeci, 16 yaş, tekstil sektöründe overlokçu olarak çalışıyor).

Bazen bağıyor patron, bazen paramı vermiyor bazen de iş duruyor. Bu yüzden iş değiştiriyorum.(11. Görüşmeci, 16 yaş, tekstil atölyesinde ütücü olarak çalışıyor).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere iş değiştirme sebepleri içerisinde işverenin kötü muamelesine maruz kalmaları ve ücrete ilişkin sorunlar yaşamaları en çok verilen cevaplar içerisinde yer almaktadır.

4. Çalışma Şartları ve İşveren İle İlişkileri

Çocuk işçiliği sorunu, çok boyutludur. Göçle gelen yoksullaşma, ataerkil aile yapısı ve ailede yetişkin erkeklerin ve hane üyelerinin işsizliği ve yetersiz hane halkı geliri çocukların çalışmalarının temel sebepleridir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 14). Mülteci ailelerin sosyo-ekonomik yetersizlikleri, dil sorunu ve emek piyasasının koşulları nedeniyle ebeveynler işgücü piyasasına dahil olamamakta ya da emek piyasasına dahil olsalar bile geçimlerini sağlayacak gelir elde edememekte ve mülteci çocuklar da emek piyasasına eklenmek zorunda kalmaktadır (Toran, 2010: 293). Özellikle Suriye'deki savaş nedeniyle zorunlu göç sürecine dâhil olan çocukların aileleri tüm birikimlerini ve gelir kaynaklarını yitirmektedir. Benzer biçimde refakatsiz ve/veya aileleri ile zorunlu göçe maruz kalan mülteci çocuklar, kötü koşullar altında çalışma hayatına girmekte, istismara ve sömürüye açık hale gelmektedir (Gül, Türkmen ve Nizam, 2019: 933).

Araştırmada görüşülen Suriyeli mülteci çocukların, yetişkinlere göre daha ucuz emek olmaları nedeniyle daha kolay iş bulabildikleri görülmüştür. Aynı zamanda çocuk işçilerin çalışma şartları zor ve yıpratıcı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönde yapılan birçok çalışma bu gerçeği doğrulamaktadır. Akdeniz'in ifade ettiği gibi "kapitalist pazarlar çocuk mülteciler ile kalkınmaktadır." (Akdeniz, 2014: 19).

Çalışma saatlerine ilişkin yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar doğrultusunda çalışma saatlerinin yaklaşık 11-12 saat olduğunu görülmektedir. Ortalama olarak sabah 08.00 akşam 7.30 arasında çalıştıkları belirlenmiştir. Kimi görüşmecilerin işe başlama ve işten paydosları yarımşar saat değişiklik gösterse de ortalama çalışma saatleri 11-12 saate tekabül etmektedir.

Sabah 08.00'de işe başlıyoruz. Sabah saat 07.00 de kalkıyorum. Yemek yiyorum, giyiniyorum çıkıyorum saat tam 08.00 oluyor burada. Akşam saat 19.30'a kadar çalışıyorum. (10. Görüşmeci, 16 yaş, tekstil atölyesinde overlokçu olarak çalışıyor).

Sabah saat 09.00 işe başlıyoruz akşam saat 20.00'de paydos ediyoruz. Ben 08.00 de kalkıyorum ancak yetişiyorum işe. Akşam dönerken de biraz yürüyorum işyerim eve çok yakın değil (6. Görüşmeci, 15 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışmakta).

Görüşmecilere yöneltilen “Patronun/iş sahibin sana nasıl davranıyor?” “Hastalandığında izin almak istesen izin veriyor mu ?” gibi sorulara çocukların neredeyse tamamına yakını işveren tarafından az veya çok kötü muameleye maruz kaldıkları ve herhangi bir durumda kolaylıkla izin alamadıkları cevabını vermişlerdir. Daha önce de bahsedildiği gibi işverenlerin bu tutumunun sonucunda sık iş değiştirdikleri anlaşılmaktadır.

“Patron bazen kızıyor bazen iyi davranıyor. Hastalansam izin vermiyor, işin var diyor. Gidersen gelme diyor” (4. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

İyi davranmıyor. Kızgın biri her şeye kızıyor. Mesela bir şey desen “ne var çabuk söyle” diyor, pek dinlemiyor. Sonra kızıyor. Hastalansam izin istemem, vermez zaten. Başka yerde çalışmıştım patron küfür etmişti ben de oradan çıkmıştım (6. Görüşmeci, 15 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Çok iyi davranmıyor. Bir yanlışın olsa kızıyor hemen. Ama erkeklere daha çok kızıyor, amcamın oğlu ile beraber çalışıyoruz ona tokat atmıştı bir kere o da işi bıraktı sonra geri çağırdı patron. Kızlara öyle yapmıyor ama çok iyi davranmıyor yine de. Hastalandığımda izin istesem vermez bence (5. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

5. Aldıkları Ücret ve Aile Bütçesine katkıları

Suriyeli göçmenlerin iş piyasasına dahil oldukları en geniş alan bağımlı olarak çalışmalarıdır ve bu bağımlılık ilişkisi ücret temeline dayalı olarak tarım, inşaat ,tekstil

gibi birçok sektörde varlığını göstermektedir. Bu sektörler içinde vasıf düzeyi yaptıkları işe uygun göçmenler olduğu gibi yapılan işin çok üzerinde vasıf düzeyine sahip olan Suriyeli göçmen işçiler de bulunmaktadır. Bağımlı çalışma ilişkisinin Suriyeli göçmenler açısından temelde en önemli sorun alanı ücretin yapılan işe göre yerli işçinin aldığından yaklaşık yüzde 50 altında olmasıdır (Lordoğlu ve Aslan, 2016: 793).

Bu doğrultuda görüşme yaptığımız Suriyeli çocuk işçilerin maaşlarına ve yemek ücretlerine ilişkin verdikleri cevap birçoğunda aynıdır. Aylık aldıkları maaş 1000-1400 TL arasında değişkenlik göstermektedir. Yalnızca bir görüşmeci haftalık 500 TL aldığını söylemiştir. Öğlen yemeğine ilişkin yönelttiğimiz soruda verilen cevapların çoğu öğlen yemek ücreti almadıklarına ilişkindir. Birkaç görüşmeci yemek ücretini aldığını fakat harcamayıp yemek ihtiyacını evden karşıladıklarından bahsetmiştir. İki görüşmeci işveren tarafından aylık 70 TL'ye tekabül eden yemek kartı aldıklarını söylemişlerdir.

1000 TL maaş alıyorum. Patronum yemek parası vermiyor. Evden götürüyorum (4. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Ailem Suriye'de tek para kazanan benim. 1200 TL alıyorum 600 TL aileme gönderiyorum (12. Görüşmeci, 17 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

1200 TL maaş alıyorum. Yemek parası için aylık 70 TL alıyorum. Lokantaya gönderiyorlar bizi. Kart veriyorlar. Tabakla yemek alıyoruz. İçinde çok az yemek oluyor (9. Görüşmeci, 15 yaş, tekstil atölyesinde makineci ve ortacı olarak çalışıyor).

Birçoğu işveren tarafından parasını düzenli alamadığını ve bu yönde sıkıntı çektiklerinden bahsetmişlerdir.

Düşük ücretler ve geçici işlerin Suriyeli mülteci çocuk işçileri için anlamı yeniden iş aramak demektir (Gül, Türkmen ve Nizam, 2019:944).

“Önceki çalıştığı yer paramı bazen vermiyordu. Şimdiki veriyor.” (Ahmet B, 16 yaş, tekstil atölyesinde üretici olarak çalışıyor).

“Eski patronum paramı vermedi. Alamazsın oğlum dedi. Param onda kaldı bana vuracaktı ben de hemen kaçtım. 350 TL'mi vermedi.” (4. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Patron parayı zorla veriyor. Paramı önceden vermezdi ama artık veriyor. (9. Görüşmeci, 15 yaş, tekstil atölyesinde ortacı ve makineci olarak çalışıyor).

Eskiden biz ikimiz beraber çalışıyorduk. (yanındaki Suriyeli göçmen arkadaşı). Patron dedi ki siz çalışın ben paranızı veririm. 1 ay sonra paramızı vermedi. Abimi götürdük. Patron dedi ki siz kavga mı istiyorsunuz ben polisi ararım. Abimde ben kavga istemiyorum, bizim ihtiyacımız var çocukların parasını istiyorum dedi. Patron "Veririm çocuklara" dedi ama sonra hiçbir şey vermedi. Benim 1200 onun 1300 TL (arkadaşının) paramız onda kaldı. (9. Görüşmeci, 16 yaş, tekstil atölyesinde overlokçu olarak çalışıyor).

Bir kere patronum 400 TL mi vermedi. Hep diyorum diyor haftaya haftaya. Ben de arkadaşımı aldım gittim istedim paramı öyle verdi. (7. Görüşmeci, 15 yaş, mont dikim atölyesinde düğme dikme işi yapıyor).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere çalışan çocukların birçoğu bir dönem işverenden ücretini alma konusunda sorunlar yaşamış veya ücretlerini düzensiz almışlardır.

Ücretlerinin ödenmemesi Suriyeli işçilerin yaşadığı en önemli sorunlar arasındadır. İşverenlerin, bir sorun yaşadıklarında hangi makama şikâyet edeceklerini, haklarını nerede arayacaklarını bilememeleri ve en kayıt dışı çalışmaları gibi nedenlerle Suriyelilerin ücretlerini ödememeleri yaygın davranışlardan biridir (Kaygısız, 2017: 18).

Türkiyeli çalışan çocuklar ile aldıkları ücret arasında fark olup olmadığına dair yönelttiğimiz soruya ilişkin verilen birkaç cevap şöyledir;

1000 TL maaş alıyorum. Türk çocuklar var. 1200 -1400 TL alıyorlar. Benden fazla alıyorlar. (4. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Türkler çalıştığım yerde fazla alıyorlar. Biz Suriyeliyiz diye az alıyoruz. (Beşer, 17 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Emeğimin karşılığı bu değil. Makineciyim, ortacıyım her şeyi yapıyorum. Patron az para veriyor. Zam gelecek diyor ama vermiyor. Türklere daha çok para veriyor. Mesela ben onlardan daha iyi çalışıyorum onlara 1800 TL bana 1200 TL veriyor. (9. Görüşmeci, 15 yaş, tekstil atölyesinde makineci ve ortacı olarak çalışıyor).

Aldığım ücretten mutlu değilim. 4 tane makineci yetiştiriyorum. Türkler daha fazla alıyor. Onlar Türk bize Suriyeli deyip az veriyorlar. Burada biz Suriyeliyiz diye öyle yapıyorlar. (7. Görüşmeci, 15 yaş, mont dikim atölyesinde düğme dikme işi yapıyor).

Verilen bazı ifadelerden de anlaşıldığı üzere Suriyeli çalışan çocuklar Türkiyeli çocuklara kıyasla daha az ücret aldıklarından yakınmaktadırlar. Bu durumun sebebi

olarak ise verilen cevapların birçoğu yukarı da ifade edildiği gibi “Suriyeli olma” durumu ile ilişkilendirmektedirler.

Eğitim ve oyun hakkından uzak kalan mülteci çocukların emeklerinin kırılğanlığının arkasındaki bir başka değişken, yerel çocuk emeğiyle kıyasla mülteci çocuk emeğinin daha savunmasız ve itaatkâr olmasıdır. Bu nedenle çocuk emeği olarak daha fazla talep görmektedir. Bu durum yerli çocuk için de benzer sömürü koşullarını derinleştirmekte, çocukların Türkiye emek piyasasındaki koşullarını daha da savunmasız hale getirmektedir. Ancak söz konusu, vatandaş olmayan mülteci çocuk olduğunda yerli çocuğa oranla daha fazla ayrımcılık ve ırkçılık ile karşı karşıya kalmakta, var olandan daha dezavantajlı bir konumda yer almaktadır. Mülteci çocukların kendi emeğinde söz sahibi olamaması, haksızlıkların farkında olmasına rağmen ağır ve kötü koşullara göz yumması, yabancı, diğer bir ifadeyle yerli çocuk olmamalarına, bağlı olarak daha fazla görünürlük kazanmaktadır. Böylece mülteci çocukların çocuk olarak sahip olduğu haklar, daha kolay ihlal edilebilir bir hal almaktadır (Gül, Türkmen ve Nizam, 2019: 937).

Görüşmecilerden birinin Türkiyeli ve Suriyeli çocukların çalışma durumlarına ilişkin verdiği ifade şöyledir;

Türk çocuklara davranışları çok farklı. Mesela onlara bağırıyorlar, yerleri süpürüyorlar. İşleri kaldırıyoruz ya taşıyoruz ya onlar kaldırmazlar biz kaldırıyoruz. Türk benim yaşımda bir çocuk olsa benden daha büyükte olsa o yapmıyor. Ben ve bu (yanındaki göçmen arkadaşı) tuvaleti temizliyorduk ben yapmam dersin git bir daha geri gelme diyor. Hemen hadi ya çabuk olun diyorlar. Yavaş olduğumuzu söylüyorlar. “Böyle çalışırsanız para vermeyeceğim size” diyor patron. (10. Görüşmeci, 16 yaş, tekstil atölyesinde overlokçu olarak çalışıyor).

E. ÇOCUK İŞÇİLERİN BEKLENTİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

1. Geleceğe İlişkin Beklentileri

Görüşme yapılan çocuklar içerisinde çalışma saatleri dışında çeşitli aktiviteler ile ilgilenen ve bu yönde gelişim göstermeyi hedefleyen çocuklar vardır. Geleceğe yönelik beklentileri içerisinde yaptıkları aktivite doğrultusunda planları olduğu anlaşılmıştır.

“Spor hocası olmayı istiyorum. Salı, Perşembe ve Cumartesi günleri 19.00-23.00 arasında kickbox yapıyorum.”(10. Görüşmeci, 16 yaş, tekstil atölyesinde overlokçu olarak çalışıyor).

“Paten sürüyoruz, adliyenin önünde. Bir de kickbox yapıyoruz. Spor hocası olmak istiyorum ben de. “(7. Görüşmeci, 15 yaş, mont dikim atölyesinde düğme dikimi yapıyor).

“Paten sürüyoruz. İleri de kamera alıp video çekmek istiyorum. Youtube yüklemek istiyorum oradan para kazanmak istiyorum. Şimdi kamera almak için para biriktiriyorum “(10. Görüşmeci, 16 yaş, tekstil atölyesinde overlokçu olarak çalışıyor).

Yukarıda ki ifadelerden de anlaşıldığı üzere görüşmecilerin bazıları geleceğe ilişkin hobilerine yönelik meslekleri tercih etmek istediklerini belirtmişlerdir. Kimi görüşmeciler yine tekstil sektöründe çalışmayı hedeflediklerini kimisi ise farklı birkaç alana yönelmeyi istediklerini belirtmişlerdir.

“Savaş biterse ve Suriye’ye gidersek ileride öğretmen olmak isterim. Burada olamam çünkü çalışıyorum. Ama eğer gidersek orada öğretmen olmak istiyorum. Tekstilde çalışmak istemiyorum”(5. Görüşmeci, tekstil sektöründe ortacı olarak çalışıyor).

“İleride tekstil de çalışmak istemiyorum, mobilyacı olmak isterim.”(4. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil sektöründe ortacı olarak çalışıyor).

İleri de doktor olmak isterdim ama şimdi çalışıyorum olamam. Ama burada kalırsak ileride ya tekstil yeri açmak isterim ya da bakkal. Tekstili seviyorum ama çalışmak zor. Şimdi bir şeyler öğreniyorum belki ileri de kendi yerim olur. (6. Görüşmeci, 15 yaş ,tekstil sektöründe ortacı olarak çalışıyor).

Yapılan görüşmeler sonucunda çalışan çocukların göç ile gelişleri ve düzensiz bir yaşamın içerisinde olmaları, geleceğe yönelik plansızlığın oluşmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. İleride ülkelerine dönüp dönmeyecekleri belirsizliği plan yapmalarına ve ne istediklerini belirlemelerine engel teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Yine de hobilerinden bahsederken gözlerinin içi parlıyor. Umutlular.

2. Geldikleri Ülkeye İlişkin Beklentileri

Yapılan görüşmeler sonucunda çocukların tamamının şuanki koşullar içerisinde ülkelerindeki durumdan memnun olmadıkları gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Görüşmecilerin Suriye’ye yönelik beklentileri içerisinde en başta savaşın son bulması yatmaktadır.

Suriye şimdi çok kötü. Bir tek şey isterim ki o da savaş bitsin. Suriye eskisi gibi olsun. (6. Görüşmeci, 15 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Benim babamla iki abim Suriye'de. Ama onlar da gelecekler artık. Babam Suriye'yi çok seviyor gelmek istemiyor bizi oraya geri götürmek istiyor ama orada iş yok ev yok. Her şey yıkıldı. Geldiğimizde annem hep ağlıyordu ama şimdi alıştık. Savaş ne zaman biter belli değil artık barış olmasını isterim. (5. Görüşmeci, 14 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

"Eskiden güzeldi Suriye. Ne zaman ki savaş oldu her şey kötü oldu. İşimiz okulumuz hep yıkıldı. İnternette bazen bakıyorum her yer çok kötü olmuş. Eski Suriye güzeldi. (6. Görüşmeci, 15 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

3. Geri Dönme İlişkin Görüşleri ve Beklentileri

Geri dönüş, göç gibi geniş ve aynı zamanda karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendine has dinamiklere sahip olması ile beraber uluslararası göç zincirinin bir halkasıdır. Bu açıdan değerlendirecek olursak geri dönüş denilen olgu göç hareketinin olası sonlarından biridir. Geriye göç kararları iktisadi ve siyasi nedenlerin yer aldığı makro düzeyden, bireysel bakış açılarının önem taşıdığı mikro düzeye kadar uzanmaktadır. Göçmenin yalnızca bir nedenden dolayı geri döndüğünü söylemek doğru olmayacaktır. Aynı anda birçok neden bu dönüşe sebep olabilmektedir (Öner, 2016:268).

Geri dönüş nedenlerini sınıflandırılması ilk defa Bovenkerk tarafından yapılmıştır. Bovenkerk geriye göç nedenlerini başarı ve başarısızlık olarak nitelemekte ve geri dönüşün en önemli nedeninin ise göç edilen ülkedeki iktisadi durgunluk olarak göstermektedir. Fakat iktisadi nedenlerin geriye dönüşün tek sebebi olarak değerlendirmek eksik ifade olacaktır. Şöyle ki geri dönüş kararları verilirken ekonomik etkilerin yanı sıra, güçlü aile bağları, memleket özlemi gibi faktörler de ağır basmaktadır (Öner, 2016:268). Ülkelerinde savaşın travmasını yaşayan, ailesi bölünen ya da akrabalarını kaybeden göçmenlerin sığındıkları ülkelerde yabancı dil engeli ve kendini ifade edememe, kimliksizlik, farklı bir kültüre alışma, depresyon ve stres bozukluğu gibi sorunlar yaşadıkları bilinmektedir (Buz, 2008). Ayrıca göçmenlerin geri dönüş kararları içerisinde saydığımız nedenlerin dışında çeşitli önyargıların ve ayrımcılık gibi olumsuz deneyimlerin de bu dönüşe sebebiyet verdiğini söylemekte yarar vardır (Öner, 2016: 268-269).

Zorunlu göçmenlerin kimisi ülkelerindeki çatışmaların son bulmasını beklerken kimisi ise çeşitli nedenlerden dolayı çatışmalar sürdüğü esnada geri dönmeyi tercih etmektedir. Geri dönüşler yerinden edinmiş kişilerin yaşadığı sosyal bir gerçekliktir ve aynı zamanda bir insanı haktır. Zorunlu göçler açısından değerlendirecek olursak “terk etme” veya “insan ihlallerinden kaçma” hakkı nasıl temel haklardan sayılıyorsa bu hak kadar anavatana geri dönüş hakkı da temel bir haktır. Geriye dönüş, toplumsal açıdan da çatışma/savaş sonucu yerinden edilmiş kişilerin ülkeleri ile kopan bağlarının onarılması için atılan ilk adımlardan biri olarak değerlendirilebilir. Ancak savaşın açtığı yaraların ve hasarın tamiri ciddi bir süreç istemektedir ve bu bağın tekrar sağlanmasının ne denli mümkün olacağı tartışma konusudur (Öner, 2016: 268-282).

Buradan hareketle çalışmamız kapsamında değerlendirecek olursak geriye dönüşe yönelik yönelttiğimiz sorulara cevap olarak görüşmecilerin birçoğu Suriye’de savaşın bitmesi koşulu ile geri dönmek istediklerinden bahsetmişlerdir. Çalışma ilişkileri bağlamında geri dönüşe yönelik ifadeleri değerlendirdiğinde yetişkin işçilerle birlikte en kötü koşullarda, çoklukla küçük, izbe atölyelerde, uzun saatler çalışan çocuk işçilere, aynı işi yapmış olsalar bile yetişkinlerden daha az ücret verilen çocuk işçiler bedensel olarak kaldıramayacakları ağır iş şartlarına boyun eğerken, çalışırken küfür ve hakaretlere de maruz kalmaktadırlar (Kaygısız, 2017:11) Özellikle Suriyeli çocuk işçilerin çalışma yaşamı içerisindeki şartları ve maruz kaldıkları ile geri dönmeye ilişkin istekleri arasında bağlantı kurmak mümkündür. Kimisi ise Türkiye’ye alıştıklarından, düzen kurduklarından ve savaşın yarattığı olumsuzlukların da etkisiyle geri dönmeyi düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Geri döndüklerinde askere alınacakları ve savaşa katılmaya zorlanacaklarından çekinen bazı görüşmeciler ise Türkiye’de yaşamaya devam etmek istediklerinden bahsetmiştir.

Suriye’ye gitmek isterim çünkü bizim vatanımız. Savaş tamamen biterse giderim. Bizim köyde savaş bitti ama eğer gidersek abimleri askere alırlar. 20 üstünde mecbur askere gidecekler. O yüzden gitmek istemiyorum. Türkiye Halep’i alırsa o zaman giderim. (7. Görüşmeci, 15 yaş, mont dikim atölyesinde düğme dikeyor).

Ülkeme dönmeyi şimdi düşünmüyorum çünkü savaş bitmez. Ama biterse gideriz tabi. Buraya da alıştım 5 senedir burada kaldık çünkü. Savaş biterse gideriz. Çünkü bizim vatanımız orası. Sen Suriye’ye gitsen buraya gelmek istemez misin? (10. Görüşmeci, 16 yaş tekstil atölyesinde overlokçu olarak çalışıyor).

Ülkeme dönmek isterim çünkü orası daha güzeldi. Okula gidiyorduk. Burası da güzel ama kendi vatanım gibi değil yine de. Arkadaşlarım vardı akrabalarım da. Bazısı savaşta öldü. O yüzden şimdi gitmek istemem ama savaş biterse gitmeyi isterim. (Muhammet A, 16 yaş tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Artık Suriye’de kimsem kalmadı. Dönmek istemem bir daha. (11. Görüşmeci, 16 yaş, tekstil atölyesinde ütücü olarak çalışıyor).

Suriye’ye dönmek isterim. Ailem orada çünkü. Ama onlar da buraya gelmek istiyorlar çünkü savaş var. Savaş olmasa gelmezdik zaten (12. Görüşmeci, 17 yaş, tekstil atölyesinde ortacı olarak çalışıyor).

Türkiye’de mülteci politikasını belirleyen unsurlardan ilki Türkiye’nin muhatap olduğu göç dalgasının henüz tamamen bitmiş olmadığı ve savaşın alanı her ne kadar daralmış olsa da Suriye’de istikrar sağlanmadığı sürece Türkiye’ye yapılan göçlerin devam edeceği ve bir diğer unsur ise Türkiye’de barınmakta olan Suriyelilerin büyük çoğunluğunun ülkelerine geri dönemeyecek olduğu gerçeğidir. Örneğin 1992-1995 yılları arasında Bosna Hersek’teki savaştan kaçan mültecilerin yüzde ellisinden fazlası geri dönmemiştir. Bu örnekler Suriyelilerin büyük çoğunluğunun savaşın bitmesi halinde bile geri dönmeyeceklerinin göstergesi sayılabilir. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın (AFAD) yayınladığı Suriyelilere ilişkin raporda her 5 Suriyeliden 3’ünün geri dönmek istemediği yönündedir (Taş ve Özcan, 2018 :42).

Yukarıda bahsi geçen savaş gibi zorunluluk barındıran nedenlerden dolayı ve/veya kişinin kendi koşullarının sebebiyet verdiği durumlar neticesinde göç eden göçmenler göç ettikleri ülkenin emek piyasasında yer almaktadırlar.

Bir çok ülke işsiz kalan göçmenlerin belli bir süre iş bulmamaları halinde ülkelerine dönmelerini zorunlu kılmaktadır. Kendi ülkesinde işsizlik tehdidi altında olan ve bunun gibi birtakım nedenlerden dolayı geri dönmek istemeyen işçiler enformel sektörde düzensiz göçmen olmaya rıza gösterir duruma gelmişlerdir. Bu durumda gelinen ülkedeki düzensiz işgücünde ki artışa sebep olmaktadır (Toksöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012:138).

SONUÇ

İnsanlar binlerce yıldır ekonomik, siyasi ve doğal nedenler ile yaşadıkları ülkeden bir başka ülkeye göç etmektedir. Göç hareketleri dünyada yaşanan adaletsizlik, siyasi sorunlar ve sömürü düzeninin artışı ile beraber hızlanmış ve hacim kazanmıştır. Bu doğrultuda yakın zamanda işgücü gönderen ülke durumundaki Türkiye, 1980'lerden bu yana göçler için hem geçiş hem de hedef ülke haline gelmiştir. Özellikle batılı ülkelere gitmek için Türkiye'ye gelen göçmenlerin tekstil, inşaat, ev içi bakım gibi birçok sektörde ve vasıfsız işlerde istihdam edildiği bilinmektedir. Göç eden işçiler göç ettikleri ülke vatandaşlarına nazaran daha tehlikeli, daha kötü şartlarda ve daha düşük ücretlere çalışmaktadırlar.

Ucuz emek kullanma yolu ile uluslararası sermayeye eklemelenme, Türkiye açısından da sermayenin önemli bir stratejisi haline gelmiştir. Ücretlerdeki düşük ve adaletsiz ayırım, kadın ve çocuk emeği ile beraber göçmen emeğinin kullanılması bu stratejinin önemli birer parçasıdır.

Çalışmamız özelinde ele aldığımız çocuk emeği kavramı ise günümüzün önemli bir sosyal sorunu halini almıştır. Sorun yalnızca azgelişmiş ülkelerde değil, sanayileşme sürecini tamamlamış gelişmiş ülkelerde de varlığını sürdürmektedir.

Küresel kapitalizmin küresel piyasası ve neoliberal ekonomi politikaları ile beraber sermaye-emek arasındaki ilişki sermayenin gücü ile şekillenmiş ve sermaye işçinin işe alınıp çıkarılması, çalışma süresi ve bitişini saptayabilecek güçler ile donanmıştır. Bu durum neticesinde en savunmasız, en itaatkar ve en ucuz emek olan çocuk emeği, sermayenin odak noktası halini almıştır. Merkez ülkelerde giderek artan kaçak ve göçmen işçilerin çocukları ise tümüyle denetimden uzak, kötü çalışma koşullarında ve aşırı emek yoğunluğunun altında çok ucuza çalıştırılmaktadır.

Bu çalışmanın konusu da Türkiye'ye yönelen düzensiz göçmen emeği ve kapitalist birikimin önemli alanlarından biri olan ve göçmen emeğinin fazlasıyla

kullanıldığı tekstil sektöründe göçmen çocuk işçilerin yaşam biçimleri ve çalışma koşullarına ilişkin veriler sunmaktır.

Türkiye’deki yapısı itibariyle küçük ve orta ölçekli firmalardan oluşan, büyük işletmelerin üretimlerinin bazı kısımlarını küçük ölçekli fason firmalara kaydırıldığı tekstil sektörü, düzensiz emek göçünün fazlasıyla kullanıldığı sektörlerden biridir. Bu noktada göçmen olmanın yanında ucuz emek olması sebebiyle çocuklar, bu sektörde ciddi derecede istihdam edilmektedir.

Alan araştırması çerçevesinde göçmen çocuklar ile yaptığımız görüşmeler ve gözlemler sonucunda özellikle göçlerin ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlere dayandığı gözlenmiştir. Suriye göçü ile beraber Suriyeli göçmen çocukların sektörde ciddi bir istihdam sağladığı ve işverenler tarafından tercih sebebi olduğu anlaşılmıştır. Güvencesiz, kötü şartlarda ve ucuz emek olarak çalışan göçmen çocukların, çalışma ve yaşam şartlarına ilişkin elde edilen veriler göçmen çocuk işçilere ilişkin birçok gerçeği gözler önüne sermektedir. Bu doğrultuda İstanbul’da tekstil sektöründe çalışan 12 göçmen çocuk ile görüşülmüş ve görüşmeye ilişkin çeşitli bulgular elde edilmiştir. Zorlu göç koşulları ile geldikleri ülkelerde tekstil sektöründe ucuz emek olarak çalıştırıldıkları elde edilen bulgular içerisinde. Özellikle çalışma yaşamına ilişkin elde edilen bulgular göstermektedir ki tekstil sektörü var olan koşullarda çocukların çalışmasına uygun bir ortam değildir. Çocuklar ile yapılan görüşmelerde, çocukların ifadelerinden yola çıkarak anlaşılmıştır ki ucuz emek olmanın yanı sıra işveren tarafından son derece kötü muameleye maruz kalmaktadırlar. Göçmen çocuk olmanın birçok dezavantajına maruz kalan çocukların, itaatkar, güvencesiz ve savunmasız emek olmaları işverenlerin öncelikli olarak tercih ettikleri emek olmalarını beraberinde getirmiştir.

Burada üzerinde önemli durulması gereken nokta şudur ki enformel sektörde işçi ile işveren arasındaki yasal ve hukuki bir yaptırımın bulunmaması güvencesiz istihdam koşullarını beraberinde getirmektedir. Bu noktada göçmen işçiler ve/veya göçmen çocuk işçilerin çoğunluk ile bu güvencesiz istihdam koşullarının hakim olduğu sektörlerde istihdam edilmesinin önü açılmaktadır.

Göçmen çocuk işçi istihdamına tekstil sektörü özelinde bakıldığında, çalışmamız kapsamında değindiğimiz gibi tam anlamıyla yedek işgücü ordusu kavramının karşılığı niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle göçmen çocuk işçilerin hem yerli işçiye hem de yetişkin işçiye nazaran daha ucuz emek olması işveren açısından işgücü maliyetlerini düşürmektedir. Ayrıca daha uzun saatler ve daha ucuza çalıştırabildikleri bu çocuklar işveren açısından kar elde etmenin karşılığı sayılmaktadır. Bu noktada rekabet artmakta ve ücretlerin aşağıya çekilmesi sağlanmaktadır. Bu noktada göçmen çocuk emeği, emeğin yoğun kullanım alanlarından olan tekstil sektörü gibi alanlarda yedek işgücü olarak kullanılmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’de birçok sektörde ve iktisadi faaliyet alanında olduğu gibi küçük ve büyük sanayide de çocuk emeği yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Çalışmamız kapsamında da değindiğimiz gibi 1980’lerden bu yana göç alan ülke pozisyonunda olmasına rağmen düzensiz göçmenlere ilişkin hukuki yasal düzenlemeler konusunda ciddi eksikler mevcuttur. Özellikle enformel sektörde işçi-işveren arasında herhangi bir yasal-hukuki ilişkinin söz konusu olmaması, göçmen çocuk işçiler özelinde değerlendirildiğinde kayıt dışı olarak istihdam edilmelerini artırmakta ve enformel sektörde emeklerinin sömürülmesini giderek artırmaktadır. Bu noktada göçmen çocuk işçilerin özellikle tekstil sektörü gibi alanlarda, güvencesiz, uzun saatler ve çok düşük ücretler karşılığında çalıştırılmalarına sebep olmaktadır. Alan araştırmasında elde edilen bulgular ve gözlemler bu sonucu destekler niteliktedir. Her ne kadar son dönemlerde çocuk işçiliğini önlemeye yönelik politikalar geliştirilmeye başlandıysa da yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Kapsamlı çözümün kısa ve geçici politikalar ile sağlanamayacağı aşikardır. Bu noktada vatandaş olsun olmasın bütün çocukları kapsayacak kalıcı ve koruyucu politikalar geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç- Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akçabay, C. (2016). Mülteciler ve Hukuk Politikası: Suriyeli Sığınmacılara Tanınan Geçici Koruma. *DİSK-AR*.
- Akkuzu, İ. (2015). Göç ve Kapitalizm. *DİSK Araştırma Enstitüsü Bülteni*. 4, 23.
- Akyol, E. (29-30 Kasım 2014). Paternalizm ve Kapitalizm Kısacasında Çocuk Sömürüsü: Türkiye’de Çıraklık. *Kapitalizm ve Paternalizm Kısacasında Çocuk: Türkiye’de Çocuklara İlişkin Sorunlar ve Alternatif Politika Arayışı Uluslararası Sempozyumu*. Malatya: Eğitim-Sen Yayınları, 80-90.
- Anderson, D., A. Graham, R. Fitzgerald, N. Taylor, M. Powell (2013). *Ethical Research Involving Children*. Florence: UNICEF Office of Research - Innocenti.
- Aren, S. (1990). *100 Soruda Ekonomi El Kitabı-Türkiye Ekonomisinden Örneklerle*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Arendt, H. (1998). *Totalitarizmin Kaynakları-2 Emperyalizm*. B. Şener (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atasözü Topçuoğlu, R. (2015). Göç ve Sermaye İlişkisi ve Türkiye’de Göçmen Çocuk Emegi. *DİSK Araştırma Enstitüsü Bülteni*. 4, 118-119.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2014). Hayatı Değiştirmek İçin Yola Çıkanlar- Yola Çıkınca Değişen Hayatlar: Bir Müracaatçı Grubu Olarak Göçmen Çocuklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 89.
- Avşar, Z. ve E. Öğütoğulları. (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1, 9-39.
- Balamir, A. (1982). Türkiye’de İmalat Sanayinde Çocuk İşgücü. *Nüfusbilim Dergisi*, 4, 99-117.
- Başaranbilek, E. (1993). Arkeolojik Eserlerde Çocuk. *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları. 36-48.
- Bektaş, N. (2009). Türkiye’de Çocuk İşçiliği Örgün Eğitim ve Çalışma Hayatı : Hekimbaşı Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bijak, J. (2006). Forecasting International Migration: Selected Theories, Models and Methods, CEFMR Working Paper, 4.1-60
- BM Çocuk Hakları Sözleşmesi. (1990). https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf (08.05. 2019).
- Bozbek, S. (2009). Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği. *Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*. Ankara: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Brizon, P. (1997). *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi*. C. Süreyya (çev.), Ankara: Onur Yayınları.
- Bumin, K. (1983). *Batı'da Devlet ve Çocuk*. 1. Baskı. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Buz, S. (2008). Türkiye Sığınma Sisteminin Sosyal Boyutu, TBB Dergisi, 21(77), 120–130. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/> (02.07. 2019)
- Castles, S. ve C. Miller. (2008). *Göçler Çağı*. B. U. Bal (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ciğerci Ulukan, N. (2015). Kapitalizmin Denzinde Boğulanlar: Göçmenler ve Göç Politikaları. *İşçi Sınıfı ve Göç*. İstanbul: DİSK Araştırma Enstitüsü Bülteni.
- Ciğerci Ulukan, N. (2017). Tarımda Yabancı Göçmen Üzerine Notlar. *Çalışma Ortamı Dergisi*. 153, 11-15.
- Crawley, H. ve D. Skleparis (2018). Refugees, Migrants, Neither, Both: Categorical Fetishism and the Politics of Bounding in Europe's 'Migration Crisis'. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 44.1, 48-64.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi (İLKE)*, 17, 68-91.
- Çağlayan, S. (2015). Suriye Savaşı ve Suriyeli Göçmenler: Teorik ve Kavramsal Anlama Çabası. *Sosyoloji Divanı*, 6, 193-208.
- Çakmakoglu, P. (2012). Tekstil Ürünleri İmalatı ve Giyim Eşyalarının İmalatı. *İAOSB Haber Dergisi*. 81. 22-27.
- Çatal, B. (2006). Çocuk İşçiliği İçin Risk Faktörlerinin Belirlenmesi; Çocuk İşçi ve Okuyan Öğrencilerin Sağlık Durumlarının Karşılaştırılması. *Halk Sağlığı Uzmanlık Tezi*. Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı.
- Çiçekli, B. (2002). *Avrupa Sosyal Şartı –Temel Rehber*. Ankara.

- Çömez Polat, F. ve E. Kaya. (2017). Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye’de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergi*. 1.1, 38-48.
- Çöpoğlu, M. (2001). *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği*. İstanbul: TEKGIDA-İŞ Sendikası Genel Merkezi Eğitim Yayınları No.11.
- Danış, D. (2016). Konfeksiyon Sektöründe Küresel Bağlantılar: Göçmen İşçiler, Sendikalar ve Küresel Çalışma Örgütleri. *Alternatif Politika*. 8.3, 562-586.
- Danış, D. (2018). Suriyeli Göçmen Emegi: Küresel Konfeksiyon Sektörünün (Şimdilik) Son Halkası. *Sosyal Demokrat Dergisi*, <http://www.sosyaldemokratdergi.org/didem-danis-suriyeli-gocmen-emegi-kuresel-konfeksiyon-sektorunun-simdilik-son-halkasi/>(02.02. 2019)
- Darbo, H. (2017). Göç ve Kalkınma: Gambiya Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dedeoğlu, S. (2016). *Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu*. Ankara: Altan Matbaası.
- DİSK/Genel-İş Sendikası. (2017). Türkiye’de Çocuk İşçi Olmak. <https://docplayer.biz.tr/49086384-Turkiye-de-cocuk-isci-olmak.html> (8.07. 2018).
- DİSK-AR. (2015). Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu. <http://disk.org.tr/2015/04/disk-ar-turkiyede-cocuk-isciligi-gercegi-raporu-2015/>(08.08. 2019).
- Dur, A. İ. B. (2016). Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Ulaştığı Boyut ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durgun, S. (2016). Yabancıya Kimse Yabancı Olmaz: Uluslararası Emekli Göçünün Türkiye’deki Yansımaları, *Küreselleşme Çağında Göç*. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duyar, İ. ve B. Özener. (2003). *Çocuk İşçiler Çarpık Gelişen Bedenler*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Eker, K. (2008). Türkiye’de Yasadışı Göç Sorunu. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Ekşi, N. (2010). *Mültecilerin ve Yabancıların Hukuki Statüsüne Dair Mevzuat*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Engels, F. (1997). *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*. Y. Fincandı (çev.), Ankara: Sol Yayınları.

- Erbay, E. (2007). Çocukluklarında Küçük Sanayi İşletmelerinde Çalışmış Yetişkinlerin Bu Çalışma Sürecini Nasıl Yorumladıkları ve Çocuk İşçiliğine Bakışları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erden, S. (2006). Türk Tekstil İşletmelerinin Küresel Rekabetteki Yeri ve Aydın İlindeki Tekstil İşletmelerinde Bir Uygulama. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erder, S. (1995). Çocuklar Neden Çalışıyor? Çocuk ve Çalışma Kavramları. *Çalışan Çocuklar İlköğretim Müfettişlerini Bilgilendirme Semineri*. İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı Yayını, 7-16.
- Erder, S. (2010). “Çalışan Çocuklar: Çırac mı İşçi mi?”, *Türkiye’de Çocuk Emegi*. K. İnal (drl.), Ankara: Ütopya Yayınları, 39-53.
- Erol, E, A E. Akyol, C. Salman, E. Pınar, İ. Gümüşcan, K Y. Mısırlı, M. Kahveci ve P. Mutlu. (2017). *Suriyeli Göçmen Emegi: İstanbul Tekstil Sektörü Araştırması*. İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.
- Ertürk, Y. (2010). Türkiye’de Çocuk Emeginin Kullanım Biçimleri. *Türkiye’de Çocuk Emegi*. K. İnal (drl.), Ankara: Ütopya Yayınları, 29-38.
- Fişek, G. (1998). *Türkiye’de Çocuk Emegine Genel Bakış*, <https://gurhan.fisek.net/turkiye-de-cocuk-emegi-calismalarina-genel-bakis/> (10.05. 2019)
- Fişek, G., Ş. Türcan ve M. A. Suğle. (1997). *Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996*. Ankara: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Franklin, B. (1993). Çocuk Nedir?, *Çocuk Hakları* (içinde) B. Franklin. (drl.). 1. Baskı, İstanbul: Ayrintı Yayınları.
- Gevgilili, A. (1989). *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*. Bağlam Yayınları.
- Gray, R. (1987). The Languages of Factory Reform in Britain. P.Joyce (Ed.). *The Historical Meaning of Work* içinde. Cambridge University Press, 143-179.
- Güllüpmar, F. (2012). Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma Açısından Vatandaşlık Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 67.1, 81-109.
- Gün, S. (2017). *Çocuk: İşçi, Yoksul, Göçmen –İktisadi ve Politik Bir Analiz*. 1. Baskı, İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Güngör, F. ve Y. Erdurak. (2007). Çocuk Hakları ve Uygulama Stratejileri Bağlamında Sokakta Çalıştırılan Çocuklar. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 12, 4-5.

Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği. Göç Dergisi Yayınları. 3.1, 29-63.

Hayata Destek Derneği. (2016), Göç Yolunda Geçen Çocukluk. Ankara.

Huberman, L. (2013). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. M. Belge (çev.), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

ILO 97 Sayılı Sözleşme. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_412382.pdf (02.04.2019 2019)

ILO 115 Sayılı Sözleşme https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377274/lang--tr/index.htm(05.04. 2019)

ILO 123 Sayılı Sözleşme https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377280/lang--tr/index.htm(01.04. 2019)

ILO 127 Sayılı Sözleşme https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377281/lang--tr/index.htm(05.07. 2019)

ILO 138 Sayılı Sözleşme https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm (05.04.2019)

ILO 15 Sayılı Sözleşmesi. https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm (05.04.20192019)

ILO 58 Sayılı Sözleşme https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377251/lang--tr/index.htm (01.04.2019)

ILO 77 Sayılı Sözleşme https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377258/lang--tr/index.htm(05.04. 2019)

ILO 182 Sayılı Sözleşme. https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm(16.04.2019).

ILO 2006 Multilateral Framework on Labour Migration, Non-binding Principles and Guidelines for a Rights-based Approach to Labour Migration, Geneva. https://www.ilo.org/asia/publications/WCMS_146243/lang--en/index.htm (11.04.2019).

İçduygu, A., S. Erder ve Ö F. Gençkaya. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>(05.07.2019).

İnal, K. (2014). *Çocuk ve Demokrasi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- İnce, C (2019). Göç Kuramları ve Suriyeli Göçü Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 11.18, 2579-2615.
- İnsan Hakları Mevzuatı*. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_TIHB.htm(29.09.1 2019).
- İşçi Sağlığı ve Güvenliği Meclisi*. (2019). Çocuk İşçiliğinde 7 bin Artış. <http://www.guvenlimalisma.org/20042-cocuk-iscilik-barbaros-tantan>(13.06. 2019)
- İşçi Sağlığı ve Güvenliği Meclisi*. (2019). Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Günü-Çocuklar Haftada 55 Saat Çalıştırılıyor. <http://www.guvenlimalisma.org/20038-cocuk-isciligiyle-mucadele-gunu-cocuklar-haftada-55-saat-calistir> (Erişim Tarihi 03.09.2019)
- Kaçmazoğlu, H. B. (29-30 Kasım 2014). Sömürüye Dayalı Kapitalist Sistemde Çocuk Emeli, Sosyal Refah Devleti ve Bu Koşulları Yaratan Batı Düzenine Yönelik Bazı Eleştiriler. *Kapitalizm ve Paternalizm Kışkacında Çocuk: Türkiye’de Çocuklara İlişkin Sorunlar ve Alternatif Politika Arayışı Uluslararası Sempozyumu*. Malatya: Eğitim-Sen Yayınları, 47-55.
- Kalkınma Atölyesi*. (2016). Suriyeli Dom Göçmenler, En Alttakiler Yoksulluk ve Ayrımcılık Arasında Göç Yollarında. Ankara.
- Kalkınma Atölyesi*. (2019). Yoksulun Umudu Çocuk: Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Araştırması. Ankara.
- Kara, M. A. (2014). Türkiye’ye Yönelik Düzensiz Emek Göçü ve Göçmen İstihdamı: İnşaat Sektörü Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, M. A. ve M. M. Kurtulmuş. (2015). İnşaat Sektöründe Göçmen İşçi İstihdamı Üzerine Alan Araştırması. *DİSK Araştırma Enstitüsü Bülteni*, İstanbul, 4, 4.
- Karabulut, Ö. (1996). *Türkiye’de Çalışan Çocuklar*. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları Araştırma Sonuçları.
- Kaya, A. (11 Mart 2016). İstanbul’da Yaşayan Suriyeli Çocuk İşçilerin Durumuna Dair Veriler. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Konferans Notları*. İstanbul: Hayata Destek Derneği, 26-30.
- Kaya, G. (2018). Azgelişmiş Bölgenin Tekstil Sektöründe Kadın İşçi Olmak: Adıyaman Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 17.68, 1502-1517.
- Kaya, M. (2017). *Türkiye'deki Suriyeliler: İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Kaygısız, İ. (2017). *Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri*. Friedrich Ebert Stiftung Derneği, Ağustos.

- Kireçdağ, N. (2017). Antakya’da Bir Alan Araştırmasına Dayalı Gözlemler: Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler. *TBB Mesleki ve Sağlık Güvenlik Dergisi*, 16.62-63, 29-35.
- Korkmaz, E.E (2018) Türkiye’de Tekstil Sanayisinin Sosyal Taraflarının Mülteci İşçilerin İstihdamına Bakışı, *Çalışma ve Toplum*, 101,1
- Köroğlu, C. Z. ve M. A. Köroğlu. (2016). Bilim Kavramının Gelişimi ve Günümüz Sosyal Bilimleri Üzerine. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25, 1-15.
- Kümbetoğlu, B. (2016). Göç Çalışmalarında “Nasıl” Sorusu”. *Küreselleşme Çağında Göç*. N A. Şirin Öner ve S G İhlamur Öner (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 49-88.
- Lee, E. S. (1969). A Theory of Migration. J.A. Jackson (drl.). *Migration*. Great Britain: Cambridge University Press, 283-297.
- Lennan, E.M. (1993) Çalışma Hayatında Çocuk Hakları. *Çocuk Hakları* (içinde) B. Franklin. (drl.). 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lordoğlu K, (2017) Türkiye’de Çocuk İşçiliğine ilişkin Değerlendirme ve Saptamalar. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Türk Tabibler Birliği Yayını S; 62-63 2017.
- Lordoğlu, K. ve M. Aslan. (2018). Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği: Türkiye’de ki Suriyeli Çocuklar. *Çalışma ve Toplum*, 57,2.
- Lordoğlu, K. ve Ö. Müftüoğlu. (2018). *Küresel Rekabet Karşısında Türkiye’de İşgücü Piyasalarının Hal-i Pürmelali*. İstanbul: Sodev Yayınları.
- Lordoğlu, K. ve S. Erder. (1993). *Geleneksel Çıraklıktan Çocuk İşçiliğine Bir Alan Araştırması*. İstanbul: Friedrich Erbert Yayınları.
- Lordoğlu, K. ve Aslan, M. (2016). “En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014” *Çalışma ve Toplum* 49,2.
- Makal, A. (1997). *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Makal, A. (2006). Çocukum, Ufacıktım: Türkiye’de 1920-1960 Döneminde Çocuk İşçiliği. *Tartışma Metinleri*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Mamur Işıkcı, Y. ve S. Karatepe. (2016). Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 7.1, 69-100.
- Mandel, E. (1999). Marksizme Giriş, Çev. Orhan Dilber, Şadi Ozansü, Bülent Tanatar, 4. Baskı, Yazın Yayıncılık, İstanbul

- Mangalam, J. J. (1968) Human Migration: A Guide to Migration Literature in English 1955-1962. Lexington: The University of Kentucky Press.
- Marx, K. (2009). *Kapital*. Birinci Cilt, Çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.
- Massey, D., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, A. Pellegrino ve J E. Taylor (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 19.3, 431-466.
- Massey, D., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, A. Pellegrino ve J E. Taylor (2014). Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirilmesi. *Göç Dergisi*, 1.1, 11-46.
- Milletler Arası Sözleşme*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/03/20060331-2.htm> (2 Mart 2019)
- Mutlu, P., K Y. Mısırlı, M. Kahveci, A E. Akyol, E. Erol, İ. Gümüşcan, E. Pınar ve C. Salman (2018). Suriyeli Göçmen İşçilerin İstanbul Ölçeğinde Tekstil Sektörü Emek Piyasasına Eklemlenmeleri ve Etkileri. *Çalışma ve Toplum*. 56.1, 69-92.
- Ndam Tourera, M. (2016). Emek Piyasasında Göç ve “Prekarite” İstanbul’da Kamerunlu Göçmenler Üzerine Bir Araştırma, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ökçün, G. (1981). *Türkiye İktisat Kongresi*, 100. Yıl Doğum Yılında Atatürk’e Armağan Dizisi, Ankara: A.Ü.S.B.F.Yayını.
- Öngel, F. S. (29-30 Kasım 2014). Çocuk Emegi Sömürsünde Güncel Eğilimler. *Kapitalizm ve Paternalizm Kışkacında Çocuk: Türkiye’de Çocuklara İlişkin Sorunlar ve Alternatif Politika Arayışı Uluslararası Sempozyumu*. Malatya: Eğitim-Sen Yayınları 74-80.
- Özcan, D. E. (2016). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *İş ve Hayat Dergisi*. 2.4, 183-215.
- Özdemir, A. M. ve G. Yücesan Özdemir. (2005). Küresel Kapitalizmde Çocuk Emeginin Ekonomi Politikası: Çocuk İşçilerin Oyun Hakkı Var mıdır?, *TBB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*. 6.23,8-15.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. K. İnal (çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Quataert, D. (1999). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*. T. Güney (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rule, J. (1987). The Property of Skill in the Period of Manufacture. P .Joyce (Ed.). *The Historical Meaning of Work* içinde. Cambridge University Press, 99-118.
- Sağlam, M. ve N. Aral. (2016). Tarihsel Süreç İçinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2, 43-56.

- Sallan Gül, S., E. Türkmen ve Ö. Kayha Nizam (2019). Türkiye’de Emeğin En Savunmasız Hali: Şanlıurfa’da Suriyeli Mülteci Çocuk İşçi Olmak. *Çalışma ve Toplum*. 69.2, 917-940.
- Seyhan Belediyesi. (2015) . Adana Seyhan'daki Sığınmacılar, Durum Tespiti ve Acil Çözüm Önerileri Raporu. http://www.ttb.org.tr/haberarsiv_goster.php?Guid=0fd17150-d44f-11e7-acb3-e8c5204e2ae7 (05.04. 2019)
- Soyalp İ. O. (11 Mart 2016). Suriye’den Gelen Göç ve Çocukların Mevcut Durumu. *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu: Suriye’den Gelen Mülteciler Sonrası Mevcut Durum ve Çözüm Önerileri Konferans Raporu*. İstanbul: Hayata Destek Derneği ve Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 11-14.
- Suğur, S. (2005). Türkiye’de Tekstil Sektöründe Kadın Emeği ve Değişen Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 38.1, 47-68.
- Sunal, R. (2007). Türk Ev Tekstilinde Dağıtım Kanal Dizaynı ve Denizli Bölgesinde Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, L. (2012). Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 2, 103-118.
- Şahinli, M. A. ve N. Şahbaz. (2013). Çocuk İşgücü Potansiyeli: Türkiye, Kent, Kır. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 3, 29-46.
- Şengül, M. ve T. Kaya. (29-30 Kasım 2014). Önsöz. *Kapitalizm ve Paternalizm Kışkacında Çocuk: Türkiye’de Çocuklara İlişkin Sorunlar ve Alternatif Politika Arayışı Uluslararası Sempozyumu*. Malatya: Eğitim-Sen Yayınları, 13-16.
- Şenses, N. (2015). Rethinking Migration in the Context of Precarity: The Case of Turkey. *Critical Sociology*. 42.7-8, 975-987.
- Şirin Öner, N A. (2016). "Son Mu Başlangıç Mı ? Göç Çalışmalarında Sosyal Bir Olgu Olarak Geri Dönüş", *Küreselleşme Çağında Göç*. N A. Şirin Öner ve S G İhlamur Öner (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları. 263-286.
- Şişman, Y. (2003). *Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk ve Genç İşgücü*. Kamu-İş Yayınları. 7.2. <http://kamu-is.org.tr/pdf/7229.pdf> (4 Ocak 2019).
- Talas, C. (1992). *Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Talas, C. (1997). *Toplumsal Politika*. 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Tan, M. (1993). Çocukluk, Dün ve Bugün. *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

- Tanyılmaz, K. ve M. M. Kurtulmuş. (2007). "Türkiye’de Göçmen İşçiler ve İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri". *Türkiye’de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri*. F. Aylan Arı (drl.). İstanbul: Derin Yayınları, 129-155.
- Taş, H. Y. ve S. Özcan. (2018). Suriyeli Göçmen Sorunlarının, Sosyal Politikalar Bağlamında Analizi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 7.17.
- Taştan, C. ve Çelik, Z. (2017). Türkiye’de Suriyeli Çocukların Eğitimi: Güçlükler ve Öneriler. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Tat, D. (2016). Avrupa Birliği Aday Ülkelerinde Çocuk İşçiliği: Çocuk İşçiliği Önleme Politikaları Üzerine. *Birey ve Toplum Dergisi*. 6.11, 107-147.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. 1. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toksöz, G., S. Erdoğan ve S. Kaşka. (2012). *Türkiye’ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Türkiye Derneği.
- Tunçcan Oğan, N. (2000). *Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu*. İstanbul: İstanbul Çocuk Vakfı.
- Tunçcan Oğan, N. (2017). Kapitalizm ve Çocuk Emegi. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*. 16.62-63, 4-10.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Haber Bülteni 2018. Sayı 30708.* http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (08.08 2019).
- Türk Ceza Kanunu.* <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf> (26 Mart 2018).
- Uluoğlu, S. A. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Çocuk İşçiliği: 1980 Sonrası Türkiye. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Kars: Kafkas Üniversitesi SBE.
- Unsal, E. (2003). 2003 Yılı Endüstriyel İlişkilerinin Değerlendirilmesi ve Kayıtdışı Ekonomi Sorunu. <http://www.tekstilisveren.org.tr/dergi/2003/aralik/36.html>. (05.08. 2019).
- Usanmaz, G. (2009). Göç, Mülteciler ve STK’lar, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uyan Semerci, P., E. Erdoğan ve G. Durmuş. (2017). *Çalışan Çocuk: Bağcılar ve Küçükçekmece Pilot Araştırması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.* <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf> (15 Ağustos 2019).

- Yayla, Y. (2017). Küresel Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Uluslararası ve Ulusal Yasal Düzenlemeler ve Ampirik Göstergeler. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 128, 413-436.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (2015). Bir Auteur Yönetmen Olarak Fatih Akın Sineması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Yıldırım, H. O. (2008). Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Özel Bir Örnek Olarak İstanbul İlinde Otomotiv Küçük Sanayinde Çalışan Çocuk İşçi ve Çıraklar. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, Ö. (29-30 Mayıs 2001). Çocuk İstihdamında Toplumsal Değişme Sürecinin Getirdiği Yeni Öğeler. *Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri*. Ankara: T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Yılmaz, N. (2015). Türkiye’de Tekstil Sektöründe Dağıtım Kanalı Seçiminde Karşılaşılan Problemler ve Adıyaman’da Tekstil Firmaları Üzerinde Bir Uygulama. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

EK 1: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Etik Kurulu Onay Formu

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA ETİK KURULU

Sayı: 2019-23

Tarih: 24.09.2019

PROJENİN ADI: "Tekstil Sektöründe Suriyeli Çocuk Emeği: İstanbul Örneği"

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ: Sevgi Ceren Lortoğlu

PROJEDEKİ ARAŞTIRICILAR:

ONAY TARİHİ VE ONAY SAYISI: 2019-1803

Sayın: Sevgi Ceren Lortoğlu

20196./13 Protokol Nolu

"Tekstil Sektöründe Suriyeli Çocuk Emeği: İstanbul Örneği" isimli projeniz Üniversitemiz Sosyal Bilimler Araştırma Etik Kurulu tarafından incelenmiş ve etik yönden uygunluğuna karar verilmiştir.

Prof. Dr. İsmail Taşpınar

Kurul Başkanı

(İzini)
Prof. Dr. Bihterin Dinçkol
ÜYE

Prof. Dr. İnci Deniz Ilgın
ÜYE

(İzini)
Prof. Dr. Kemal Yıldız
ÜYE

Prof. Dr. A. Mete ÇİLİNGİR TÜRK
ÜYE

Prof. Dr. Nurhan Zeynep Tosun
ÜYE

(İzini)
Prof. Dr. Fatma Ayanoglu
ÜYE

Prof. Dr. Kemalettin KOROĞLU
ÜYE

Prof. Dr. Halil Ekşi
ÜYE

EK 2: Soru Formu

TARİH İSİM

DEMOGRAFİK BİLGİLER

1. Adın nedir?
2. Yaşın kaç?
3. Cinsiyeti
4. Doğum yerin?

1. GÖÇE İLİŞKİN SORULAR

1. İstanbul'a ne zaman geldin ? (Geldiği tarih /yaşı)
2. İstanbul'a gelince ilk nerede yaşadın?
3. Şuan nerede kalıyorsun?
4. Oturduğun ev (kalıyorsa) kime ait?
5. Kaldığın yer için ne kadar ücret ödüyorsun /ödüyorsunuz?
6. Şuan yaşadığın yerde kimler ile beraber kalıyorsun?
7. Yaşları kaç? Ne iş yaparlar?
8. Göç ederken çevre ile alakalı sorunlar yaşadın mı? Neler yaşadın?
9. Göçten sonra ülkeneye gittin mi hiç?

2. AİLE YAŞAMINA İLİŞKİN SORULAR

1. Annen- Baban (yaşıyorsa) ne iş yapıyorlar?
2. Kardeşlerin (varsa) ne iş yapıyorlar?

3. -Ailesinden Ayrı Olanlar İçin

1. Annen-Baban nerede yaşıyor?
2. Ne sıklıkta görüşüyorsunuz?

4. EĞİTİM DURUMLARINA İLİŞKİN

1. Kaç yıl okula gittin ?
2. En son hangi okula gittin?
3. Şuan okula gidiyor musun?

5. -Okula Devam Etmeyenler İçin

1. Niçin okula devam etmedin?
2. İmkanın olsa okula gider miydin? Neden?

6. -Okula Devam Edenler İçin

1. Hangi okula gidiyorsun ? Kaçınıcı sınıf?
2. Daha ne kadar okula devam edeceksin? Üniversite okuyacak mısın?
3. Okumak istediğin meslek nedir?

7. ÇALIŞMA YAŞAMINA İLİŞKİN SORULAR

8. Türkiye'ye gelir gelmez iş bulabildin mi ?
9. Çalışmaya ilk defa ne zaman başladın?
10. Geldiğin ülkede çalışıyor muydun okuyor muydun?
11. Çalışıyordusın ne iş yapıyordun?
12. Burada neden çalışmaya başladın?
13. Çalışmak sana neler hissettiriyor?
14. Yaptığın işten memnun musun? Seviyor musun işini? Neden?
15. Sence işe başlama yaşı uygun mu yoksa daha erken mi?
16. Şuan yaptığın işin adı ne?
17. Şimdiki işini nasıl buldun?
18. İş öğrenmekte zorluk çektin mi? Neden?
19. Ne kadar zamandır bu iş yapıyorsun?
20. Buradan aldığın parayı ne yapıyorsun?
21. Sence evin geçimini kim sağlamalı? Çocuklar çalışmalı mı?
22. Durumun / ailenin durumu nedir sence?
23. Baban / annen / kardeşlerinin çalıştığı yetseydi sen yine de çalışır mıydın?
24. Burada öğrendiklerin işine yarar mı sence? Yararsa ne bakımdan yarayacak?
25. Burada çalışmaya devam edecek misin? Neden?
26. Nasıl bir işte çalışmak seni mutlu ederdi?
27. Bu işyerinden memnun musun? Nasıl bir iş yeri sence?
28. Sence çalıştığının karşılığını alabiliyor musun? Maddi, manevi?
29. Patronun / İş sahibin sana nasıl davranıyor?
30. Maaşını düzenli alabiliyor musun?

31. İleride ne iş yapmayı düşünüyorsun? Neden?
32. Sence çocuklar mı kolay iş buluyor, yetişkinler mi? Neden?
33. Sence çocukların çalışması iyi mi kötü mü? Neden?
34. Sence kız/ erkek çocuklar ne iş yapmalı? Neden?
35. Kızın/ Oğlun olursa çalıştıracak mısın? Neden?
36. Oyun oynayamaya, arkadaşların ile gezmeye vakit bulabiliyor musun?
37. Sence devlet çalışan çocuklara yardım ediyor mu? Neden?
38. Türkiyeli çocuklar ile iş imkanlarının eşit olduğunu düşünüyor musun?
39. Türkiye’de göçmen/ göçmen çocuk olmanın ne gibi zorlukları var sence? Ayrıma uğradığını düşünüyor musun?
40. Çalıştığın işyerinde göçmenlere / göçmen çocuklara ayırım yapılıyor mu sence? Evet ise ne gibi ayrımlara maruz kaldığını düşünüyorsun?
41. Ülkene dönmek ister miydin ? Yoksa burada yaşamaktan memnun musun?